

Marek Kulik*

Środki zabezpieczające w prawie karnym wybranych państw europejskich

1. UWAGI WSTĘPNE

Celem raportu jest przedstawienie uregulowań w zakresie środków zabezpieczających w wybranych państwach europejskich. Analiza obejmuje katalog środków, ich charakter, możliwości modyfikacji w toku wykonywania, czas, w którym są orzekane, w szczególności pod kątem, czy możliwe jest orzekanie środków zabezpieczających w trakcie postępowania wykonawczego. Przedmiotem uwagi jest też ustalenie, jak kształtują się możliwości orzekania środków zabezpieczających obok kar, w szczególności, czy izolacyjne środki zabezpieczające wykonywane są przed wykonaniem kary pozbawienia wolności, czy później. Aby zrealizować tak postawione cele, należało przedstawić unormowania w zakresie środków zabezpieczających w poszczególnych państwach, a następnie pokusić się o sformułowanie ewentualnych cech wspólnych i ogólnych prawidłowości.

Prawa karne poszczególnych państw współczesnych z reguły znają środki zabezpieczające. Jednak ich kształt jest zróżnicowany w zależności od przyjętych w danym państwie założeń kryminalno-politycznych. Dobór państw do analizowanej próby nie jest zatem łatwy. Przyjęto założenie, że pozytywne może być badanie środków zabezpieczających w państwach znających system prawa karnego zbliżony do istniejącego w Polsce (zatem germański). Jednak ograniczenie się do systemu germańskiego może zostać uznane za niewystarczające, tym bardziej że współczesne prawa karne typu germańskiego wykazują pewną skłonność do romanizacji, wyrażającej się zawężeniem zakresu swobody sędziowskiej przy szeroko pojętym wymiarze kary, zwiększeniem kazuistyki ustawy karnej, znacznym rozwarstwieniem typów przestępstw i wzbogaceniem środków prawnokarnej reakcji na przestępstwo. Ta dająca się zaobserwować w ostatnich latach tendencja sprawia, że w poniższych rozważaniach uwzględniono szereg państw, których prawo karne można zaliczyć do szeroko rozumianego kręgu romańskiego.

Oczywiście, zawsze w razie konieczności dokonania pewnego wyboru należy się liczyć z możliwością zgłoszenia zastrzeżeń co do uwzględnienia jednego państwa, a pominięcia innego. Należy zatem wyjaśnić, że przy doborze państw do badanej

* Dr Marek Kulik jest adiunktem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

próby w pierwszej kolejności poddano analizie uregulowania w tych państwach, których systemy są podobne do polskiego, w drugiej zaś, których rozwiązania można uznać albo za typowe, albo za szczególnie interesujące. Nie bez znaczenia przy doborze analizowanych państw była dostępność aktualnych aktów prawnych, która jest zróżnicowana, co zawsze powoduje pewne trudności przy tego rodzaju opracowaniach. Stan prawny raportu jest aktualny na 31.01.2013 r.

2. AUSTRIA

Kodeks karny Austrii z 24.01.1974 r.¹ (Strafgesetzbuch, dalej jako öStGB) zna kilka środków zabezpieczających przewidzianych w § 21 i n. öStGB.

Największe znaczenie ma § 21 öStGB, zatytułowany „Umieszczenie w zakładzie dla sprawców łamiących prawo, chorych umysłowo”. Zgodnie z § 21 ust. 1 öStGB jeżeli sprawca popełnia czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 1 rok², i nie jest możliwe ukaranie go ze względu na to, że popełnił czyn w stanie niepoczytalności określonym w § 11 öStGB, a polegającym na pozostawianiu w stanie upośledzenia psychicznego lub umysłowego znacznego stopnia, sąd orzeka skierowanie go do zakładu dla sprawców chorych umysłowo, jeżeli w związku z osobą, stanem lub rodzajem czynu sprawcy zachodzi obawa, iż może on pod wpływem swego upośledzenia umysłowego lub psychicznego ponownie popełnić czyn zabroniony o ciężkich następstwach³.

Paragraf 11 ust. 2 öStGB dotyczy sprawców, którzy popełnili czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 1 rok w stanie poczytalności, jednak znajdując się pod wpływem upośledzenia umysłowego lub psychicznego. Zgodnie z tym przepisem sąd może skierować takiego sprawcę do zakładu dla przestępców chorych umysłowo, a umieszczenie w nim jest traktowane na równi z orzeczeniem kary. Również w tym wypadku wymagane jest zachowanie przesłanki istnienia obawy, że sprawca może pod wpływem swego upośledzenia umysłowego lub psychicznego ponownie popełnić czyn zabroniony o ciężkich następstwach.

Zgodnie z § 21 ust. 3 öStGB za czyny uzasadniające skierowanie do zakładu nie uważa się czynów zabronionych przeciwko mieniu, chyba że zostały popełnione z użyciem przemocy wobec osoby lub groźby bezpośredniego zagrożenia dla życia lub zdrowia. Ten ostatni przepis został wprowadzony do kodeksu karnego ustawą z 30.12.2010 r.⁴ Była to ostatnia, jak dotąd, zmiana omawianego przepisu. Jej wprowadzenie uzasadniano tym, że badania praktyki wykazały, iż znaczący odsetek orzeczeń o umieszczeniu sprawców w zakładzie dla przestępców chorych umysłowo

¹ Bundesgesetzblatt (Dziennik Ustaw Republiki Austrii – BGBl.)1974, poz. 60 ze zm.

² Co oznacza, że sprawca musi zrealizować zarówno przedmiotowe, jak i podmiotowe znamiona czynu. Istotne jest, że należy sprawcy przypisać, także w tych warunkach, stronę podmiotową – por. wyrok austriackiego Sądu Najwyższego (OGH) z 3.07.2007 r. (11 Os 66/07a), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=374046>; wyrok OGH z 5.12.2007 r. (13 Os 129/07f), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=374046>. W orzecznictwie pojawiają się poglądy, że przypisanie strony podmiotowej w takich warunkach jest niemożliwe, zatem orzekanie odbywa się na gruncie znamion rozumianych przedmiotowo – por. wyrok OGH z 5.12.2007 r. (13 Os 134/07s), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=374046>.

³ Pojęcie ciężkich następstw dostarcza pewnych trudności orzecznictwu z uwagi na swą niedookreśloność – por. wyrok OGH z 3.06.1976 r. (12 Os 56/76), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=443682>.

⁴ BGBl. 2010 nr I, poz. 111.

dotyczył sprawców czynów zabronionych przeciwko mieniu popełnionych bez użycia przemocy lub groźby jej zastosowania⁵. Stosowanie umieszczenia w zakładzie dla przestępców chorych umyślowo w takich wypadkach uznano ze niekonieczne, kosztowne i trudne do uzasadnienia z uwagi na nieproporcjonalny charakter dolegliwości w stosunku do popełnionego czynu⁶.

Paragraf 22 öStGB odnosi się do sprawcy nadużywającego środków odurzających lub narkotyków, który w stanie upojenia lub w związku z uzależnieniem dopuszcza się czynu zabronionego lub który w stanie całkowitego upojenia dopuszcza się czynu określonego w § 287 öStGB⁷. Zgodnie z § 22 ust. 1 öStGB sprawca taki jest kierowany do ośrodka odwykowego dla sprawców czynów zabronionych, jeżeli w związku z osobą, stanem, lub rodzajem czynu sprawcy zachodzi obawa, że ponownie popełni czyn zabroniony o ciężkich następstwach lub czyn zabroniony inny niż o błahych następstwach⁸, związany z jego uzależnieniem. Zgodnie z § 22 ust. 2 öStGB należy stwierdzić, czy sprawca będzie musiał przebywać w zakładzie więcej niż 2 lata, czy nie zachodzą podstawy umieszczenia go w zakładzie dla sprawców chorych umyślowo albo czy umieszczenie w ośrodku odwykowym nie jest z góry skazane na niepowodzenie. Wówczas umieszczenie go tam jest niemożliwe. Okoliczność tę sąd stwierdza w toku postępowania⁹. Przepis ten jest odczytywany jako tworzący ograniczenie dla zastosowania terapii odwykowej w odniesieniu do sprawcy, przy czym ograniczenie to jest oceniane przez sąd¹⁰. Czas pobytu w zakładzie jest zgodnie z § 24 öStGB zaliczany na poczet kary¹¹.

Paragraf 23 öStGB zatytułowany jest „Umieszczenie w placówce dla niebezpiecznych przestępców powrotnych”. Zgodnie z § 23 ust. 1 öStGB jeżeli sprawca, który ukończył 24. rok życia, zostaje skazany na karę pozbawienia wolności w wymiarze przynajmniej 2 lat, sąd może równocześnie zarządzić umieszczenie go w placówce dla niebezpiecznych przestępców powrotnych. Możliwe jest to w razie spełnienia trzech dodatkowych warunków:

⁵ Warto zauważyć, że doktryna od dawna zalecała dużą ostrożność w stosowaniu omawianego przepisu – por. C. Bertel, *Die Prognose im StGB. Eine Betrachtung zu dessen § 21 – 234*, „Forensia” 1975/1, s. 31; A. Wąsek w: *Prawo karne niektórych państw Europy Zachodniej. Wybrane zagadnienia*, S. Frankowski (red.), Warszawa 1982, s. 210.

⁶ Por. uzasadnienie projektu http://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=BglAuth&Dokumentnummer=BGBLA_2010_I_111.

⁷ Austriackie prawo karne w zakresie traktowania osób odurzonych operuje konstrukcją tzw. *Rauschdelikt*, określoną w § 287 öStGB. Sprawca nie ponosi odpowiedzialności bezpośrednio za to, co uczyni w stanie upojenia, jednak ponosi odpowiedzialność za samo upojenie, i to zarówno umyślne, jak i nieumyślne. Konstrukcja *Rauschdelikt* oznacza, że kto umyślnie lub nieumyślnie wprawi się w stan odurzenia za pomocą alkoholu lub innych środków, czym wywoła u siebie niepoczytalność, popełnia *Rauschdelikt*, jeżeli w tym stanie dopuści się czynu zabronionego jako przestępstwo lub wykroczenie. Sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 lub grzywny do 360 stawek dziennych, jednak nie wyższej niż przewidzianej za czyn zabroniony, którego dopuścił się w stanie niepoczytalności wywołanej odurzeniem.

⁸ Dawniej chodziło o taki czyn, w odniesieniu do którego nie zachodzą okoliczności umniejszające odpowiedzialność karną wskazane w § 42 ust. 1 i 2 öStGB, zawierającym katalog okoliczności łagodzących – por. wyrok OGH z 20.01.1977 r. (13 Os 4/77), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=441790>. Obecnie jednak § 42 öStGB jest uchylony, co oznacza, że przesłanka ta podlega ocenie sądu.

⁹ Wyrok OGH z 17.01.1984 r. (9 Os 3/84), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=423426>; wyrok OGH z 5.09.1984 r. (11 Os 110/84), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=423426>.

¹⁰ Wyrok OGH z 29.09.1987 r. (15 Os 145/87), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=414351>.

¹¹ Por. wyrok OGH z 9.09.1997 r. (14 Os 115/97), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=386444>.

Po pierwsze wówczas, kiedy skazanie ma miejsce wyłącznie lub w przeważającej części za kilka umyślnych przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, cudzemu mieniu (w tym wypadku przy zastosowaniu przemocy wobec osoby lub groźby jej użycia), przeciwko wolności i samostanowieniu seksualnemu, przy skazaniu za przestępstwo z § 28a austriackiej ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii¹² albo przy skazaniu za kilka przestępstw umyślnych przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu¹³.

Po drugie, jeżeli sprawca był już dwukrotnie skazany wyłącznie lub w przeważającej części za czyny określone wyżej na karę pozbawienia wolności każdorazowo przekraczającą 6 miesięcy¹⁴ przed popełnieniem nowych czynów przestępnych, a do ukończenia 19. roku życia spędził co najmniej 18 miesięcy w zakładzie poprawczym.

Po trzecie, jeżeli istnieje obawa, że z powodu jego pociągu do popełniania czynów zabronionych wskazanych wyżej¹⁵ albo z powodu utrzymywania się z ich popełniania w przeważającej części¹⁶ będzie on nadal popełniał takie przestępstwa.

Zgodnie z § 23 ust. 2 öStGB od dnia umieszczenia w placówce należy sprawcę obserwować, czy nie zachodzą podstawy umieszczenia go w zakładzie dla przestępców chorych umysłowo. W razie stwierdzenia takiej konieczności można go tam umieścić. Wówczas nie jest konieczne orzeczenie środka zabezpieczającego w postępowaniu jurysdykcyjnym, możliwe jest orzeczenie go w postępowaniu wykonawczym.

Paragraf 23 ust. 3 öStGB stanowi, że czas wykonywania środka zabezpieczającego jest wliczony do czasu orzeczonej kary.

Paragraf 23 ust. 4 öStGB tworzy swego rodzaju przedawnienie recydywy w rozumieniu § 23 ust. 1 öStGB. Stanowi on, że wcześniejsze ukaranie nie jest brane pod uwagę, jeżeli od wykonania kary do popełnienia kolejnego czynu minęło więcej niż 5 lat¹⁷. Jeżeli kara została odbyta w ten sposób, że zaliczono na jej poczet okres rzeczywistego pozbawienia wolności przed wydaniem prawomocnego

¹² Przepis ten penalizuje wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu narkotyków. Ustawa z 5.09.1997 r. o trujących nalogach, środkach psychotropowych i prekursorach (tzw. Suchtmittelgesetz – SMG), Bundesgesetzblatt (BGBl.) 1997, nr I, poz. 112

¹³ Wykaz ten w zasadzie uważa się za enumeratywny – por. wyrok OGH z 25.02.1976 r. (9 Os 182/75), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=444469>.

¹⁴ Przy czym uważa się, że wykonanie jednego z dwóch wyżej omówionych środków zabezpieczających stoi na równi z wykonaniem wobec sprawcy kary pozbawienia wolności, o czym wyraźnie stanowi § 23 ust. 3 öStGB.

¹⁵ Pociąg do popełniania czynów rozumiany jest w orzecznictwie austriackim w ten sposób, że uważa się, iż zachodzi on wówczas, kiedy osobowość sprawcy jest ukształtowana tak, iż ma on ciąglą i trwałą skłonność do zachowania sprzecznego z prawem. Jest to coś więcej niż przyzwyczajenie sprawcy do popełniania przestępstw. Skłonność, o której mowa, polega na tym, że możliwość wykrycia i ukarania sprawcy nie powstrzymuje go przed popełnieniem przestępstwa należącego do danej kategorii, lecz skłonny on jest je popełniać przy każdej nadarzającej się sposobności. Możliwości reintegracji sprawcy ze społeczeństwem lub środowiskiem rodzinnym są w tych warunkach utrudnione. Chodzi tu zatem w gruncie rzeczy o utrwaloną skłonność sprawcy do popełniania przestępstw danego rodzaju – por. wyrok OGH z 10.01.1984 r. (10 Os 189/83), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=423500>.

¹⁶ Co do treści tych pojęć por. wyrok OGH z 5.12.1977 r. (12 Os 151/77), „Evidenzblatt der Rechtsmittelentscheidungen” 1978/96, s. 273.

¹⁷ W wypadku popełnienia jednego z czynów wskazanych w treści § 23 ust. 1 öStGB i skazania sprawcy na karę przekraczającą 6 miesięcy pozbawienia wolności można mówić o swego rodzaju przerwaniu terminu pięcioletniego. Popełnienie innego czynu lub skazanie na łagodniejszą karę jest dla możliwości zastosowania przepisu bez znaczenia – por. wyrok OGH z 28.05.1976 r. (11 Os 62/76), „Evidenzblatt der Rechtsmittelentscheidungen” 1976/9, s. 20.

wyroku, termin ten liczy się od dnia uprawomocnienia się wyroku. Zgodnie z § 23 ust. 5 öStGB skazania zagraniczne mogą być podstawą orzeczenia omawianego środka zabezpieczającego, jeżeli spełnione są wymogi określone w § 73 öStGB¹⁸, a także jeżeli za dane przestępstwo sąd austriacki mógłby orzec karę powyżej 6 miesięcy pozbawienia wolności i zostałyby zrealizowane wymogi orzeczenia środka zabezpieczającego.

Kolejność wykonywania kary pozbawienia wolności i środków zabezpieczających związanych z pozbawieniem wolności reguluje § 24 öStGB. Zgodnie z § 24 ust. 1 öStGB umieszczenie w zakładzie dla sprawców łamiących prawo chorych umysłowo oraz umieszczenie w ośrodku odwykowym dla sprawców czynów zabronionych jest wykonywane przed karą pozbawienia wolności. Czas przebywania w placówce jest zaliczany na poczet kary. Środek zaprzestaje się wykonywać najpóźniej w czasie, w którym sprawca zakończyłby odbywanie kary¹⁹. Jeżeli wykonywanie środka zakończy się przed tym terminem, sprawcy można darować resztę kary bezwarunkowo lub warunkowo. Umieszczenie w placówce dla niebezpiecznych przestępców powrotnych (§ 24 ust. 2 öStGB) wykonuje się po odbyciu przez sprawcę kary pozbawienia wolności. Przed umieszczeniem skazanego w placówce sąd z urzędu stwierdza, czy jest to konieczne.

Wszystkie przedstawione środki zabezpieczające orzeka się z góry, nie określając czasu ich wykonywania. Wykonywane są tak długo, jak jest to konieczne ze względu na cel środka. Jednak umieszczenie w ośrodku odwykowym dla sprawców czynów zabronionych nie może trwać dłużej niż 2 lata, a umieszczenie w placówce dla niebezpiecznych przestępców powrotnych nie może trwać dłużej niż 10 lat (§ 25 ust. 1 öStGB). Natomiast nie określa się maksymalnej długości wykonywania środka pobytu w zakładzie dla sprawców chorych umysłowo. O zaprzestaniu stosowania środka decyduje sąd (§ 25 ust. 2 öStGB). Czy przetrzymywanie sprawcy w zakładzie dla sprawców łamiących prawo chorych umysłowo lub w placówce dla niebezpiecznych przestępców powrotnych jest nadal konieczne, sąd rozstrzyga z urzędu przynajmniej raz do roku (§ 25 ust. 3 öStGB), natomiast o konieczności dalszego pozostawiania sprawcy w ośrodku odwykowym dla sprawców czynów zabronionych – co 6 miesięcy (§ 25 ust. 4 öStGB).

Środkiem zabezpieczającym w austriackim prawie karnym jest także konfiskata przedmiotów określona w § 19a i § 26 öStGB. Przepadkowi na podstawie tych przepisów podlegają przedmioty służące lub przeznaczone do popełnienia przestępstwa, jeżeli ze względu na szczególne właściwości tych przedmiotów jest to wskazane dla przeciwdziałania popełnianiu czynów zabronionych pod groźbą kary.

¹⁸ Przepis ten dotyczy uznawania przez sądy austriackie skazań za granicą. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, co do zasady skazanie przez sąd zagraniczny jest równoznaczne ze skazaniem przez sąd austriacki, o ile dotyczy czynu, który jest zabroniony także według prawa austriackiego, jeżeli wyrok został wydany zgodnie ze standardami określonymi w art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r. (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284). Uważa się przy tym, że wymogi określone w art. 6 Konwencji są spełnione w przypadku każdego państwa, które jest stroną KE, o ile brak jest dowodów przeciwnych – por. wyrok OGH z 31.05.2007 r. (12 Os 34/07b), <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=371402>.

¹⁹ Jest to tzw. *System des Vikarierens*, polegający na konieczności zaliczenia na poczet kary wykonanego środka. O jego istocie i wadze w austriackim prawie karnym pisze w polskiej literaturze A. Wąsek w: *Prawo karne...*, s. 211.

3. SZWAJCARIA

Dosyć rozbudowany jest system środków karnych w szwajcarskim prawie karnym, przy czym podlegał on w ostatnich latach szerokim zmianom²⁰. Szwajcarski kodeks karny z 21.12.1937 r.²¹ (dalej jako SStGB) normuje je w art. 56–65. Dzieli się one na trzy kategorie:

- środki terapeutyczne stacjonarne (izolacyjne – art. 59 i n. SStGB),
- leczenie ambulatoryjne (art. 63 i n. SStGB), oraz
- dozór (art. 64 i n. SStGB).

Istnieją ogólne przepisy dotyczące stosowania środków zabezpieczających. Zgodnie z art. 56 ust. 1 SStGB środek zabezpieczający stosuje się, jeżeli zastosowanie kary jest nieodpowiednie, a istnieje obawa popełnienia przez sprawcę dalszych czynów karalnych, jeżeli istnieje konieczność leczenia sprawcy lub wymaga tego bezpieczeństwo publiczne, a jednocześnie jeżeli spełnione są dalsze wymogi przewidziane w art. 59–61 oraz art. 63–64 SStGB. Zgodnie z art. 56a ust. 1 SStGB w sytuacji, kiedy odpowiednie jest zastosowanie więcej niż jednego środka, jednak konieczne jest stosowanie tylko jednego, sąd powinien zastosować środek, którego wykonanie jest dla sprawcy najmniej dolegliwe. Sąd może zastosować kilka środków tylko wówczas, jeżeli jest to konieczne (art. 56a ust. 2 SStGB).

Co do zasady środki terapeutyczne stacjonarne (izolacyjne) stosowane są obok kary. Artykuł 57 ust. 1 SStGB stanowi, że jeżeli istnieją podstawy zarówno do ukarania, jak i do zastosowania środka zabezpieczającego, sąd stosuje oba rodzaje sankcji²². Wykonanie kary i środka zabezpieczającego określonego w art. 59–61 oraz art. 62a SStGB może następować równocześnie z wykonaniem kary pozbawienia wolności (art. 57 ust. 2 SStGB), a pozbawienie wolności związane z wykonaniem środka zabezpieczającego podlega zaliczeniu na poczet kary (art. 57 ust. 3 SStGB). Jednak zgodnie z art. 19 ust. 3 SStGB możliwe jest samoistne zastosowanie środka zabezpieczającego, jeżeli wymierzenie kary jest niemożliwe z powodu podejrzenia niepoczytalności sprawcy. Zgodnie z art. 58 ust. 2 SStGB wykonanie środków terapeutycznych określonych w art. 59–61 SStGB może następować niezależnie od wykonania kary, zasadniczo przed jej wykonaniem.

Środkami terapeutycznymi (stacjonarnymi) są: leczenie zaburzeń psychicznych (art. 59 SStGB), leczenie uzależnień (art. 60 SStGB) i szczególne środki stosowane wobec sprawców młodocianych (poniżej 25. roku życia – art. 61 SStGB).

²⁰ Wskazują je w tekście. Zasadnicze znaczenie miało wprowadzenie w 2004 r. dożywotniego dozoru w odniesieniu do przestępców szczególnie niebezpiecznych. Zasadniczym motywem była ochrona przed poważnymi przestępcami, w szczególności seksualnymi. Uchwalenie ustawy wynikło z inicjatywy społecznej. Chcąc z jednej strony zaspokoić oczekiwania społeczne, a z drugiej pozostać w zgodzie z podstawowymi zasadami prawa karnego, ustawodawca szwajcarski zmuszony był do zastosowania niezwykle skomplikowanych uregulowań, które dodatkowo, z uwagi na swe zagmatwanie, rodziły szereg wątpliwości, które usiłowano usuwać licznymi nowelizacjami przepisów dotyczących środków zabezpieczających. Ostateczny rezultat (mowa o sytuacji na styczeń 2013 r.) jest wątpliwy w tym sensie, że przepisy te są niezwykle skomplikowane, przy czym trudno je ocenić jako jasne. Wysoce prawdopodobne, że szwajcarski ustawodawca zdecyduje się na dalsze nowelizacje omawianych przepisów, przy czym należy wyrazić wątpliwość, czy możliwe jest takie ich sformułowanie, by były jednocześnie funkcjonalne, proste i poddające się jednoznacznej interpretacji.

²¹ Tekst jedn.: Amtliche Sammlung (dziennik ustaw Szwajcarii) AS z 1954, poz. 757 ze zm.

²² „Sind die Voraussetzungen sowohl für eine Strafe wie für eine Massnahme erfüllt, so ordnet das Gericht beide Sanktionen an”.

Leczenie zaburzeń psychicznych jest unormowane w art. 59 SStGB²³. Zgodnie z art. 59 ust. 1 SStGB podstawą orzeczenia leczenia jest ciężkie poszkodowanie psychiczne sprawcy, jeżeli sprawca ten popełnił czyn zabroniony jako przestępstwo lub wykroczenie związane z jego chorobą psychiczną i można oczekiwać, że zachodzi niebezpieczeństwo popełnienia przez niego dalszych czynów związanych z jego chorobą. Terapia szpitalna odbywa się w dostosowanym do tego celu szpitalu psychiatrycznym lub ośrodku wykonywania środków zabezpieczających (art. 59 ust. 2 SStGB). Jak długo istnieje zagrożenie, że sprawca może zbiec lub popełnić dalsze czyny karalne, powinien przebywać w ośrodku zamkniętym. Może też być przetrzymywany w zakładzie karnym w rozumieniu art. 76 ust. 2 SStGB²⁴, o ile konieczna terapia jest zagwarantowana przez fachowy personel (art. 59 ust. 3 SStGB). Pozbawienie wolności związane z terapią może wynieść co najwyżej 5 lat. Jednak jeżeli przyczyni, dla których zastosowano środek, nie ustąpią po 5 latach i nadal istnieje niebezpieczeństwo, że sprawca będzie popełniał czyny karalne związane z zaburzeniami psychicznymi, sąd może przedłużyć wykonywanie środka na wniosek odpowiednich władz. Każdorazowe przedłużenie następuje na okres nie dłuższy niż kolejne 5 lat (art. 59 ust. 4 SStGB).

Kolejnym stacjonarnym środkiem zabezpieczającym jest leczenie uzależnień, określone w art. 60 SStGB. Zgodnie z art. 60 ust. 1 SStGB jeżeli sprawca jest uzależniony od środków odurzających lub w inny sposób, sąd może zarządzić terapię szpitalną, gdy sprawca dopuścił się przestępstwa lub wykroczenia związanego z uzależnieniem, a należy oczekiwać niebezpieczeństwa, że dopuści się dalszych czynów pozostających w takim związku. Zgodnie z art. 60 ust. 2 SStGB sąd, orzekając ten środek, bierze pod uwagę prośby sprawcy i jego gotowość do poddania się zabiegom. Terapia przeprowadzana jest w wyspecjalizowanym ośrodku, a w razie potrzeby w szpitalu psychiatrycznym. Przy orzekaniu i wykonywaniu środka bierze się pod uwagę indywidualne potrzeby sprawcy (art. 60 ust. 3 SStGB). Pozbawienie wolności związane z leczeniem może trwać co do zasady do 3 lat. Jeżeli po upływie 3 lat istnieją dane, by uznać, że potrzebna jest dalsza terapia, ponieważ nadal istnieje niebezpieczeństwo dopuszczania się przez sprawcę kolejnych czynów karalnych związanych z uzależnieniem, sąd może na wniosek właściwego organu wydłużyć stosowanie terapii o dalszy rok. Wydłużenie może następować kilkakrotnie, jednak łączny okres wykonywania środka nie może przekraczać 6 lat (art. 60 ust. 4 SStGB).

Szczególne środki stosowane wobec sprawców młodocianych (młodych dorosłych) normuje art. 61 SStGB. Dotyczy on przypadków, kiedy sprawca w czasie czynu nie ukończył 25 lat życia, a rozwój jego osobowości był znacznie zaburzony. Wówczas sąd może skierować sprawcę do ośrodka dla młodych dorosłych sprawców czynów karalnych. Przesłankami zastosowania tego środka są popełnienie czynu karnego jako przestępstwo lub wykroczenie w związku z zakłóceniami w rozwoju osobowości sprawcy i istnienie niebezpieczeństwa, że sprawca w dalszym ciągu będzie popełniał takie czyny (art. 61 ust. 1 SStGB). Środek ten jest wykonywany

²³ Przepis stosunkowo niedawno znowelizowany ustawą z 24.03.2006 r. – „Amtliche Sammlung des Bundesrechts” (szwajcarski dziennik ustaw) 2006, poz. 3539. Nowelizacja polegała na doprecyzowaniu sposobu wykonywania środka.

²⁴ Chodzi o zakład karny typu zamkniętego, który może być zgodnie ze wskazanym przepisem osobnym zakładem lub wydzielonym oddziałem istniejącego zakładu karnego.

w specjalnie wydzielonych ośrodkach, które mogą być tworzone przy zakładach karnych, jak też przy placówkach, w których wykonywane są inne środki zabezpieczające (art. 61 ust. 2 SStGB). Jeżeli sprawca popełnił czyn przed ukończeniem 18. roku życia, środek może być wykonywany w ośrodku dla nieletnich (art. 61 ust. 5 SStGB).

Celem środka jest wyrobienie w sprawcy zdolności do życia odpowiedzialnego i zgodnego z prawem (art. 61 ust. 3 SStGB). Pozbawienie wolności związane z wykonywaniem środka może trwać co najwyżej 4 lata. Istnieje możliwość wydłużenia tego czasu do 6 lat, jednak nie może być on wykonywany po ukończeniu przez sprawcę 30 lat życia (art. 61 ust. 4 SStGB).

Do wszystkich stacjonarnych środków zabezpieczających znajduje zastosowanie przepis art. 62 SStGB, który przewiduje możliwość warunkowego zwolnienia z wykonywania środka. Artykuł 62 ust. 1 SStGB stanowi, że sprawca powinien być zwolniony warunkowo z odbywania środka zawsze, kiedy jego stan usprawiedliwia danie mu możliwości sprawdzenia się na wolności. Okres próby w przypadku zwolnienia ze środka określonego w art. 59 SStGB wynosi do 5 lat, a w razie zwolnienia ze środków określonych w art. 60 i art. 61 SStGB – do 3 lat (art. 62 ust. 2 SStGB). Sprawca zwolniony warunkowo może zostać przez sąd zobowiązany do poddania się w okresie próby leczeniu ambulatoryjnemu. Możliwe jest objęcie sprawcy w okresie próby dozorem; właściwe organy udzielają mu w tym czasie odpowiednich wskazówek (art. 62 ust. 3 SStGB). Jeżeli w okresie próby pojawi się konieczność objęcia sprawcy dozorem, nałożenia obowiązków, leczenia ambulatoryjnego, a także niebezpieczeństwo popełnienia czynów zabronionych związanych ze stanem sprawcy, sąd może zmienić zasady warunkowego zwolnienia, łącznie z wydłużeniem okresu próby, przy czym w wypadku warunkowego zwolnienia z odbywania środka określonego w art. 59 SStGB możliwe jest jednorazowe wydłużenie okresu próby o kolejne 5 lat, a w wypadku dwóch pozostałych środków jednorazowe wydłużenie o kolejne 3 lata (art. 62 ust. 4 SStGB). Oznacza to, że w przypadku środków określonych w art. 60 i art. 61 SStGB maksymalna długość okresu próby to 6 lat (art. 62 ust. 5 SStGB). Natomiast jeżeli sprawca popełnił czyn karalny w rozumieniu art. 64 ust. 1 SStGB²⁵, okres próby może być wydłużany kilkakrotnie, jeżeli tylko istnieje niebezpieczeństwo popełnienia dalszych czynów tego rodzaju przez sprawcę (art. 62 ust. 6 SStGB).

Zgodnie z art. 62a ust. 1 SStGB, jeżeli w okresie próby sprawca warunkowo zwolniony popełni czyn karalny i okaże, że niebezpieczeństwo uzasadniające stosowanie środka zabezpieczającego nadal trwa, niezależnie od oceny nowego czynu można zarządzić ponowne umieszczenie w ośrodku, wydłużenie okresu stosowania środka, zmianę środka lub – jeżeli cele środka zostaną zrealizowane – zrezygnowanie z jego stosowania i orzeczenie kary pozbawienia wolności. Jeżeli w odniesieniu do nowo popełnionego czynu istnieją podstawy orzeczenia kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, a istnieją nadal podstawy

²⁵ Chodzi o popełnienie przez sprawcę morderstwa, zabójstwa z premedytacją, spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, zgwałcenia, rozboju, wzięcia zakładników, podpalenia, spowodowania niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia bądź innego przestępstwa zagrożonego karą pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat, przez które sprawca ciężko naruszył lub chciał naruszyć fizyczną, psychiczną lub seksualną nietykalność osoby.

wykonywania środka zabezpieczającego, sąd stosuje przepis art. 49 SStGB²⁶ (art. 62a ust. 2 SStGB). Jeżeli na podstawie zachowania sprawcy można oczekiwać, że istnieje poważne niebezpieczeństwo popełnienia przez niego czynu zabronionego określonego w art. 64 ust. 1 SStGB, sąd, który zastosował środek zabezpieczający, może wydłużyć okres jego wykonywania (art. 62a ust. 3 SStGB). Wydłużenie wykonania środka określonego w art. 59 SStGB może nastąpić na czas do kolejnych 5 lat, środków określonych w art. 60 i art. 61 SStGB na okres do kolejnych 2 lat (art. 62a ust. 4 SStGB). Jeżeli sąd widzi konieczność rezygnacji z wydłużenia okresu stosowania środka lub zamiany środka na inny, może zastosować warunkowe zwolnienie, leczenie ambulatoryjne, dozór; może też nałożyć obowiązki. Wówczas okres próby w przypadku środka określonego w art. 59 SStGB zostaje przedłużony o okres do lat 5, a w przypadku środków określonych w art. 60 i art. 61 SStGB o okres do 3 lat (art. 62a ust. 5 SStGB). W razie gdy sprawca uchyła się od dozoru lub wykonywania obowiązków, zastosowanie znajdują przepisy o możliwości odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 62a ust. 6 SStGB).

Bezwarunkowego zwolnienia z odbywania stacjonarnego środka zabezpieczającego, w tym w wypadku uprzedniego zwolnienia warunkowego, dotyczą kolejne przepisy. Zgodnie z art. 62b ust. 1 SStGB bezwarunkowe zwolnienie następuje z upływem okresu próby. Sprawca zostaje zwolniony bezwarunkowo także wtedy, kiedy okres stosowania środka określonego w art. 60 lub art. 61 SStGB osiągnął maksimum ustawowe, a cele środka zostały osiągnięte (art. 62b ust. 2 SStGB). Jeżeli osiągnięto cel środka, a jego wykonanie wiązało się z pozbawieniem wolności krótszym niż orzeczona obok niego kara pozbawienia wolności, kara ta nie jest wykonywana (art. 62b ust. 3 SStGB). Zgodnie z art. 62c ust. 1 SStGB zniesienie środka zabezpieczającego następuje wówczas, gdy jego trwanie lub wydłużanie nie daje nadziei osiągnięcia celu, gdy wykonywano środek z art. 60 lub 61 SStGB przez maksymalny okres i brak jest podstaw do zwolnienia, a także gdy ujawni się lub powstanie brak podstaw stosowania środka. Jeżeli środek zabezpieczający polegający na pozbawieniu wolności wykonywany jest krócej niż odłożona w celu wykonania środka kara pozbawienia wolności, kara ta może być wykonana (art. 62c ust. 2 SStGB). Możliwe jest orzeczenie innego środka zabezpieczającego zamiast kary podlegającej wykonaniu (art. 62c ust. 3 SStGB). Przy zniesieniu środka zabezpieczającego orzeczonego z powodu dopuszczenia się przez sprawcę czynu zabronionego wskazanego w treści art. 64 ust. 1 SStGB możliwe jest oddanie sprawcy pod dozór po zakończeniu wykonywania środka (art. 62c ust. 4 SStGB). Sąd może uchylić terapeutyczny stacjonarny środek i orzec w to miejsce inny stacjonarny środek terapeutyczny, jeżeli uzna, że nowy środek lepiej spełni cele (art. 62c ust. 6 SStGB)²⁷.

Zgodnie z art. 62d ust. 1 SStGB właściwe organy kontrolują wszystkie prośby i wnioski o zmianę lub zwolnienie z wykonywania środka. Niezależnie od tego raz do roku z urzędu kontrolują wykonywanie środka pod kątem potrzeby takich modyfikacji. Konieczne jest wtedy zasięgnięcie opinii kierownika instytucji, w której środek jest wykonywany. Jeżeli sprawca dopuścił się czynu wskazanego

²⁶ Zatem wymierza karę łączną, która w Szwajcarii co do zasady polega na obostreniu kary najsurowszej z łączonych.

²⁷ Przepis art. 62c ust. 5 SStGB wprowadzono ustawą z 26.06.2006 r. (BBl 2006 7001), a następnie zmieniono ustawą z 19.12.2008 r. (AS 2001, poz. 725).

w art. 64 ust. 1 SStGB, wszelkie decyzje w tym zakresie podejmowane są po zasięgnięciu opinii niezależnego biegłego oraz biegłych zatrudnionych w organach ochrony porządku prawnego, w szczególności biegłego psychiatry, przy czym biegłym nie może być ten, kto opiekował się sprawcą (art. 62d ust. 2 SStGB).

Niestacjonarnym środkiem terapeutycznym jest leczenie ambulatoryjne. Podstawy jego zastosowanie określa art. 63 ust. 1 SStGB. Jeżeli sprawca jest upośledzony psychicznie lub uzależniony od środków odurzających albo w inny sposób, sąd może zarządzić, że będzie on leczony nie stacjonarnie, lecz ambulatoryjnie, gdy dopuścił się czynu zabronionego związanego z jego stanem i należy się spodziewać niebezpieczeństwa popełnienia dalszych czynów zabronionych z tym związanych.

Sąd wówczas może odroczyć wykonanie równocześnie orzeczonej bezwzględnej kary pozbawienia wolności, uzależniając jej ostateczne wykonanie od wyników leczenia ambulatoryjnego. Może także nałożyć na sprawcę w czasie leczenia odpowiednie obowiązki (art. 63 ust. 2 SStGB). Zgodnie z art. 63 ust. 3 SStGB właściwy organ może zarządzić wstępne leczenie stacjonarne, jeżeli jest ono niezbędnym wstępem do leczenia ambulatoryjnego. Leczenie stacjonarne wówczas nie może trwać dłużej niż miesiąc. Maksymalny czas trwania leczenia ambulatoryjnego art. 63 ust. 4 SStGB określa na 5 lat. Sąd na wniosek właściwego organu może okres ten wydłużyć w związku z istniejącym niebezpieczeństwem popełniania przez sprawcę czynów zabronionych maksymalnie o dalsze 5 lat, przy czym wydłużenie to może nastąpić kilkakrotnie.

Właściwe organy przynajmniej raz do roku kontrolują przebieg leczenia pod kątem zasadności dalszego stosowania środka, wysłuchując opinii terapeuty (art. 63a ust. 1 SStGB). Leczenie ambulatoryjne jest przerywane przez właściwy organ, jeżeli zostało skutecznie zakończone, kontynuowanie go nie daje nadziei powodzenia lub osiągnięty został maksymalny ustawowy czas leczenia z uzależnienia (art. 63a ust. 2 SStGB). Jeżeli sprawca w czasie trwania leczenia ambulatoryjnego dopuszcza się czynu zabronionego związanego ze stanem, w jakim się znajduje, i stan jego wskazuje, że istniejące niebezpieczeństwo popełniania przez niego czynów zabronionych nie zostaje uchylone, sąd, orzekając w sprawie o nowy czyn, rozstrzyga kwestię zasadności stosowania środka (art. 63a ust. 3 SStGB). Jeżeli sprawca uchyla się od dozoru lub wykonywania nałożonych obowiązków, stosuje się odpowiednio przepisy o warunkowym skazaniu (art. 63a ust. 4 SStGB).

W przypadku skutecznego zakończenia leczenia ambulatoryjnego kara pozbawienia wolności nie podlega wykonaniu (art. 63b ust. 1 SStGB). W razie przerwania leczenia ambulatoryjnego z powodu braku nadziei powodzenia, osiągnięcia maksymalnego terminu ustawowego lub z powodu określonego w art. 63a ust. 3 SStGB, możliwe jest wykonanie odroczonej kary pozbawienia wolności (art. 63b ust. 2 SStGB). Wówczas możliwe jest leczenie ambulatoryjne w czasie odbywania kary (art. 63b ust. 3 SStGB). Sąd natomiast określa, w jakim zakresie okres leczenia ambulatoryjnego w warunkach wolnościowych zaliczany jest na poczet orzeczonej kary pozbawienia wolności (art. 63b ust. 4 SStGB). Zamiast orzeczonej kary może orzec zastosowanie terapeutycznego środka stacjonarnego (art. 59–61 SStGB), jeżeli jest to konieczne dla zapobieżenia popełnianiu przez sprawcę nowych czynów zabronionych (art. 63b ust. 5 SStGB).

Kolejnym środkiem zabezpieczającym w szwajcarskim prawie karnym jest dozór określony w art. 64 SStGB. Jest to instytucja stosunkowo niedawno zmodyfikowana, bowiem dozór dożywotni wprowadzono nowelizacją kodeksu karnego z 2004 r.²⁸

Zgodnie z art. 64 ust. 1 SStGB sąd zarządza dozór, jeżeli sprawca dopuścił się morderstwa, zabójstwa z premedytacją, spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, zgwałcenia, rozboju, wzięcia zakładników, podpalenia, spowodowania niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia, bądź innego przestępstwa zagrożonego karą pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat, przez które sprawca ciężko naruszył lub chciał naruszyć fizyczną, psychiczną lub seksualną nietykalność osoby, jeżeli z powodu cech osobowości sprawcy, okoliczności przestępstwa, a także warunków życia sprawcy, bądź z powodu stałej²⁹ lub długotrwałej ciężkiej choroby psychicznej, z którą pozostawał w związku popełniony przez sprawcę czyn, należy oczekiwać, że popełni on dalsze czyny tego rodzaju. Zarządzenie dozoru jest możliwe tylko wtedy, kiedy istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że sprawca ponownie popełni czyn tego rodzaju, a zarządzenie innego środka zabezpieczającego nie rokuje powodzenia. Środek ten zatem stanowi *ultima ratio* systemu środków zabezpieczających w szwajcarskim prawie karnym. Istnieją dwie postaci dozoru – pierwszy, który można określić jako „zwykły”, jest orzekany na podstawie art. 64 ust. 1 SStGB, natomiast obok niego istnieje także dozór dożywotni, orzekany na podstawie art. 64 ust. 1bis SStGB. Ten ostatni jest orzekany, jeżeli sprawca dopuszcza się morderstwa, zabójstwa z premedytacją, spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, zgwałcenia, wymuszenia seksualnego, rozboju, pozbawienia wolności, porwania, wzięcia zakładników, handlu żywym towarem, ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości lub zbrodni wojennej i spełnione są dodatkowe przesłanki. Pierwszą z nich jest to, że sprawca przez swój czyn naruszył lub chciał naruszyć w szczególności ciężki sposób fizyczną, psychiczną lub seksualną integralność innej osoby. Drugą przesłanką jest to, że istnieje szczególnie wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przez sprawcę takiego przestępstwa w przyszłości. Trzecią przesłanką jest to, że sprawca nie rokuje nadziei na to, by zastosowanie jakiegokolwiek innego środka przyniosło pozytywne rezultaty. Wszystkie przesłanki muszą być spełnione łącznie.

Wykonanie orzeczonej kary pozbawienia wolności następuje przed wykonaniem dozoru, w obu jego postaciach (art. 64 ust. 2 SStGB). Orzeczenie tego środka możliwe jest zarówno w postępowaniu jurysdykcyjnym, jak i w postępowaniu wykonawczym. W tym ostatnim przypadku orzeczenie środka jest możliwe w razie warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 64 ust. 3 SStGB).

Z samego dozoru można sprawcę warunkowo przedterminowo zwolnić, jeżeli sprawdzi się on w warunkach wolnościowych. Można wówczas nałożyć na sprawcę zwykły dozór i obowiązki probacyjne. Okres próby ustala sąd; wynosi on od 2 do 5 lat (art. 64a ust. 1 SStGB). Okres ten może być w razie potrzeby przedłużony na wniosek właściwego organu na dalszy czas oznaczony, wynoszący także od 2

²⁸ Z mocą obowiązującą od 8.02.2004 r. Przepis art. 64 SStGB, dotyczący dozoru zwykłego, był kilkakrotnie nowelizowany, w tym ustawą z 24.03.2006 r. (AS 2006, poz. 3539), ustawą z 21.12.2007 r. (AS 2008, poz. 2961), ustawą z 18.06.2010 r. (AS 2010, poz. 4963).

²⁹ W tekście przepisu użyto sformułowania „anhaltenden oder langdauernden psychischen Störung von erheblicher Schwere”, co można dosłownie przetłumaczyć jako „trwałego lub długotrwałego uszkodzenia psychicznego znacznej ciężkości”.

do 5 lat (art. 64a ust. 2 SStGB). Jeżeli w okresie próby okazuje się, że istnieje obawa, iż sprawca może w dalszym ciągu popełniać czyny wskazane w treści art. 64 ust. 1 SStGB, możliwe jest odwołanie próby; podobnie jeżeli sprawca uchyla się od dozoru lub nie wykonuje obowiązków (art. 64a ust. 3 i 4 SStGB). W razie pozytywnego przebiegu próby dozór uznaje się za wykonany z chwilą warunkowego zwolnienia (art. 64a ust. 5 SStGB)³⁰.

W przypadku dozoru zwykłego, kontrola możliwości warunkowego zwolnienia z dozoru powinna następować co najmniej raz do roku, jednak pierwsza następuje dopiero po 2 latach wykonywania dozoru. Natomiast kontrola, czy nie zachodzą podstawy zastosowania terapeutycznego środka zabezpieczającego, następuje przed rozpoczęciem wykonywania dozoru, a następnie co najmniej raz na 2 lata (art. 64b ust. 1 SStGB)³¹. Kontrola, o której mowa, obejmuje zapoznanie się z opinią kierownictwa placówki i zasięgnięcie opinii biegłych (art. 64b ust. 2 SStGB), komisji powołanej na podstawie art. 64d SStGB, a także wysłuchanie sprawcy.

W razie dożywotniego dozoru właściwe organy z urzędu lub na wniosek stwierdzają, czy pojawiły się nowe ustalenia nauki pozwalające na uznanie, że sprawca nie stanowi już zagrożenia dla społeczeństwa. Właściwa w takich sprawach jest komisja do spraw oceny sprawców skazanych na dożywotnie pozbawienie wolności (art. 64c ust. 1 SStGB)³². Jeżeli właściwe organy rozstrzygną, jaki powinien być sposób traktowania sprawcy, przedstawiają mu określoną propozycję. Możliwość modyfikacji w tej drodze istnieje aż do zniesienia dożywotniego dozoru (art. 64c ust. 2 SStGB). Przepisy art. 64c ust. 1 i 2 SStGB znajdują zastosowanie także do dożywotniego dozoru orzeczanego w odniesieniu do sprawcy skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Możliwe jest zwolnienie go z zakładu karnego i zastosowanie dożywotniego dozoru najwcześniej po odbyciu 15 lat kary (art. 64c ust. 6 SStGB).

Jeżeli zostanie ustalone, że niebezpieczeństwo ze strony sprawcy tak dalece się zmniejszyło, iż nie stanowi on już zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego, sąd zamienia dożywotni dozór na jeden ze środków zabezpieczających przewidzianych w art. 59–61 SStGB (art. 64c ust. 3 SStGB).

Sąd może zwolnić sprawcę warunkowo z dożywotniego dozoru, jeżeli wskutek poważnej choroby, późnej starości lub z innego ważnego powodu nie przedstawia zagrożenia dla społeczeństwa. Do warunkowego zwolnienia stosuje się zasady przewidziane w art. 64a SStGB omówione wyżej (art. 64c ust. 4 SStGB). Zwolnienia z dożywotniego dozoru może udzielić tylko ten sąd, który je zastosował, przy czym konieczne jest zasięgnięcie opinii co najmniej dwóch niezależnych biegłych, z których żaden nigdy nie opiekował się sprawcą (art. 64c ust. 5 SStGB).

Zgodnie z art. 65 ust. 1 SStGB w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności lub dozoru możliwe jest zawsze dokonanie zmiany polegającej na zastosowaniu środków zabezpieczających przewidzianych w art. 59–61 SStGB, jeżeli ich zastosowanie może spełnić cele środka. Czyni to sąd, który orzekał w sprawie. W razie zastosowania jednego ze środków przewidzianych w art. 59–61 SStGB wykonanie reszty kary jest odraczane.

³⁰ Art. 64a SStGB, znowelizowany ostatnio ustawą z 21.12.2007 r. (AS 2008, poz. 2961).

³¹ Art. 64b SStGB, znowelizowany ostatnio ustawą z 24.03.2006 r. (AS 2006, poz. 3539).

³² Przepis art. 64c SStGB wprowadzony został ustawą z 21.12.2007 r. (AS 2008, poz. 2961).

Od 2006 r. istnieje możliwość zastosowania dozoru w odniesieniu do sprawcy, w stosunku do którego dozór ten nie został orzeczony w postępowaniu jurysdykcyjnym. Wprowadzony wówczas art. 65 ust. 2 SStGB stanowi, że w przypadku, kiedy sprawca odbywa karę pozbawienia wolności, a nie orzeczono wobec niego środka zabezpieczającego, sąd może w postępowaniu wykonawczym orzec zastosowanie wobec sprawcy dozoru po zakończeniu odbywania kary³³.

Podsumowując uwagi odnoszące się do uregulowania szwajcarskiego, należy stwierdzić istnienie szerokiej gamy środków zabezpieczających. Orzekane są one zasadniczo obok kary pozbawienia wolności i wykonywane po lub przed jej odbyciem przez sprawcę. W razie wykonania środka przed odbyciem kary możliwe jest zrezygnowanie z wykonania kary. Zasadniczo środki zabezpieczające są ograniczone w czasie. Ich orzekanie możliwe jest zarówno w czasie postępowania jurysdykcyjnego, jak i w czasie postępowania wykonawczego. Poważne komplikacje teoretyczne związane były z wprowadzeniem dożywotniego dozoru jako postaci dozoru, który uważany jest w systemie szwajcarskim za najpoważniejszy środek zabezpieczający. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społecznym, a jednocześnie chcąc zachować podstawowe zasady prawa karnego, ustawodawca szwajcarski skonstruował wszystkie środki zabezpieczające, a w szczególności dozór, w sposób niezwykle skomplikowany, niejasny i kazuistyczny. Wady te usiłuje usunąć przez liczne nowelizacje odpowiednich przepisów, co w praktyce tylko je pogłębia. Należy podkreślić, że liczne zmiany w zakresie uregulowania środków zabezpieczających nie ułatwiają stosowania przepisów z uwagi na okoliczność, iż w konkretnej sprawie wchodzi w grę stosowanie ustawy korzystniejszej dla sprawcy.

4. NIEMCY³⁴

Rozbudowany jest też katalog środków zabezpieczających w niemieckim prawie karnym. Dotyczy ich tytuł szósty części ogólnej „Środki poprawy i zabezpieczające”. Zgodnie z § 61 niemieckiego kodeksu karnego z 15.05.1871 r.³⁵ (dalej jako StGB) są nimi środki izolacyjne – umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym, umieszczenie w zakładzie odwykowym, umieszczenie w specjalnym zakładzie izolowanym, dozór, pozbawienie prawa jazdy i zakaz wykonywania zawodu³⁶. Należy zauważyć, że środki zabezpieczające w niemieckim prawie karnym, przynajmniej w pewnym

³³ Możliwość wprowadzona ustawą z 24.03.2006 r. (AS 2006, poz. 3539).

³⁴ Tekst niniejszy powstał jesienią 2012 r. i uwzględnia stan prawny na 31.10.2012 r. Niemiecki ustawodawca w grudniu zeszłego roku dokonał istotnej zmiany w omawianym zakresie. Ustawą z 5.12.2012 r. o ustawowym określeniu warunków izolowania sprawcy stwarzającego zagrożenie społeczne (BGBl. I s. 2425) zmieniono przepisy § 66a – 66e. Istotą wprowadzonych zmian było wyraźne wyłączenie możliwości stosowania środka izolacyjnego z mocą wsteczną, a także ograniczenie zakresu jego stosowania do sytuacji wyjątkowych, zatem w obecnym kształcie jest on pomyślany jako swego rodzaju *ultima ratio*.

³⁵ Obecnie kodeks funkcjonuje w postaci nadanej drugą ustawą o reformie prawa karnego (Zweites Gesetz zur Reform des Strafrechts, tzw. 2. StRG) z 4. 07. 1969, BGBl. I, s. 717, naturalnie z licznymi zmianami.

³⁶ Dawniej istniał w niemieckim kodeksie karnym także środek zabezpieczający w postaci umieszczenia w zakładzie terapii społecznej (§ 65 StGB). Obejmował on umieszczenie w odpowiednim zakładzie sprawców z ciężkimi zaburzeniami osobowości, będących wielokrotnymi recydywistami, którzy popełnili czyn zabroniony pod wpływem popędu płciowego, co do których istniała obawa, że staną się przestępcami z nawyknięcia, i sprawców niepoctych lub o zmniejszonej poczytalności. Wykonanie środka trwało do czasu osiągnięcia celu, z tym że nie dłużej niż 5 lat. Nie dotyczyło to sprawców niepoctych lub o zmniejszonej poczytalności, wobec których środek ten mógł być wykonywany bezterminowo. Przepis ten, który budził poważne kontrowersje w doktrynie, ostatecznie nigdy nie wszedł w życie. Wprowadzony został w 1975 r., kilkakrotnie przesuwano termin jego wejścia w życie, ostatecznie uchylono go w 1984 r.

zakresie, pełnią funkcję środków karnych znanych polskiemu prawu karnemu. W całym systemie penalnym RFN, obok kar zasadniczych (pozbawienie wolności i grzywna) oraz środków zabezpieczających, istnieje tylko jedna tzw. kara dodatkowa, którą jest zakaz prowadzenia pojazdów³⁷, a także przepadek (§ 73–75 StGB), który jednak jest postacią prawnego skutku skazania, a nie środkiem penalnym. Stąd środki zabezpieczające i poprawcze w niemieckim prawie karnym są nieco inną kategorią niż w prawie polskim.

Zgodnie z § 62 StGB środek poprawy i zabezpieczający nie może zostać zastosowany, jeżeli nie jest proporcjonalny do popełnionego przez sprawcę czynu, a także do stopnia niebezpieczeństwa sprawcy³⁸.

Bardzo rozbudowane są regulacje odnoszące się do środków izolacyjnych. Pierwszym z nich jest umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym, określone w § 63 StGB, który stanowi, że w przypadku sprawcy, który dopuścił się czynu zabronionego³⁹ w stanie wyłączenia (§ 20 StGB) lub ograniczenia (§ 21 StGB)⁴⁰ winy, sąd może zarządzić umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym, jeżeli ogólna ocena sprawcy i jego czynu wskazuje, iż wobec stanu, w którym się znajduje, można oczekiwać, że popełni dalsze czyny zabronione i wskutek tego jest niebezpieczny dla ogółu⁴¹. Środek ten może w razie popełnienia czynu w stanie braku winy orzec zamiast kary, natomiast w razie popełnienia czynu w stanie ograniczenia winy – obok kary. W tym ostatnim przypadku jest on wykonywany przed wykonaniem kary pozbawienia wolności (§ 67 ust. 1 StGB). Możliwa jest jednak modyfikacja w tym zakresie. Sąd może mianowicie uznać za słuszne wykonanie części kary przed wykonaniem środka zabezpieczającego (§ 67 ust. 2 StGB). Jest to możliwe, jeżeli cel środka może w ten sposób zostać łatwiej osiągnięty. W razie wykonania środka zabezpieczającego w całości lub w części przed wykonaniem kary czas wykonywania środka jest wliczony do wymiaru kary (§ 67 ust. 4 StGB). W zależności od przebiegu wykonania środka zabezpieczającego sąd po jego wykonaniu może zrezygnować z wykonania kary (§ 67 ust. 5 StGB). Czasu pobytu w szpitalu psychiatrycznym nie określa się z góry, jednak należy uznać środek za wykonany, jeżeli sąd uzna, że jego cele zostały osiągnięte i sprawca nie popełni więcej czynu zabronionego (§ 67d ust. 6 StGB).

Umieszczenie w zakładzie odwykowym reguluje § 64 StGB. Zgodnie z tym przepisem sprawca, który jest nałogowym alkoholikiem lub nadużywa innych środków odurzających i popełnił czyn zabroniony w stanie odurzenia lub w związku z nałogiem, może zostać skierowany na podstawie orzeczenia sądu do zakładu odwykowego, jeżeli istnieje niebezpieczeństwo popełnienia w przyszłości poważnych czynów zabronionych związanych z nałogiem. Środek ten sąd może w razie

³⁷ Orzekana na podstawie § 44 StGB wobec sprawców przestępstw drogowych na czas od 1 do 3 miesięcy.

³⁸ Por. W. Stree w: *Strafgesetzbuch. Kommentar*, A. Schönke, H. Schröder (red.), Monachium 2001, s. 875; E. Dreher, *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, Monachium 1975, s. 374–375. Należy zauważyć, że w zakresie środków izolacyjnych niemiecka literatura przedmiotu wprowadza także zasadę subsydiarności, wyrażającą się w tym, że środka izolacyjnego nie orzeka się, jeżeli jego cel może zostać osiągnięty w inny sposób – por. W. Stree w: *Strafgesetzbuch...*, s. 879; E. Dreher, *Strafgesetzbuch...*, s. 374–375.

³⁹ Zatem niekonieczne przestępstwa – por. W. Stree w: *Strafgesetzbuch...*, s. 876.

⁴⁰ Co sąd powinien ustalić w wyroku – por. W. Stree w: *Strafgesetzbuch...*, s. 876.

⁴¹ Prognoza ta jest stawiana na czas wyrokowania, a musi wynikać nie z czynu, którego się dopuścił, ale ze stanu, w jakim się znajduje. Ocena charakteru czynu ma charakter pomocniczy i służy ustaleniu, czy stan sprawcy skutkuje tym, iż jest on niebezpieczny – por. W. Stree w: *Strafgesetzbuch...*, s. 877–878; E. Dreher, *Strafgesetzbuch...*, s. 380.

popelnienia czynu w stanie braku winy orzec zamiast kary, natomiast w razie popelnienia czynu w stanie ograniczenia winy – obok kary⁴². W tym ostatnim przypadku jest on wykonywany przed wykonaniem kary pozbawienia wolności (§ 67 ust. 1 StGB). Sąd może uznać za słuszne wykonanie części kary przed wykonaniem środka zabezpieczającego (§ 67 ust. 2 StGB)⁴³. W razie wykonania środka zabezpieczającego w całości lub w części przed wykonaniem kary czas wykonywania środka jest wliczany do czasu wykonanej kary (§ 67 ust. 4 StGB)⁴⁴. W zależności od przebiegu wykonania środka zabezpieczającego sąd po jego wykonaniu może zrezygnować z wykonania kary (§ 67 ust. 5 StGB). Umieszczenie sprawcy w zakładzie odwykowym może trwać najdłużej przez 2 lata. Termin biegnie od początku faktycznego umieszczenia sprawcy w zakładzie. W (typowej) sytuacji, kiedy środek jest wykonywany przed karą pozbawienia wolności, możliwe jest wydłużenie go o ponad 2 lata, jednak nie dłużej niż do końca orzeczonej kary pozbawienia wolności (§ 67d ust. 1 StGB). Możliwe jest wcześniejsze uznanie środka za wykonany, jeżeli sąd stwierdzi, że cele zostały osiągnięte (§ 67d ust. 5 StGB).

Jeżeli wobec sprawcy orzeczono umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym lub zakładzie leczenia odwykowego, sąd może w trakcie wykonywania środka zastosować wobec sprawcy inny środek, jeżeli będzie to lepiej służyło jego resocjalizacji (§ 67a ust. 1 StGB). Jeżeli zmiana środka nie przynosi spodziewanego efektu, możliwe jest powrót do uprzednio wykonywanego środka (§ 67a ust. 3 StGB). Zastosowanie wobec sprawcy, co do którego orzeczono wcześniej inny środek zabezpieczający, umieszczenia w zakładzie odwykowym skutkuje odwołaniem poprzednio stosowanego środka z mocy prawa (§ 67f StGB).

Umieszczenie w specjalnym zakładzie izolowanym jest ostatnim izolacyjnym środkiem zabezpieczającym. Uważany jest on za najsurowszy ze środków zabezpieczających. Stosuje się go wobec sprawców, co do których kara pozbawienia wolności jest bezskuteczna. Zgodnie z § 66 ust. 1 StGB środek ten stosuje się obok kary pozbawienia wolności wobec sprawców skazanych na karę co najmniej 2 lat pozbawienia wolności za:

- 1) umyślne przestępstwo przeciwko życiu, integralności cielesnej (zdrowiu), wolności osobistej, samostanowieniu seksualnemu;
- 2) przestępstwo stypizowane w części szczególnej StGB w rozdziałach 1 – Wszczęcie wojny napastniczej, zdrada, zagrożenie państwa, 7 – Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu, 20 – Rabunek i szantaż, 28 – Przestępstwa sprowadzenia niebezpieczeństwa powszechnego lub w kodeksie prawa karnego narodów⁴⁵ bądź ustawie o środkach odurzających⁴⁶, jeżeli czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat;

⁴² Obok tego środka istnieje także możliwość zastosowania i innych środków zabezpieczających, o ile spełnione są przesłanki ich zastosowania – por. E. Dreher, *Strafgesetzbuch...*, s. 384–385.

⁴³ W tym zakresie sytuacja wygląda podobnie jak w przypadku umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym.

⁴⁴ Jest to przejaw zasady, znanej też austriackiemu prawu karnemu, zaliczania środka zabezpieczającego na poczet kary – por. E. Dreher, *Strafgesetzbuch...*, s. 376.

⁴⁵ Ustawa z 26.06.2002 r. kodeks karny narodów (*Völkerstrafgesetzbuch*), BGBl. I, s. 2254. Ustawa typizuje ludobójstwo, przestępstwa przeciwko ludzkości i przestępstwa wojenne.

⁴⁶ Ustawa z 10.12.1929 r. o środkach odurzających (*Betäubungsmittelgesetz*), t. j. (BGBl. I, s. 681 ze zm.).

- 3) niektóre postaci przestępstwa z § 145a StGB⁴⁷, a także przestępstwo z § 323a StGB, związane z popełnieniem jednego z czynów wskazanych wyżej w punktach 1 i 2 w stanie upojenia⁴⁸.

Dla zastosowania środka wymagane są jeszcze dodatkowe przesłanki. Mianowicie wolno go zastosować tylko wobec sprawcy, który dwukrotnie dopuścił się jednego z wymienionych wyżej czynów i każdorazowo został skazany na karę pozbawienia wolności w wymiarze przynajmniej 1 roku⁴⁹, sprawca odbył przed popełnieniem czynu karę w wymiarze co najmniej 2 lat pozbawienia wolności łącznie lub przez taki okres stosowano wobec niego izolacyjny środek poprawczy lub zabezpieczający, wreszcie ogólna ocena sprawcy i jego czynów winna prowadzić do wniosku, że sprawca jest niebezpieczny dla społeczeństwa ze względu na wykazywaną skłonność do ciężkich przestępstw. Ta dosyć skomplikowana regulacja ma na celu izolowanie sprawców przestępstw z nawyknięcia, a zatem takich, wobec których stosowanie klasycznych środków reakcji karnej wydaje się być niecelowe.

Orzeczenie umieszczenia w specjalnym zakładzie izolacyjnym jest możliwe także wobec sprawców, którzy nie byli skazywani za poprzednio popełnione przestępstwa. Zezwala na to § 66 ust. 2 StGB, jeżeli sprawca dopuścił się trzech przestępstw umyślnych popełnionych w warunkach wymienionych w § 66 ust. 1 StGB i za każde z tych przestępstw należało orzec karę pozbawienia wolności w wymiarze przynajmniej 1 roku, natomiast za jedno z nich sprawca został skazany na karę pozbawienia wolności w wymiarze przynajmniej 3 lat⁵⁰.

Zgodnie z § 66 ust. 3 StGB jeżeli sprawca w warunkach określonych w § 66 ust. 1 StGB popełnia czyn z § 174–174c⁵¹, § 176⁵², § 179 ust. 1–4⁵³, § 180⁵⁴, § 182⁵⁵, § 224⁵⁶, § 225⁵⁷ ust. 1 lub 2 lub umyślny czyn z § 323a StGB związany

⁴⁷ Niestosowanie się do obowiązków orzekanych w ramach nadzoru. Środek można orzec, jeżeli sprawca popełnia czyn z § 145a StGB, a nadzór został orzeczony z powodu popełnienia przez niego umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, integralności cielesnej (zdrowiu), wolności osobistej, samostanowieniu seksualnemu, przestępstwo stypizowane w rozdziałach 1, 7, 20, 28 części szczególnej StGB lub z kodeksu prawa karnego narodów bądź ustawy o środkach odurzających, jeżeli czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat.

⁴⁸ Chodzi tu o specyficzną konstrukcję odpowiedzialności karnej za czyny popełnione w stanie odurzenia. Sprawca, który dopuścił się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności wywołanej upojeniem lub odurzeniem, kiedy nie przewidywał ani nie mógł przewidzieć, że w tym stanie popełni czyn zabroniony, odpowiada nie za czyn, którego dopuścił się w stanie niepoczytalności, ale za *Vollrausch*. Bliżej na temat tej konstrukcji zob. A. Spotowski w: *Prawo karne niektórych państw Europy Zachodniej. Wybrane zagadnienia*, S. Frankowski (red.), Warszawa 1982, s. 137.

⁴⁹ Przy czym przepis § 66 ust. 4 StGB wyraźnie stanowi, że areszt lub inne pozbawienie wolności niebędące karą stanowi karę w rozumieniu omawianych przepisów tylko wówczas, jeżeli zostały zaliczone na poczet orzeczonej kary.

⁵⁰ Stanowi to swego rodzaju ustawową miarę niebezpieczeństwa sprawcy – por. W. Stree w: *Strafgesetzbuch...*, s. 895.

⁵¹ Przestępstwo nadużycia seksualnego podopiecznego (§ 174 StGB); przestępstwo wykorzystania seksualnego osoby pozbawionej wolności, chorej lub wymagającej opieki (§ 174a StGB); przestępstwo wykorzystania seksualnego z nadużyciem pozycji urzędowej (§ 174b StGB); przestępstwo wykorzystania seksualnego z nadużyciem stosunku zależności (§ 174c StGB).

⁵² Wykorzystanie seksualne dzieci.

⁵³ Różne postaci wykorzystania seksualnego osób niezdolnych do zrozumienia znaczenia zachowań seksualnych podejmowanych w odniesieniu do nich.

⁵⁴ Wspieranie zachowań seksualnych małoletnich.

⁵⁵ Wykorzystanie seksualne małoletniego.

⁵⁶ Spowodowanie uszczerbku na zdrowiu w niebezpieczny sposób.

⁵⁷ Przestępstwo znęcania się nad podopiecznym.

z popełnieniem jednego z wyżej wymienionych czynów⁵⁸, i zostaje za to skazany na karę przynajmniej 2 lat pozbawienia wolności, sąd może obok kary pozbawienia wolności zastosować środek w postaci umieszczenia w specjalnym zakładzie izolacyjnym, jeżeli sprawca z powodu jednego lub kilku takich czynów był uprzednio skazany na karę co najmniej 3 lat pozbawienia wolności, a są spełnione przesłanki dodatkowe⁵⁹. Jeżeli sprawca dopuścił się dwóch czynów zabronionych spośród wskazanych w treści § 66 ust. 1 StGB, a za każdy z nich orzeczona została kara co najmniej 2 lat pozbawienia wolności, a następnie popełni kolejny taki czyn lub czyny, za który (które) zostaje skazany na karę 3 lat pozbawienia wolności, sąd, przy spełnieniu założenia, że ogólna ocena sprawcy i jego czynów prowadzi do wniosku, iż sprawca jest niebezpieczny dla społeczeństwa ze względu na wykazywaną skłonność do ciężkich przestępstw, może zastosować umieszczenie w zakładzie izolacyjnym bez wcześniejszego skazania lub stosowania izolacyjnego środka zabezpieczającego.

Istnieje swego rodzaju przedawnienie recydywy, które § 66 ust. 4 StGB ustala na 5 lat. Jeżeli taki okres czasu minie od popełnienia poprzedniego czynu, nie może być on brany pod uwagę jako podstawa orzekania środka. W wypadku przestępstw przeciwko wolności seksualnej termin ten jest dłuższy i wynosi 15 lat. Co do zasady nie uwzględnia się czynów osądzonych przez sądy obce⁶⁰.

Zgodnie z § 66a ust. 1 StGB sąd może zarządzić umieszczenie sprawcy w zakładzie izolacyjnym, jeżeli sprawca dopuścił się czynu określonego w § 66 ust. 3 StGB, spełnione są pozostałe założenia wynikające z tego przepisu, a zachodzi prawdopodobieństwo, że sprawca jest niebezpieczny dla społeczeństwa ze względu na wykazywaną skłonność do ciężkich przestępstw.

Orzeczenie środka jest możliwe także wtedy, kiedy nie są spełnione warunki określone w § 66 StGB, ale sprawca odbył karę przynajmniej 5 lat pozbawienia wolności za jedno lub więcej przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, przestępstwa z rozdziału 28 StGB – Przesłanki sprowadzenia niebezpieczeństwa powszechnego lub z § 250, § 251 StGB – Kwalifikowane typy rozboju, także w związku z § 252 – Kradzież rozbójnicza lub § 255 StGB – Wymuszenie rozbójnicze, natomiast istnieje podejrzenie, że sprawca jest niebezpieczny dla społeczeństwa ze względu na wykazywaną skłonność do ciężkich przestępstw (§ 66a ust. 2 StGB).

Zgodnie z § 66a ust. 3 StGB orzeczenie środka na podstawie § 66a ust. 1 lub 2 StGB może nastąpić nie tylko w orzeczeniu kończącym postępowanie, lecz także w postępowaniu wykonawczym, najpóźniej do zakończenia wykonania orzeczenia. Istotne jest, że w odróżnieniu od omówionych wyżej izolacyjnych środków zabezpieczających umieszczenie sprawcy w specjalnym zakładzie izolacyjnym orzeczone

⁵⁸ Chodzi o konstrukcję *Vollrausch*, o której była mowa wyżej.

⁵⁹ Sprawca dwukrotnie dopuścił się jednego z wymienionych wyżej czynów i każdorazowo został skazany na karę pozbawienia wolności w wymiarze przynajmniej 1 roku, odbył przed popełnieniem czynu karę w wymiarze co najmniej 2 lat pozbawienia wolności łącznie lub przez taki okres stosowano wobec niego izolacyjny środek poprawczy lub zabezpieczający, wreszcie ogólna ocena sprawcy i jego czynów winna prowadzić do wniosku, że sprawca jest niebezpieczny dla społeczeństwa ze względu na wykazywaną skłonność do ciężkich przestępstw.

⁶⁰ Przepis § 66 StGB zmieniony ostatnio na mocy wyroku niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgerichts) z 4.05.2011 r. 2.(BvR 2365/09), http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rs20110504_2bvr236509.html.

obok kary pozbawienia wolności jest co do zasady wykonywane nie przed odbyciem kary, ale po zakończeniu jej odbywania.

Zgodnie z § 66b ust. 1 StGB jeżeli zarządzono umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym na podstawie § 67d ust. 6 StGB w sytuacji, kiedy wyłączający lub zmniejszający winę stan sprawcy, na podstawie którego nastąpiło umieszczenie sprawcy, nie został ustalony, sąd może zarządzić późniejsze umieszczenie sprawcy w specjalnym zakładzie izolacyjnym, jeżeli zastosowanie umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym nastąpiło z powodu czynów wskazanych w § 66 ust. 1 StGB lub jeżeli przed popełnieniem czynu, z powodu którego sprawca został umieszczony w zakładzie psychiatrycznym, odbył karę przynajmniej 3 lat pozbawienia wolności za inne czyny lub był umieszczony w zakładzie psychiatrycznym na okres przynajmniej 3 lat za inne czyny. Ponadto jest koniecznym warunkiem, by ogólna ocena sprawcy i jego czynów wskazywała, że sprawca jest niebezpieczny dla społeczeństwa ze względu na możliwość popełnienia w przyszłości przestępstw mogących wyrządzić pokrzywdzonym ciężkie szkody fizyczne lub psychiczne.

W trakcie wykonywania środka w postaci umieszczenia w specjalnym zakładzie izolacyjnym sąd może zastosować wobec sprawcy inny środek zabezpieczający (wolnościowy), jeżeli uzna, że będzie on lepiej służył jego resocjalizacji (§ 67a ust. 2 StGB). Jeżeli zmiana środka nie przynosi spodziewanego efektu, możliwe jest powrócenie do uprzednio wykonywanego środka (§ 67a ust. 3 StGB).

Umieszczenie w specjalnym zakładzie izolacyjnym trwa maksymalnie 10 lat. Po upływie dziesięcioletniego terminu sąd uznaje środek za wykonany, jeżeli stwierdzi, że sprawca nie jest już niebezpieczny dla społeczeństwa ze względu na możliwość popełnienia w przyszłości przestępstw mogących wyrządzić pokrzywdzonym ciężkie szkody fizyczne lub psychiczne (§ 67d ust. 3 StGB). Takie ujęcie przepisu oznacza, że w razie stwierdzenia przez sąd po upływie 10 lat istnienia negatywnej prognozy wobec sprawcy powinien on zarządzić dalsze wykonywanie środka. W efekcie dziesięcioletni termin nie jest w gruncie rzeczy terminem końcowym środka, lecz terminem, w którym sąd powinien podjąć decyzję, czy sprawcę należy zwolnić, czy też środek ten powinien być dalej wykonywany⁶¹. Należy zresztą pamiętać o uregulowaniu § 67e StGB, które zostanie przedstawione niżej.

W toku wykonywania środków zabezpieczających sąd może wprowadzać zmiany w sposobie ich wykonywania (§ 67 ust. 3 StGB).

W przypadku wykonania izolacyjnego środka zabezpieczającego przed karą pozbawienia wolności, co jest regułą, sąd po jego wykonaniu decyduje, czy jest konieczne wykonanie kary (§ 67b ust. 1 StGB).

Jeżeli wykonania izolacyjnego środka zabezpieczającego nie rozpoczęto w ciągu 3 lat od uprawomocnienia się decyzji o jego zastosowaniu, rozpoczęcie wykonywania środka jest niemożliwe. Do tego okresu nie wlicza się czasu, kiedy sprawca jest pozbawiony wolności na mocy decyzji właściwego organu. Jednak jeżeli wykonanie środka nie nastąpiło od razu po jego orzeczeniu, sąd zarządza je tylko wtedy, kiedy sens środka wymaga jeszcze jego wykonania. Możliwa w takiej sytuacji jest zamiana środka na nieizolacyjny (§ 67c ust. 2 StGB). Jednak wykonanie środka

⁶¹ Por. W. Stree w: *Strafgesetzbuch...*, s. 905.

zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu w specjalnym zakładzie izolacyjnym nie podlega przedawnieniu (§ 79 ust. 4 StGB).

Paragraf 67e StGB ustanawia obowiązek dokonywania przez sąd okresowych kontroli izolacyjnych środków zabezpieczających pod kątem konieczności ich dalszego stosowania. Jak wskazano wyżej, wszelkie środki zabezpieczające mogą w toku ich wykonywania być zmieniane, zastępowane innymi, możliwe jest także warunkowe zwalnianie z ich odbywania. Zgodnie z § 67e ust. 1 StGB sąd może dokonać kontroli, o której mowa, w każdym czasie. Natomiast musi dokonywać jej w razie umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym nie rzadziej niż co 1 rok, w razie umieszczenia w ośrodku leczenia odwykowego nie rzadziej niż co 6 miesięcy, w razie umieszczenia w specjalnym zakładzie izolacyjnym nie rzadziej niż co 2 lata (§ 67e ust. 2 StGB). Decyzją sądu terminy te mogą zostać skrócone (§ 67e ust. 3 StGB), a biegną od dnia rozpoczęcia internowania sprawcy (§ 67e ust. 4 StGB).

W przypadku warunkowego zwolnienia sprawcy z izolacyjnego środka zabezpieczającego sąd odwołuje zwolnienie, jeżeli sprawca w okresie trwania nadzoru popełni czyn zabroniony, jeżeli poważnie lub uporczywie narusza obowiązki związane z nadzorem określone w § 68 StGB a także jeżeli uchyła się od nadzoru i przez to wykaże, że istnieje potrzeba dalszego stosowania wobec niego środka izolacyjnego (§ 67g ust. 1 StGB). Sąd odwołuje także zwolnienie z odbywania środków określonych w § 63 i 64 StGB, jeżeli w czasie trwania nadzoru okaże się, że wskutek stanu sprawcy należy się spodziewać, iż będzie on popełniał czyny sprzeczne z prawem i dlatego istnieje konieczność wykonywania wobec niego środka izolacyjnego (§ 67g ust. 2 StGB). Sąd odwołuje zwolnienie także wtedy, jeżeli w toku wykonywania nadzoru ujawnią się okoliczności wskazujące na konieczność umieszczenia sprawcy w ośrodku zamkniętym (§ 67g ust. 3 StGB). W przypadku zwolnienia i ponownego umieszczenia sprawcy w ośrodku zamkniętym łączny czas pobytu w ośrodku nie może przekroczyć maksymalnej długości trwania środka izolacyjnego (§ 67g ust. 4 StGB). Natomiast jeżeli sprawca został przedterminowo zwolniony z odbywania środka izolacyjnego i nie zarządzono ponownego umieszczenia go w ośrodku zamkniętym, uważa się, że wykonywanie środka zostaje zakończone z zakończeniem nadzoru (§ 67g ust. 5 StGB).

W czasie trwania nadzoru sąd może zarządzić umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym lub w zakładzie odwykowym na okres do 3 miesięcy, jeżeli nastąpiło nagłe pogorszenie stanu sprawcy lub nawrót choroby, a nie ma potrzeby zastosowania § 67g StGB. Umieszczenie takie może nastąpić kilkakrotnie, jednak jego łączny czas nie może przekroczyć 6 miesięcy (§ 67h ust. 1 StGB), przy czym środek ten należy uchylić zawsze, kiedy jego cel został osiągnięty (§ 67h ust. 2 StGB).

Nieizolacyjne środki zabezpieczające to zgodnie z niemieckim prawem karnym nadzór, odebranie prawa jazdy i zakaz wykonywania zawodu.

Można wyodrębnić dwa rodzaje nadzoru – orzekany przez sąd (§ 68 ust. 1 StGB) i następujący z mocy samego prawa (przepisy następujące po § 68 StGB). Na podstawie § 68 ust. 1 StGB nadzór może zostać orzeczony obok kary pozbawienia wolności, jeżeli wymierzona kara pozbawienia wolności wynosi przynajmniej 6 miesięcy, a istnieje niebezpieczeństwo, że sprawca może popełnić dalsze czyny zabronione. Paragraf 68 ust. 2 StGB wskazuje przypadki nadzoru następującego z mocy samego prawa. Chodzi o nadzór orzekany w ramach wykonywania izolacyjnych środków zabezpieczających (o czym była już mowa wyżej).

W czasie trwania nadzoru sprawa podlega organowi nadzorczemu, a także znajduje się pod opieką kuratora (§ 68a ust. 1 StGB). Organ nadzoru współpracuje z kuratorem w zakresie opieki nad sprawcą (§ 68a ust. 2 StGB) i wykonuje nadzór zgonie z zaleceniami sądu, z pomocą kuratora, monitorując zachowanie skazanego (§ 68a ust. 3 StGB). W razie braku porozumienia między organem nadzorującym a kuratorem w kwestiach dotyczących wykonywania środka spór rozstrzyga sąd (§ 68a ust. 4 StGB), który też może udzielać obu tym podmiotom wskazówek i instrukcji (§ 68a ust. 5 StGB).

Paragraf 68b ust. 1 StGB przewiduje możliwość nałożenia na sprawcę w okresie trwania nadzoru pewnych obowiązków. Mogą być one następujące:

- zakaz opuszczania lokalu lub miejsca pobytu bez zezwolenia organu wykonującego nadzór;
- zakaz pobytu w określonych miejscach, dających sprawcy okazję do popełnienia nowych czynów zabronionych;
- zakaz kontaktowania się, zbliżania, wspólnego kształcenia, nocowania z pokrzywdzonym, wskazaną przez sąd osobą lub osobą należącą do wskazanej przez sąd grupy osób;
- zakaz wykonywania działalności, która może dawać okazję do popełnienia czynów zabronionych;
- zakaz posiadania, noszenia ze sobą lub przechowywania określonych przedmiotów, które mogą dać sprawcy okazję lub zachęcić go do popełnienia kolejnych czynów zabronionych;
- zakaz posiadania lub prowadzenia pojazdów silnikowych, pojazdów silnikowych określonego rodzaju lub innych pojazdów, jeżeli mogłyby zostać użyte do popełnienia czynów zabronionych;
- nakaz zgłaszania się w określonym czasie u organu nadzoru, innego określonego organu lub u kuratora;
- nakaz niezwłocznego informowania organu nadzoru o każdej zmianie miejsca zamieszkania lub zatrudnienia;
- nakaz zgłoszenia się w razie utraty pracy do właściwego urzędu lub podmiotu pośrednictwa pracy;
- zakaz używania napojów alkoholowych lub innych środków odurzających, jeżeli na podstawie ustaleń istnieje przypuszczenie, że ich użycie może prowadzić do popełnienia kolejnych czynów zabronionych, a także nakaz poddania się badaniom na obecność alkoholu lub innych środków odurzających, o ile badania te nie są połączone z fizyczną ingerencją;
- nakaz zgłaszania się w określonych terminach u lekarza, psychoterapeuty lub w ambulatorium sądowym;
- nakaz poddania się kontroli miejsca pobytu środkami elektronicznymi, których działanie nie ma ujemnego wpływu na nadzorowanego.

Ostatni ze wskazanych obowiązków jest obwarowany dodatkowymi wymogami przewidzianymi w § 68b ust. 1 StGB. Mianowicie jest on dopuszczalny tylko wówczas, jeżeli nadzór został orzeczony w ramach wykonania kary pozbawienia wolności w wymiarze co najmniej 3 lat, kara ta została orzeczona za co najmniej jeden czyn spośród wskazanych w treści § 66 ust. 3 pkt 1 StGB (o czym była już

mowa wyżej), a istnieje niebezpieczeństwo, że sprawca dopuści się dalszych czynów zabronionych wskazanych w treści § 66 ust. 3 pkt 1 StGB.

Zgodnie z § 68b ust. 2 StGB w wypadku objęcia sprawcy nadzorem możliwe jest nałożenie na niego także dodatkowych obowiązków, dotyczących nauki, pracy, sposobu spędzania wolnego czasu, prowadzenia działalności gospodarczej, wykonywania obowiązków alimentacyjnych. W szczególności sąd może zobowiązać sprawcę do poddania się terapii psychiatrycznej, psychologicznej czy o charakterze społecznym. Opieka tego rodzaju może być udzielona sprawcy także przez ambulatorium sądowe, które dysponuje stosownymi możliwościami w tym zakresie, a sposób działania którego regulują przepisy § 68a ust. 7 i n. StGB. W ramach obowiązków o charakterze terapeutycznym może na sprawcę zostać nałożony także obowiązek poddawania się kontroli w zakresie używania alkoholu i środków odurzających. Z uwagi na otwarty charakter przepisu ustawodawca niemiecki uznał za konieczne poczynienie zastrzeżenia, że na sprawcę nie mogą być nakładane żadne niewykonalne obowiązki (z § 68b ust. 3 StGB).

Nadzór, zgodnie z treścią § 68c ust. 1 StGB, trwa od 2 do 5 lat, przy czym sąd może ten okres skrócić w toku postępowania wykonawczego. Ustanowienie nadzoru o maksymalnej długości jest wyjątkiem. Jest możliwe, jeżeli sprawca nie zgadza się, by poddać się terapii związanej z dokonywaniem zabiegów ingerujących w jego ciało lub terapii odwykowej⁶², bądź nie poddaje się terapii, terapii odwykowej lub nie wypełnia nałożonych obowiązków, a istnieje dla społeczeństwa niebezpieczeństwo objawiające się możliwością popełnienia przez sprawcę dalszych czynów zabronionych (§ 68c ust. 2 StGB). Wydłużenie takie możliwe jest także w postępowaniu wykonawczym. Jeżeli wydłużenie nastąpiło w wyniku braku zgody sprawcy na poddanie się terapii, a następnie sprawca zgodę taką wyraził, możliwe jest dokonanie w toku dalszego postępowania wykonawczego korekty długości trwania środka.

Możliwe jest orzeczenie nadzoru bezterminowo. Paragraf 68c ust. 3 StGB wskazuje kilka takich przypadków. Pierwszym jest umieszczenie sprawcy w szpitalu psychiatrycznym, jednak orzekane nie jako samodzielny środek zabezpieczający, a w ramach wykonywania umieszczenia w specjalnym zakładzie izolacyjnym⁶³. Drugim jest omawiany już przypadek, kiedy sprawca nie wykonywał obowiązków wskazanych w § 68b ust. 1 lub 2 StGB albo dowiedziono istnienia innych okoliczności wskazujących na to, że sprawca może się dopuszczać dalszych czynów zabronionych niebezpiecznych dla ogółu, albo dopuścił się jednego z czynów zabronionych wskazanych w § 181b StGB⁶⁴, za który został skazany na karę

⁶² Zgodnie z § 56c ust. 3 pkt 1 StGB poddanie się takiej terapii wymaga zgody sprawcy, niezależnie od tego, w ramach jakiego środka (omawianego tutaj, czy probacyjnego) jest ona orzekana.

⁶³ § 67d StGB dopuszcza taką możliwość, jeżeli istnieją wątpliwości co do stanu psychicznego sprawcy, wobec którego orzeczono umieszczenie w specjalnym zakładzie izolacyjnym.

⁶⁴ Przepis ten wymienia przestępstwo nadużycia seksualnego podopiecznego (§ 174 StGB); przestępstwo wykorzystania seksualnego osoby pozbawionej wolności, chorej lub wymagającej opieki (§ 174a StGB); przestępstwo wykorzystania seksualnego z nadużyciem pozycji urzędowej (§ 174b StGB); przestępstwo wykorzystania seksualnego z nadużyciem stosunku zależności (§ 174c StGB); wykorzystanie seksualne dzieci w typie podstawowym (§ 176 StGB) i typach kwalifikowanych (§ 176a i 176b StGB); nadużycie seksualne i zgwałcenie w typie podstawowym (§ 177 StGB) i kwalifikowanym (§ 178 StGB); wykorzystanie seksualne osób niezdolnych do zrozumienia znaczenia zachowań seksualnych podejmowanych w odniesieniu do nich (§ 179 StGB); wspieranie zachowań seksualnych małoletnich (§ 180 StGB); stręczycielstwo (§ 181a StGB); wykorzystanie seksualne małoletniego (§ 182 StGB).

pozbawienia wolności w wymiarze co najmniej 2 lat lub zastosowano środek karny w postaci umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym bądź placówce leczenia odwykowego w wymiarze co najmniej 2 lat, albo nadzór orzeczono z nałożeniem obowiązku określonego w § 68b ust. 1 pkt 3 StGB⁶⁵, a sprawcę skazano na karę pozbawienia wolności lub wymierzono mu izolacyjny środek zabezpieczający za przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, przestępstwa z rozdziału 28 StGB lub z § 250, 251 StGB, także w związku z § 252 lub § 255 StGB.

Zgodnie z przepisem § 68d ust. 1 i 2 StGB ustalenia w zakresie długości trwania środka i nałożonych obowiązków mogą być przez sąd zmieniane w trakcie wykonywania środka.

Nadzór kończy się, o ile nie został orzeczony bezterminowo lub po uchyleniu środka izolacyjnego, po pierwsze – z rozpoczęciem wykonywania środka izolacyjnego, po drugie – z rozpoczęciem wykonywania kary pozbawienia wolności, obok której został orzeczony, po trzecie – z orzeczeniem nowego nadzoru (§ 68e ust. 1 StGB). W pozostałych przypadkach w czasie wykonywania kary pozbawienia wolności lub środka zabezpieczającego związanego z pozbawieniem wolności bieg środka w postaci nadzoru zostaje wstrzymany (§ 68e ust. 2 StGB).

Jeżeli sąd uzna, że nie występuje niebezpieczeństwo popełnienia przez sprawcę nowych czynów zabronionych, uchyla nadzór. Jest to możliwe dopiero po upływie minimalnego ustawowego okresu trwania nadzoru, czyli 2 lat (§ 68e ust. 3 StGB). Natomiast w sytuacji nadzoru orzeczonego bezterminowo termin, po którym możliwe jest uchylenie dozoru, wynosi 2 lub 5 lat; 5 lat, jeżeli sprawca nie zgadza się na to, by poddać się terapii związanej z dokonywaniem zabiegów ingerujących w jego ciało lub terapii odwykowej, 2 lata w pozostałych przypadkach (§ 68e ust. 3 StGB). W razie uchylenia nadzoru sąd może w ciągu kolejnych 2 lat zdecydować o jego przywróceniu (§ 68e ust. 3 StGB).

Zgodnie z § 68f ust. 1 StGB jeżeli wobec sprawcy wykonana została kara pozbawienia wolności w wymiarze przynajmniej 2 lat za przestępstwo umyślne lub kara pozbawienia wolności w wymiarze przynajmniej 1 roku za przestępstwo wskazane w § 181b StGB, odbycie kary skutkuje uchyleniem nadzoru, jednak nie dotyczy to przypadków, kiedy wykonywano wobec sprawcy związany z pozbawieniem wolności środek zabezpieczający lub poprawczy. Jednak nawet w tym ostatnim przypadku sąd może zdecydować o uchyleniu środka, jeżeli uzna, że sprawca nie dopuści się kolejnych czynów zabronionych (§ 68f ust. 2 StGB).

W przypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary, warunkowego przedterminowego zwolnienia lub orzeczenia zakazu wykonywania zawodu z warunkowym zawieszeniem wykonania nadzór nie może się skończyć przed upływem okresu próby (§ 68g ust. 1 StGB). Jeżeli przedterminowe zwolnienie i nadzór zostają orzeczone na podstawie tego samego czynu, sąd może zarządzić, że bieg trwania nadzoru w okresie próby zostaje wstrzymany. Wówczas okres próby nie jest wliczany do okresu trwania nadzoru (§ 68g ust. 2 StGB). Co do zasady z upływem terminu warunkowego zawieszenia kary lub warunkowego przedterminowego zwolnienia

⁶⁵ Chodzi o zakaz kontaktowania się, zbliżania, wspólnego kształcenia, nocowania z pokrzywdzonym, wskazaną przez sąd osobą lub osobą należącą do wskazanej przez sąd grupy osób.

kończy się czas trwania nadzoru, jednak nie dotyczy to przypadków, kiedy nadzór jest orzeczony bezterminowo (§ 68g ust. 3 StGB).

Kolejnym wolnościowym środkiem zabezpieczającym jest odebranie prawa jazdy. Zgodnie z § 69 ust. 1 StGB jego orzeczenie następuje wówczas, kiedy sprawca popełni przestępstwo lub czyn zabroniony w czasie lub w związku z prowadzeniem pojazdu mechanicznego lub z naruszeniem obowiązków kierowcy, a sprawca jest niezdolny do prowadzenia pojazdów mechanicznych. Istnieje przy tym zasada, że w razie popełnienia niektórych czynów sprawcę z reguły uznaje się za niezdolnego do prowadzenia pojazdów⁶⁶.

Z chwilą uprawomocnienia się wyroku ważność dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdów wygasa (§ 69 ust. 3 StGB).

Pozbawienie prawa jazdy oznacza, że sprawca traci dokument; nie posiadając go, nie może prowadzić pojazdów, jednak może się ubiegać o wydanie nowego dokumentu. To różni omawiany środek zabezpieczający od znanej niemieckiemu prawu karnemu kary dodatkowej (odpowiednik polskich środków karnych) zakazu jazdy, określonej w § 44 StGB. Ta ostatnia polega na zakazie prowadzenia pojazdów określonego lub wszelkiego rodzaju na czas od 1 do 3 miesięcy. Wówczas dokument trafia do depozytu i jest zwracany po upływie określonego czasu bądź – np. w przypadku dokumentów wystawionych poza RFN – czyni się w nim stosowną adnotację. W przypadku omawianego środka zabezpieczającego sprawca traci prawo jazdy, może się ubiegać o wydanie nowego, jednak – zgodnie z treścią § 69a ust. 1 StGB – nie wcześniej niż po upływie 6 miesięcy. Sąd może w wyroku skazującym wyznaczyć dłuższy okres zakazu ubiegania się o wydanie nowego prawa jazdy do 5 lat. Natomiast jeżeli można oczekiwać, że maksymalny przewidziany w ustawie termin nie wystarczy do ochrony przed niebezpieczeństwem, które stwarza sprawca, możliwe jest ustanowienie zakazu ubiegania się o prawo jazdy na zawsze. Jeżeli sprawca nie ma prawa jazdy, a dopuści się czynu zabronionego uzasadniającego odebranie prawa jazdy, zakaz jest wydawany na zawsze (§ 69a ust. 1 StGB). Zakaz ubiegania się o odzyskanie prawa jazdy nie może być krótszy niż 1 rok, jeżeli w ciągu ostatnich 3 lat przed czynem w stosunku do sprawcy orzeczono ten sam środek zabezpieczający (§ 69a ust. 3 StGB). Sąd może wyłączyć spod zakazu ubiegania się o wydanie prawa jazdy pewne kategorie pojazdów, jeżeli uzna, że nie narazi to środka na niepowodzenie (§ 69a ust. 2 StGB).

Ostatnim środkiem zabezpieczającym znanym niemieckiemu prawu karnemu jest zakaz wykonywania zawodu. Zgodnie z § 70 ust. 1 StGB sąd może orzec zakaz wykonywania zawodu, jeżeli sprawca popełni przestępstwo lub czyn zabroniony związany z poważnym naruszeniem obowiązków zawodowych lub z wykorzystaniem wykonywania zawodu⁶⁷, gdy istnieje niebezpieczeństwo, że w razie dalszego wykonywania zawodu sprawca popełni nowe czyny zabronione. Zakaz orzekany jest na okres od 1 roku do 5 lat. W sytuacji gdy należy oczekiwać, że orzeczenie zakazu na najdłuższy przewidziany w ustawie termin nie wystarczy do uchylenia grożącego ze strony sprawcy niebezpieczeństwa, sąd może orzec zakaz wykonywania

⁶⁶ Chodzi o spowodowanie zagrożenia w ruchu drogowym (§ 315c StGB), prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości (§ 316 StGB), niedozwolone oddalenie się z miejsca wypadku (§ 142 StGB), a także przestępstwa *Vollrausch* (§ 323a StGB) związanego z popełnieniem jednego z wyżej wymienionych czynów.

⁶⁷ Wystarczy spełnienie choćby jednego z członów alternatywy – por. W. Stree w: *Strafgesetzbuch...*, s. 948.

zawodu na zawsze. Wykonanie zakazu można warunkowo odwołać, co do zasady wówczas, jeżeli był wykonywany przynajmniej przez rok (§ 70a StGB), przy czym w razie ponownego popełnienia czynu zabronionego związanego z poważnym naruszeniem obowiązków zawodowych lub z wykonywaniem zawodu, w razie niewykonywania obowiązków probacyjnych czy też uchylania się od dozoru, zakaz jest ponownie kierowany do wykonania (§ 70b StGB).

Dwa ostatnie z opisanych środków zabezpieczających i poprawczych mają w gruncie rzeczy charakter środków karnych w rozumieniu polskiego prawa karnego.

Warto zauważyć, że niemiecki system środków zabezpieczających jest stosunkowo skomplikowany, uregulowany niezwykle kazuistycznie, cechuje się jednak znaczną elastycznością. Orzekanie jest możliwe co do zasady zarówno w toku postępowania jurysdykcyjnego, jak i wykonawczego, możliwe są daleko idące modyfikacje treści środków w czasie ich wykonywania, zastępowanie ich innymi środkami, warunkowe uchylanie środków. Jednocześnie ustawodawca niemiecki przywiązuje duże znaczenie do realizacji funkcji gwarancyjnej prawa karnego, co powoduje, że stara się możliwie dokładnie określić podstawy ich stosowania, zwłaszcza w przypadku środków orzekanych na zawsze. O ile znaczna elastyczność niemieckich rozwiązań może być uznana za ich zaletę, o tyle wadą jest znaczna kazuistyka, która sprawia, iż odnośne uregulowania są skomplikowane, a przez to mało czytelne.

5. CZECHY

Kodeks karny Republiki Czeskiej (dalej jako TZ)⁶⁸ zawiera ogólne uregulowanie dotyczące stosowania środków zabezpieczających stosownie do zasady proporcjonalności. Zgodnie z § 96 ust. 1 TZ środków zabezpieczających nie stosuje się, jeżeli nie jest to odpowiednio z uwagi na charakter i wagę czynu, a także zagrożenie, jakie na przyszłość stanowi sprawca zarówno dla siebie, jak i dla interesów chronionych przez prawo karne. Paragraf 96 ust. 2 TZ stanowi, że krzywda wyrządzona sprawcy w wyniku zastosowania środka zabezpieczającego nie może być poważniejsza niż konieczna do osiągnięcia celów tego środka.

Środki zabezpieczające mogą być stosowane obok kary lub samoistnie (§ 97 ust. 1 TZ). Możliwe jest wymierzenie więcej niż jednego środka zabezpieczającego, chyba że ustawa stanowi inaczej. Ograniczenie w tym zakresie stanowi § 98 ust. 3 TZ, który zakazuje łączenia oddziaływania leczniczego z internowaniem zabezpieczającym. Ponadto, jeżeli stosowny efekt może być osiągnięty przez wymierzenie jednego tylko środka, należy się do niego ograniczyć (§ 97 ust. 3 TZ). Jeżeli orzeczono kilka środków zabezpieczających, a ich jednoczesne wykonanie nie jest możliwe, sąd określa kolejność ich wykonania (§ 97 ust. 4 TZ).

Środkami zabezpieczającymi są: leczenie ochronne, internowanie zabezpieczające, konfiskata i przewidziane w przepisach dotyczących postępowania w sprawach nietletnich oddziaływanie wychowawcze (§ 98 ust. 1 i 2 TZ).

⁶⁸ Ustawa z 8.01.2009 r. – Kodeks karny (Trestny Zakonik), Sbirky zakonom (dziennik ustaw Republiki Czeskiej) Sb 2009, poz. 40, ze zm.

Leczenie ochronne jest unormowane w § 99 TZ. Obejmuje ono zarówno leczenie psychiatryczne, jak i terapię psychologiczną czy terapię uzależnień. W ramach tego samego środka zabezpieczającego unormowano leczenie w zakładzie zamkniętym oraz leczenie ambulatoryjne. Zgodnie z § 99 ust. 1 TZ leczenie ochronne sąd stosuje wówczas, gdy sprawca nie ponosi odpowiedzialności karnej z uwagi na popełnienie czynu w stanie niepoczytalności, a także w razie popełnienia czynu ze zmniejszoną poczytalnością. Zgodnie z § 99 ust. 2 TZ zastosowanie leczenia ochronnego jest możliwe w sytuacji, kiedy sprawca popełnił czyn zabroniony w stanie zaburzenia psychicznego lub pod wpływem substancji odurzającej, jeżeli jego pobyt na wolności jest niebezpieczny. Orzeczenie tego środka karnego możliwe jest także w razie odstąpienia od wymierzenia kary (§ 99 ust. 3 TZ). W zależności od rodzaju zaburzenia i leczenia sąd zarządza leczenie stacjonarne lub ambulatoryjne. Jeżeli obok kary pozbawienia wolności orzeczono leczenie stacjonarne, co do zasady wykonuje się je po odbyciu przez sprawcę kary pozbawienia wolności, jednak jeżeli przeprowadzenie leczenia po odbyciu kary jest niemożliwe, przeprowadza się je przedtem. Podobnie sytuacja przedstawia się w odniesieniu do leczenia ambulatoryjnego, które przeprowadza się co do zasady po rozpoczęciu wykonywania kary pozbawienia wolności, w więzieniu. Jednak jeżeli leczenie takie nie mogłoby być w tych warunkach wydajnie prowadzone, można je przeprowadzić przed wykonaniem kary pozbawienia wolności. Jeżeli długość kary pozbawienia wolności nie wystarcza do wykonania pełnego leczenia ambulatoryjnego, sąd może zarządzić kontynuowanie go po opuszczeniu przez skazanego więzienia (§ 99 ust. 4 TZ). Stosownie do treści § 99 ust. 5 TZ sąd może zamienić leczenie ambulatoryjne na leczenie stacjonarne, i odwrotnie. Możliwa jest zamiana środka w postaci stacjonarnego leczenia na środek w postaci internowania zabezpieczającego, w szczególności jeżeli sprawca zbiegł z miejsca wykonywania leczenia, użył przemocy w stosunku do pracowników placówki lub innych osób, utrudniał wykonywanie zabiegów bądź w inny sposób okazał negatywne nastawienie do leczenia.

Leczenie ochronne trwa tak długo, jak wymagają tego jego cele, jednak nie dłużej niż 2 lata. Jeżeli leczenie w tym czasie nie zostanie ukończony, sąd przez upływem terminu może je przedłużyć, nawet kilkakrotnie, jednak każdorazowo nie dłużej niż o kolejne 2 lata, w przeciwnym razie wydaje decyzję o zakończeniu leczenia. Leczenie może zostać zakończone wcześniej, jeżeli okaże się, że jego cel nie może zostać osiągnięty. Jeżeli w czasie wydawania decyzji o zakończeniu leczenia istnieje niebezpieczeństwo, iż sprawca popełni kolejny czyn zabroniony, sąd w decyzji o zakończeniu leczenia zarządza oddanie sprawcy pod dozór na okres do 5 lat (§ 99 ust. 6 TZ). Jeżeli przed rozpoczęciem wykonywania leczenia ustaną okoliczności, które zdecydowały o jego zastosowaniu, sąd uchyla środek (§ 99 ust. 7 TZ).

Paragraf 100 TZ dotyczy internowania zabezpieczającego. Środek ten orzeka się, jeżeli sąd odstępuje od wymierzenia kary w razie popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego w stanie ograniczonej poczytalności, a także w razie popełnienia czynu w stanie zaburzeń o charakterze psychicznym, a z uwagi na rodzaj zaburzeń i możliwości popełnienia czynu przez sprawcę nie można oczekiwać, że leczenie ochronne będzie wystarczające dla ochrony społeczeństwa przed nim, a sąd uznaje, iż internowanie zabezpieczające będzie skuteczniejszym sposobem osiągnięcia tego celu niż kara (§ 100 ust. 1 w zw. z § 47 ust. TZ). Orzeczenie tego środka jest

dopuszczalne, zgodnie z tym samym przepisem, także w razie popełnienia czynu zabronionego w stanie niepoczytalności, jeżeli przebywanie sprawcy na wolności jest niebezpieczne, a nie można oczekiwać, że leczenie ochronne będzie wystarczające dla ochrony społeczeństwa przed nim. To pierwsza z postaci internowania zabezpieczającego, orzekana zamiast kary. Istnieje także i druga postać – § 100 ust. 2 TZ stanowi, że możliwe jest zastosowanie internowania zabezpieczającego ze względu na uprzednie życie sprawcy, jeżeli sprawca dopuścił się czynu zabronionego w stanie zaburzenia psychicznego, jego pobyt na wolności jest niebezpieczny, nie można oczekiwać, iż leczenie ochronne będzie w odniesieniu do niego skuteczne. Internowanie zabezpieczające w tej postaci można orzec także wobec sprawcy uzależnionego od środków odurzających, który popełnił przestępstwo w stanie odurzenia lub w związku z odurzeniem i został za nie skazany na karę pozbawienia wolności w wymiarze co najmniej 2 lat, a nie można oczekiwać, że leczenie ochronne będzie stanowiło wystarczające zabezpieczenie dla społeczeństwa. Dotyczy to zwłaszcza przypadku, gdy sprawca był już leczony ochronnie.

Zgodnie z § 100 ust. 3 TZ sąd może orzec internowanie zabezpieczające samostannie, odstępując od wymierzenia kary lub obok kary. Jeżeli środek został orzeczony obok kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, środek wykonywany jest po wykonaniu kary. W takiej sytuacji w czasie odbywania przez sprawcę kary pozbawienia wolności bieg terminu wykonywania środka zabezpieczającego zostaje wstrzymany, środek zaczyna być wykonywany od razu po zakończeniu kary. Internowanie zabezpieczające trwa tak długo, jak wymaga tego konieczność zabezpieczenia społeczeństwa. Sąd przynajmniej raz na 12 miesięcy, a w wypadku sprawców nietletnich – raz na 6 miesięcy, bada, czy istnieją podstawy utrzymywania środka (§ 100 ust. 5 TZ). Jeżeli stwierdzi odpadnięcie podstaw stosowania środka, odstępuje od jego wykonania, nawet jeżeli go nie rozpoczęto (§ 100 ust. 6 TZ).

Internowanie zabezpieczające jest wykonywane w specjalnej placówce, w której stosowane są programy terapeutyczne, psychologiczne, rehabilitacyjne, edukacyjne i zajęciowe (§ 100 ust. 4 TZ).

Omawiany środek może być w toku wykonywania zamieniony na ochronne leczenie stacjonarne, jeżeli sąd stwierdzi zaistnienie warunków dla zastosowania tego ostatniego środka (§ 100 ust. 5 TZ).

Wolnościowym środkiem zabezpieczającym jest przepadek rzeczy lub innej wartości majątkowej określony w § 101 TZ. Można go zastosować wówczas, kiedy nie orzeczono kary przepadku określonej w § 70 TZ⁶⁹, jeżeli należą do sprawcy, którego nie można skazać, sprawcy, w odniesieniu do którego sąd odstąpił od wymierzenia kary, a także jeżeli przedmiot zagraża bezpieczeństwu ludzi lub mienia bądź istnieje niebezpieczeństwo, że będzie użyty do popełnienia czynu zabronionego (§ 101 ust. 1 TZ). Bez zaistnienia wyżej wskazanych przesłanek sąd może orzec przepadek rzeczy, jeżeli jest ona choćby pośrednim owocem czynu zabronionego i:

- dana rzecz lub inna wartość majątkowa pochodziła z czynu zabronionego lub była nagrodą za czyn zabroniony i nie należy do sprawcy;

⁶⁹ Zgodnie z tym przepisem przepadkowi podlegają rzeczy użyte do popełnienia przestępstwa, przeznaczone do popełnienia przestępstwa, uzyskane przez sprawcę przestępstwa jako nagroda za jego popełnienie oraz takie, które sprawca nabył za wartości uzyskane w drodze przestępstwa.

- dana rzecz lub inna wartość majątkowa została nabyta przez inną osobę niż sprawca, jednak przynajmniej w części pochodziła z czynu zabronionego lub z nagrody za popełnienie czynu zabronionego;
- dana rzecz lub inna wartość majątkowa została nabyta przez osobę inną niż sprawca, została nabyta przynajmniej w części za wartości uzyskane za pomocą czynu zabronionego, w tym także jako nagroda za jego popełnienie.

W tym ostatnim przypadku środka nie orzeka się, jeżeli wartość rzeczy lub innej wartości majątkowej jest nieistotna (§ 101 ust. 2 TZ). Środka tego nie stosuje się, jeżeli sprawca lub inna osoba pozostaje w konflikcie dotyczącym własności rzeczy lub innej wartości (§ 101 ust. 3 TZ).

Zamiast przepadku sąd może orzec obowiązek dokonania w rzeczy lub innej wartości takich zmian, by nie mogły służyć do popełniania czynów społecznie niebezpiecznych, wyeliminowania niektórych urządzeń, usunięcia z rzeczy lub innego przedmiotu oznaczenia, ograniczenia wartości rzeczy lub innego majątku, każdorazowo określając czas, w którym obowiązek ten ma być wykonany (§ 101 ust. 4 TZ). W razie niewykonania obowiązku sąd podejmuje decyzję o przepadku (§ 101 ust. 5 TZ). Jeżeli sprawca lub inna osoba uniemożliwi w jakikolwiek sposób orzeczenie lub wykonanie przepadku, czy też przedmiot lub wartość majątkowa została utracona, możliwe jest orzeczenie przepadku równowartości rzeczy lub innej wartości majątkowej (§ 102 TZ).

Paragraf 103 TZ rozciąga przepisy o przepadku na pliki z zawartością sprzeczną z prawem, a także na urządzenia wykorzystywane przy produkcji i powielaniu takich plików jak drukarki, płyty, inne nośniki, programy komputerowe. Dotyczy to nie tylko całych plików znajdujących się w posiadaniu sprawcy, lecz także ich fragmentów znajdujących się w posiadaniu różnych osób (§ 103 ust. 1 i 2 TZ). Uregulowania te stosuje się także do plików, których rozpowszechnianie ze względu na ich zawartość może stanowić czyn zabroniony i wobec których orzeczenie przepadku jest konieczne, by zapobiec ich nielegalnemu rozpowszechnianiu (§ 103 ust. 3 TZ).

Przedmioty, których przepadek orzeczono, stają się własnością państwa (§ 104 ust. 1 TZ).

Prawo karne Republiki Czeskiej operuje zatem dość wąskim zestawem środków zabezpieczających. W szczególności brak jest znanego np. niemieckiemu czy szwajcarskiemu prawu karnemu środka w postaci internowania wielokrotnych recydywistów. Istniejące w czeskim prawie karnym internowanie zabezpieczające jest w gruncie rzeczy środkiem orzekanym zamiast leczenia ochronnego lub wspierającym leczenie ochronne i jest stosowane w odniesieniu do sprawców zaburzonych. Nie istnieje natomiast żaden środek zabezpieczający odnoszący się do szczególnie niebezpiecznych przestępców, u których nie stwierdzono zaburzeń psychicznych.

6. HOLANDIA

Holenderski kodeks karny z 3.03.1881 r. nie wyodrębnia środków zabezpieczających jako osobnej kategorii. Występuje ona w ramach szerszej kategorii tzw. środków (*Maatregelen*).

Do środków należy w pierwszej kolejności przypadek przedmiotów. Zgodnie z art. 36b kodeksu karnego Holandii (dalej jako WbSt)⁷⁰ przypadek przedmiotów może być orzeczony w razie skazania za przestępstwo, odstąpienia od wymierzenia kary, w razie popełnienia czynu zabronionego, który nie stanowi przestępstwa, w osobnej decyzji sądu na wniosek prokuratora, przy wymierzeniu kary. Środek może zostać wymierzony zarówno samoistnie, jak i obok kary (art. 36b ust. 3 WbSt). Przepadkowi podlegają przedmioty pochodzące z czynu zabronionego, korzyści pochodzące z czynu zabronionego, służące do popełnienia lub przygotowania do czynu zabronionego, przedmioty, których posiadanie jest zabronione, a także inne w takim zakresie, w jakim ich posiadanie jest sprzeczne z prawem lub pożytkiem publicznym (art. 36c WbSt). Środek ten w kształcie i funkcjach zbliżony jest do środka karnego w rozumieniu polskiego prawa karnego.

Natomiast funkcję klasycznego środka zabezpieczającego pełni umieszczenie sprawcy w szpitalu psychiatrycznym Zgodnie z art. 37 ust. 1 WbSt sąd może jeszcze przed rozstrzygnięciem sprawy umieścić sprawcę w szpitalu psychiatrycznym, jeżeli popełnił on czyn zabroniony w wyniku niedorozwoju umysłowego lub patologicznego zaburzenia zdolności psychicznych, a sprawca jest niebezpieczny dla siebie lub innych osób. Pobyt w szpitalu na tej podstawie trwa nie dłużej niż 1 rok. Środek taki można zastosować tylko po wysłuchaniu opinii dwóch biegłych z różnych dziedzin, w tym jednego psychiatry, przy czym wystarcza, jeżeli za internowaniem w szpitalu opowie się jeden biegły (art. 37 ust. 2 WbSt). W razie popełnienia przez sprawcę w wyniku niedorozwoju umysłowego lub patologicznego zaburzenia zdolności psychicznych czynu zabronionego z art. 132 WbSt – Wzywianie do stosowania przemocy przeciwko władzy publicznej, art. 285 WbSt – Jedna z postaci groźby, art. 285b WbSt – Stalking, z art. 175 ustawy o ruchu drogowym⁷¹ i z art. 11 ustawy o opium⁷², a sprawca został skazany na karę co najmniej 4 lat więzienia, środek można nałożyć, jeżeli bezpieczeństwo innych osób albo bezpieczeństwo ogólne ludzi i mienia tego wymaga (art. 37a ust. 1 WbSt). Stosując ten środek, sąd może odstąpić od wymierzenia kary, nawet jeżeli istnieją podstawy jej wymierzenia (art. 37a ust. 2 WbSt). Także i tu obowiązuje procedura powoływania biegłych, identyczna jak w poprzednim przypadku (art. 37a ust. 3 WbSt).

Sąd może zalecić odpowiedniej instytucji państwowej objęcie sprawcy opieką wolnościową, która może polegać na terapii w warunkach wolnościowych połączonej z dozorem, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa innym osobom lub ogólnego bezpieczeństwa osób i mienia (art. 37b ust. 1 WbSt), przy czym sąd może zalecić na podstawie art. 38c WbSt, że obowiązek opieki trwa nadal, mimo ustania stanu niebezpieczeństwa, jaki przedstawia sobą sprawca. Jednak opieka wolnościowa nie może być utrzymywana dłużej niż przez 2 lata od uprawomocnienia się wyroku, którym została nałożona (art. 38d ust. 1 WbSt). Istnieje możliwość przedłużenia jej o rok lub 2 lata, jeżeli wymaga tego bezpieczeństwo innych osób lub ogólne bezpieczeństwo osób i mienia (art. 38d ust. 2 WbSt),

⁷⁰ Ustawa z 3.03.1881 r. kodeks karny (Wetboek van Strafrecht) BWBR0001854.

⁷¹ Ustawa z 21.04.1994 r. o ruchu drogowym (Wegenverkeerswet). Przepis penalizuje przestępstwo spowodowania wypadku drogowego.

⁷² Ustawa z 12.05.1928 r. Opiumwet, BWBR 0001941 ze zm. Przepis penalizuje cały szereg zachowań związanych z posiadaniem substancji odurzających, obrotem nimi i ich wytwarzaniem.

co oznacza, że maksymalny okres trwania tak pojmowanego nadzoru nie może być dłuższy niż 4 lata, o czym wprost stanowi art. 38e ust. 1 WbSt.

Termin trwania dozoru nie biegnie w czasie odbywania kary więzienia, w czasie stosowania izolacyjnego środka zabezpieczającego, w czasie dłuższego niż tydzień uchylania się od dozoru (art. 38g WbSt). W trakcie dozoru jego warunki mogą być modyfikowane (art. 38i WbSt), można też dozór zakończyć warunkowo, ustalając dalszy okres próby na czas od 1 do 2 lat (art. 38j ust. 1 WbSt). Cały okres dozoru, wraz z dozorem przedłużonym i próbą w razie warunkowego zwolnienia z dozoru, nie może przekroczyć 9 lat (art. 38j ust. 2 WbSt).

W razie zakończenia dozoru istnieje, pod pewnymi warunkami, możliwość jego wznowienia (art. 38k WbSt).

Specjalnym środkiem zabezpieczającym jest umieszczenie sprawcy w ośrodku dla recydywistów. Na podstawie art. 38l ust. 1 WbSt czyni to sąd na wniosek prokuratora, jeżeli sprawca w ciągu 5 lat przed popełnieniem przestępstwa co najmniej trzykrotnie skazywany był na karę lub środek związany z pozbawieniem wolności, a istnieje uzasadnione przypuszczenie, że ponownie popełni przestępstwo, zaś bezpieczeństwo osób i mienia wymaga zastosowania takiego środka. Zgodnie z art. 38l ust. 2 WbSt środek ten ma na celu zakończenie recydywy sprawcy i ochronę społeczeństwa.

Środek ten ma także inny cel. Jeżeli bowiem zostanie ustalone, że sprawca jest uzależniony od narkotyków, celem środka jest także wyleczenie go z uzależnienia, o czym stanowi art. 38l ust. 3 WbSt.

Maksymalna długość pobytu sprawcy w ośrodku to 2 lata od dnia uprawomocnienia się wyroku (art. 38m ust. 1 WbSt), przy czym w wyroku należy określić czas, przez jaki środek będzie wykonywany w areszcie lub w szpitalu psychiatrycznym, gdzie można umieścić sprawcę w celach diagnostycznych (art. 38m ust. 2 WbSt). Sąd może uchylić środek bezwarunkowo (art. 38p ust. 1 WbSt) lub warunkowo, z okresem próby nieprzekraczającym 3 lat (art. 38p ust. 2 WbSt), przy czym w tym ostatnim przypadku możliwe jest zastosowanie dozoru (art. 38p ust. 4 WbSt), a także nałożyć na skazanego obowiązek leczenia w warunkach wolnościowych, z tym że obowiązek leczenia może być nałożony wyłącznie za zgodą skazanego (art. 38p ust. 5 WbSt). Warunki te mogą być uchylane lub zmieniane z urzędu, na wniosek prokuratora, sprawcy lub jego obrońcy (art. 38q WbSt). Jeżeli warunki, na jakich zrezygnowano ze stosowania środka, nie będą przez sprawcę dotrzymywane, możliwe jest zarządzenie dalszego wykonywania środka w warunkach izolacyjnych (art. 38r WbSt).

Holenderski kodeks kary operuje zatem stosunkowo wąskim wachlarzem środków zabezpieczających, przy czym są one ukształtowane dosyć łagodnie, z dużą dbałością o zrealizowanie gwarancyjnej funkcji prawa karnego. Szczególnie zwraca uwagę okoliczność operowania stosunkowo krótkimi terminami stosowania środków zabezpieczających. Uprawnienia sądu w zakresie stosowania środków są drobiazgowo uregulowane, także w zakresie kwestii czysto technicznych, jak sposób powoływania biegłych czy ich wyłączanie. Te ostatnie kwestie, jako nienależące do istoty zagadnienia, pominięto. Należy jednak zasygnalizować ich istnienie, jako że stanowią dowód mocnego wyczulenia ustawodawcy holenderskiego na kwestie gwarancyjne.

7. WŁOCHY

Prawo karne Włoch zna rozbudowany katalog środków zabezpieczających⁷³. Poświęcono im tytuł VIII kodeksu karnego Włoch z 19.10.1930 r. (dalej jako CP).⁷⁴ Dzielą się one na dwie podstawowe kategorie: środki osobiste (tytuł VIII rozdział I) i majątkowe (tytuł VIII rozdział II). W ramach środków osobistych można wyodrębnić jeszcze środki izolacyjne i nieizolacyjne. Tytuł VIII zawiera nadto rozbudowane przepisy ogólne dotyczące stosowania środków.

Artykuł 199 CP stanowi, że nie mogą być orzekane środki zabezpieczające nieznanne ustawie. Artykuł 200 CP stwierdza, iż środki zabezpieczające są wykonywane zgodnie z przepisami prawa. Jeżeli przepisy z czasu wymierzenia środka zabezpieczającego i z czasu jego wykonywania różnią się, stosuje się przepisy obowiązujące w czasie jego wykonywania, a środki zabezpieczające stosuje się również do cudzoziemców zamieszkałych na terytorium Włoch. Środki zabezpieczające przewidziane we włoskim prawie karnym znajdują zastosowanie również do przestępstw popełnionych poza terytorium Włoch lub do wyroków, których wykonanie zostało przejęte, z zastrzeżeniem, że ma to miejsce wówczas, gdy dowiedziono, iż dana osoba jest niebezpieczna (art. 201 CP).

Zgodnie z art. 202 CP środki zabezpieczające mogą być stosowane wyłącznie wobec sprawców społecznie niebezpiecznych, którzy dopuścili się czynu uznawanego przez prawo za przestępstwo, przy czym przepisy prawa karnego mogą przewidywać wyjątki i dopuszczać stosowanie środków zabezpieczających wobec osób, które nie popełniły takiego czynu (art. 202 CP)⁷⁵. Za społecznie niebezpiecznego uważany jest co do zasady człowiek, który dopuścił się czynu uznawanego przez prawo za przestępstwo, a istnieje niebezpieczeństwo, że będzie dopuszczał się takich czynów w przyszłości, o czym stanowi przepis art. 203 CP. Ten sam przepis nakazuje przy ocenie stopnia społecznego niebezpieczeństwa sprawcy brać pod uwagę okoliczności wskazane w art. 133 CP, który wymienia:

- charakter, rodzaj, czas, miejsce, okoliczności popełnionego czynu;
- wagę szkody lub zagrożenia szkodą;
- postać zamiaru i stopień winy.

Należy ponadto brać pod uwagę możliwości popełnienia nowego czynu zabronionego ujawnione w czasie popełnienia czynu podlegającego ocenie, a zatem:

- motyw popełnienia czynu i charakter sprawcy;
- zachowanie i życie sprawcy przed popełnieniem czynu;
- postępowanie sprawcy po popełnieniu czynu;
- okoliczności osobiste, rodzinne i bytowe sprawcy⁷⁶.

⁷³ Przy czym pomijam tu administracyjne środki zabezpieczające, istniejące w ustawodawstwie administracyjnym.

⁷⁴ Ustawa z 19.10.1930 r. Codice Penale (kodeks karny), Gazzetta Ufficiale z 26.01.1930, n. 251, ze zm.

⁷⁵ Np. usiłowanie nieudolne (art. 49 CP).

⁷⁶ Nie obowiązuje już (uchylony ustawą z 10.10.1986 r.) przepis art. 204 CP, wprowadzający domniemanie społecznego niebezpieczeństwa pewnych kategorii sprawców – por. M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, M. Filar (red.), Toruń 2007, s. 188. Autor ten słusznie zwraca uwagę na znaczną dyskrejonalną władzę sędziego przy orzekaniu środków zabezpieczających; por. też M. Filar w: *Prawo karne niektórych państw Europy Zachodniej. Wybrane zagadnienia*, S. Frankowski (red.), Warszawa 1982, s. 99.

Środki zabezpieczające wymierza się w wyroku skazującym lub uniewinniającym. Można je wymierzyć w razie skazania w czasie wykonywania wyroku, przy zwolnieniu sprawcy, w przypadku uniewinnienia, zawsze w przypadkach przewidzianych przez prawo (art. 205 CP). Ujęcie takie oznacza możliwość wymierzenia środka zabezpieczającego nie tylko w postępowaniu jurysdykcyjnym, lecz także w postępowaniu wykonawczym, a nawet po wykonaniu kary. Wydaje się, że należy podzielić pogląd, iż względy prewencyjne ustępują w danym wypadku przed względami represyjnymi⁷⁷.

Możliwe jest zastosowanie tymczasowego środka zabezpieczającego w toku postępowania na czas odpowiadający minimalnemu okresowi, na który może być orzeczony środek (art. 206 CP). Dotyczy to umieszczenia w sądowym szpitalu psychiatrycznym, reformatorium dla nieletnich lub w domu leczenia i opieki.

Możliwości uchylenia osobistych środków zabezpieczających dotyczy art. 207 CP. Stanowi on, że nie można uchylić środka, jeżeli sprawca, wobec którego go orzeczono, nie przestał być niebezpieczny⁷⁸. Nie można również uchylić środka, jeżeli nie upłynął minimalny okres wykonywania przewidziany dla każdego z nich z osobna. Natomiast po upływie tego okresu sąd dokonuje oceny w zakresie dalszej potrzeby stosowania środka. Jeżeli sprawca jest nadal niebezpieczny, sąd ustala termin, w którym ma być przeprowadzone kolejne badanie stanu sprawcy. Niezależnie od tego w dowolnym momencie sąd może dokonywać ustaleń, czy stan niebezpieczeństwa sprawcy minął (art. 208 CP).

W razie popełnienia przez jednego sprawcę, nawet w różnym czasie, więcej niż jednego czynu uzasadniającego zastosowanie środka, można orzec jeden środek z powodu wszystkich tych czynów (art. 209 CP).

W przypadku przedawnienia karalności czynu nie jest dopuszczalne orzeczenie środków zabezpieczających, za wyjątkiem tych, których orzeczenie możliwe jest w każdym czasie. Natomiast przedawnienie wykonania już orzeczonych środków zabezpieczających następuje po 10 latach od ich orzeczenia, z zastrzeżeniem że środek w postaci umieszczenia w kolonii rolnej lub w domu pracy zostaje zastąpiony wtedy przez dozór (art. 210 CP).

Środki zabezpieczające zastosowane obok kary pozbawienia wolności wykonuje się po jej odbyciu lub po uznaniu za wykonaną w inny sposób. Natomiast środki zabezpieczające zastosowane obok kary nieizolacyjnej wykonywane są wówczas, kiedy orzeczenie o karze staje się ostateczne (art. 211 CP).

Środkami zabezpieczającymi osobistymi są, jak wskazano wyżej, środki izolacyjne i nieizolacyjne. Izolacyjne to zgodnie z art. 215 CP:

- umieszczenie w kolonii rolnej lub domu pracy (art. 216–218 CP);
 - umieszczenie w domu leczenia i opieki (art. 219–221 CP);
 - umieszczenie w sądowym szpitalu psychiatrycznym (art. 222 CP);
 - umieszczenie nieletniego w reformatorium sądowym (art. 223–227 CP).
- Środkami nieizolacyjnymi zgodnie z art. 215 CP są:
- dozór (art. 228–232 CP);

⁷⁷ Krytycznie na ten temat M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 188–189; M. Filar w: *Prawo karne niektórych państw...*, s. 100.

⁷⁸ M. Filar stwierdza, że w praktyce często wykonanie izolacyjnych środków zabezpieczających nie różni się od wykonywania kary – por. M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 188–189.

- zakaz pobytu w określonej miejscowości lub regionie (art. 233 CP);
- zakaz uczęszczania do miejsc publicznego wyszynku (art. 234 CP);
- wydalenie cudzoziemca z terytorium państwa (art. 235 CP).

Umieszczenie w kolonii rolnej lub domu pracy stosowane jest zgodnie z art. 216 CP wobec:

- sprawców, którzy popełniali przestępstwa zawodowo, z nawyknięcia lub w wyniku trwałej skłonności⁷⁹,
- sprawców zawodowych lub z nawyknięcia, w wypadku których popełnienie nowego nieumyślnego przestępstwa nie jest przejawem przestępczości zawodowej, z nawyknięcia lub w wyniku trwałej skłonności, którzy nie byli jeszcze poddani środkowi zabezpieczającemu,
- osób skazanych lub zwalnianych z kary, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Istnieje jeszcze dodatkowa możliwość skierowania sprawcy do kolonii rolnej lub domu pracy, której nie przewiduje wskazany przepis, a która wynika z art. 231 CP. Mianowicie sprawca, który uchyła się od dozoru, może zostać umieszczony w kolonii rolnej lub domu pracy. Słusznie w literaturze zwraca się uwagę na represyjność tego przepisu⁸⁰.

Zgodnie z art. 217 CP umieszczenie w kolonii rolnej lub domu pracy trwa minimum 1 rok. Dla przestępców z nawyknięcia najkrótszy okres wykonywania środka wynosi 2 lata, dla przestępców zawodowych – 3 lata. Sąd określa, czy środek ma być wykonywany w kolonii rolnej, czy w domu pracy, w zależności od indywidualnych predyspozycji sprawcy. Środek może być zmieniony w czasie wykonywania. W przypadku przestępców z nawyknięcia, w wyniku trwałej tendencji lub zawodowych kolonie i domy są zorganizowane odrębnie (art. 218 CP).

Umieszczenie w domu leczenia i opieki jest orzekane wobec sprawców przestępstw nieumyślnych, przestępstw związanych z ułomnością psychiczną, z powodu przewlekłego zatrucia alkoholem lub narkotykami, w związku z tym, że sprawca jest głuchoniemy. Jeżeli czyn popełniony przez sprawcę jest zagrożony karą nie mniejszą od 5 lat pozbawienia wolności, pobyt w domu trwa co najmniej 1 rok. W przypadku zagrożenia karą nie mniejszą niż 10 lat pozbawienia wolności lub karą więzienia dożywotniego okres pobytu w domu nie może być krótszy niż 3 lata. Jeżeli sprawca dopuścił się w opisanych wyżej warunkach innego przestępstwa

⁷⁹ W literaturze zwraca się uwagę, że zastosowana tu typologia sprawców może być uznana za relikw konceptji neolombrozojańskich, w szczególności poglądów E. Ferriego. Dotyczy to zwłaszcza pojęcia przestępstwa popełnionego w wyniku trwałych skłonności. Pojęcie to, określone w art. 108 CP, obejmuje sprawcę, który nie będąc wielokrotnym recydywistą ani przestępcą zawodowym czy z nawyknięcia, popełnia umyślne przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, w których ujawnia się jego specjalna skłonność do przestępstwa znajdująca przyczynę w specjalnie złym usposobieniu sprawcy. Pojęcia przestępcy z nawyknięcia (art. 102 i art. 103 CP) i przestępcy zawodowego (art. 105 CP) są określone w sposób dokładniejszy, choć także i w odniesieniu do tych kategorii istnieją pewne „luzy” interpretacyjne. Słusznie zwraca na to uwagę M. Filar w: *Prawo karne niektórych państw...*, s. 100; M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 188. Warto podkreślić, co wynika ze wskazanej wyżej treści art. 205 CP, a na co zwraca także uwagę powołany autor, że uznanie sprawcy za przestępcę zawodowego, z nawyknięcia lub popełniającego przestępstwa w wyniku trwałej tendencji może nastąpić nie tylko w toku postępowania jurysdykcyjnego, lecz także w postępowaniu wykonawczym, a nawet po wykonaniu kary – por. M. Filar w: *Prawo karne niektórych państw...*, s. 100; M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 188.

⁸⁰ M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 189.

zagrożonego karą pozbawienia wolności, a można go uznać za społecznie niebezpiecznego, pobyt w domu leczenia i opieki trwa co najmniej 6 miesięcy, jednak sąd może środek ten zastąpić innym, mianowicie dozorem (art. 219 CP). Środek ten wykonuje się po karze pozbawienia wolności (art. 220 CP). Sąd, biorąc pod uwagę szczególnie warunki psychiczne skazanego, może uznać, że środek będzie wykonywany przed rozpoczęciem lub zakończeniem kary. Jeżeli powody, dla których orzeczono środek, ulegną złagodzeniu, sąd może odwołać środek, jednak nie wcześniej niż przed upływem minimalnego okresu jego wykonywania określonego w art. 219 CP (art. 220 CP)⁸¹.

Szczególne regulacje odnoszą się do środka umieszczenia w domu leczenia i opieki w odniesieniu do osób nadużywających alkoholu i środków odurzających. Zgodnie z art. 222 CP jeżeli sprawca popełnił przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności w stanie pijaństwa lub pod wpływem narkotyków, można wobec niego zastosować ten właśnie środek. Jednak jeżeli sprawcy wymierzono karę pozbawienia wolności poniżej 3 lat, można w to miejsce zastosować dozór. Środek wykonuje się w specjalnym zakładzie, a minimalny okres jego trwania to 6 miesięcy.

Środek w postaci umieszczenia w sądowym szpitalu psychiatrycznym wymierza się w razie uniewinnienia sprawcy z powodu choroby psychicznej, przewlekłego zatrucia alkoholem lub narkotykami; dotyczy to także sprawcy głuchoniemego. Okres pobytu w szpitalu psychiatrycznym nie może być krótszy niż 2 lata. Nie dotyczy to czynów nieumyślnych, a także czynów umyślnych, za które ustawa przewiduje karę pozbawienia wolności do lat 2 lub łagodniejszą (art. 222 CP). Natomiast zgodnie z tym samym przepisem środek ten może być stosowany także wobec nieletnich sprawców czynów zabronionych jako przestępstwa, niewinnych ze względu na wiek, jeżeli ukończyli 14 lat życia⁸², przy spełnieniu innych warunków określonych w przepisie.

W przypadku przestępstw zagrożonych karą dożywotniego pozbawienia wolności lub karą pozbawienia wolności nie niższą niż 5 lat minimalny okres pobytu w szpitalu wynosi 10 lat. Jeżeli wobec osoby hospitalizowanej orzeczona jest kara polegająca na choćby ograniczeniu wolności osobistej, wykonanie tej kary zostaje odroczone do czasu zakończenia hospitalizacji (art. 222 CP).

Umieszczenie nieletniego w reformatorium sądowym reguluje art. 223 CP. Jest to środek zabezpieczający przewidziany dla nieletnich. Jego wykonywanie nie może trwać krócej niż rok. Stosuje się go w odniesieniu do osób, które nie ukończyły 18. roku życia, może jednak być zastąpiony w pewnych warunkach umieszczeniem w kolonii rolnej lub domu pracy.

⁸¹ Wydaje się, że jest to kolejny przejaw represyjności systemu środków zabezpieczających we włoskim prawie karnym. Skoro odpady podstawy umieszczenia sprawcy w szpitalu, nie istnieją żadne merytoryczne racje, by w nim przybywał. Wskazana reguła oznacza, że po wyleczeniu sprawca w szpitalu odbywa po prostu karę.

⁸² A nie ukończyli 18. roku życia. Zgodnie z art. 98 CP sprawca, który ukończył 14 lat życia, a nie ukończył 18, a więc pozostając nieletnim, odpowiada karnie, jeżeli popełnił czyn zabroniony, mając zdolność jego rozumienia i chcenia. Oznacza to, że jeżeli był tej zdolności pozbawiony, nie ponosi winy. Właśnie w takiej sytuacji można wobec niego zastosować omawiany środek zabezpieczający. Natomiast jeżeli nieletni nie ukończył 14 lat życia, nie tylko nie ponosi odpowiedzialności karnej, lecz zastosowanie środka, o którym mowa, jest niedopuszczalne. Natomiast jeżeli nieletni po ukończeniu 14. roku życia popełnił czyn zabroniony ze zdolnością jego chcenia i rozumienia, odpowiada na zasadach ogólnych, z pewnymi modyfikacjami w zakresie wykonywania kary, np. w więzieniu-szkole – por. na ten temat M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 189.

Zgodnie z art. 224 CP jeżeli nieletni skończył 14 lat, popełnił czyn zabroniony bez zdolności jego pojmowania i chcenia, a może być postrzegany jako niebezpieczny, w szczególności z uwzględnieniem wagi czynu, moralnych warunków rodziny, w której przebywał, może być skierowany do reformatorium sądowego lub objęty wolnościowym środkiem zabezpieczającym w postaci dozoru.

W reformatorium można umieścić także nieletniego działającego z rozszaleciem, jeżeli ukończył 14 lat życia i został uznany za niebezpiecznego. Sprawca taki zostaje skierowany do reformatorium po odbyciu kary, sąd może też wtedy zrezygnować z umieszczenia nieletniego w reformatorium i zastosować środek zabezpieczający w postaci dozoru (art. 225 CP).

Środek ten jest obligatoryjny w odniesieniu do nieletnich, którzy popełniają przestępstwa zawodowo, z nawyknięcia lub w wyniku trwałej skłonności. Wówczas jego wykonywanie trwa co najmniej 3 lata. Jeżeli w czasie wykonywania środka sprawca ukończy 21 lat, sąd kieruje go do kolonii rolnej lub domu pracy (art. 226 CP).

Jeżeli nieletni dopuścił się umyślnego czynu zabronionego zagrożonego karą dożywotniego pozbawienia wolności lub karą pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, nie można wobec niego orzec dozoru, lecz należy go skierować do reformatorium na okres nie krótszy niż 3 lata. Uregulowanie to dotyczy zarówno nieletnich, którzy odpowiadają karnie, jak i takich, którzy nie ponoszą odpowiedzialności. Jeżeli nieletni jest szczególnie niebezpieczny, może być skierowany do reformatorium o charakterze specjalnym (art. 227 CP).

Warto zauważyć, że istnienie tak określonego środka zabezpieczającego stosowanego w odniesieniu do nieletnich, bardziej nawet niż okoliczność, że środek ten jest instytucją prawa karnego, a nie wyodrębnionego prawa nieletnich, oznacza, iż włoskie prawo karne przyjmuje w zakresie sposobu traktowania nieletnich sprawców czynów karalnych koncepcję uznania nieletniego za „małego dorosłego”, rzadko już współcześnie spotykaną i ocenianą jako mało skuteczną⁸³.

Pierwszym z przewidzianych we włoskim kodeksie karnym osobistych wolnościowych środków zabezpieczających jest dozór. Zgodnie z art. 228 CP wykonywanie tego środka jest powierzone organom bezpieczeństwa publicznego. Na sprawców, wobec których orzeczono dozór, nakładane są obowiązki mające zapobiec popełnianiu przez nich nowych czynów zabronionych. Obowiązki te mogą być zmieniane i modyfikowane w toku wykonywania środka. Celem nadzoru jest ułatwienie sprawcy przystosowania się do życia w społeczeństwie, w szczególności poprzez pracę. Czas jego wykonywania nie może być krótszy niż rok (art. 228 *in fine* CP). Dozór można orzec w razie skazania na karę pozbawienia wolności nie dłuższą niż 1 rok, a także jeżeli kodeks zezwala na zastosowanie środka zabezpieczającego do czynów, które nie stanowią przestępstwa (art. 229 CP).

Obligatoryjnie stosuje się dozór zgodnie z art. 230 CP w razie:

- skazania na karę pozbawienia wolności w wymiarze co najmniej 10 lat; nie może on wówczas trwać krócej niż 3 lata;
- przy warunkowym zwolnieniu z odbywania kary pozbawienia wolności;
- w razie recydywy;
- w innych przypadkach przewidzianych przez ustawę.

⁸³ M. Filar w: Prawo karne i wymiar sprawiedliwości..., s. 190.

Należy przypomnieć treść powołanego wyżej art. 231 CP, zgodnie z którym w razie uchylania się sprawcy od dozoru może być on skierowany do kolonii rolnej lub domu pracy.

Środek w postaci zakazu pobytu w określonej miejscowości lub regionie może być zgodnie z art. 233 CP orzeczony wobec sprawcy, który dopuścił się przestępstwa przeciwko państwu, porządkowi publicznemu, przestępstwa popełnionego z motywów politycznych lub wynikającego ze szczególnych warunków społecznych lub moralnych, które panują w danym miejscu. Czas wykonywania środka nie może być krótszy niż 1 rok, a w razie ponownego popełnienia przestępstwa uzasadniającego nałożenie zakazu może być połączony z dozorem.

Zakaz uczęszczania do miejsc publicznego wyszynku trwa nie mniej niż 1 rok. Można go orzec obok kary w razie skazania za przestępstwo popełnione w stanie upojenia lub w miejscu wyszynku. Środek ten można łączyć z dozorem i kaucją dobrego prowadzenia się (art. 234 CP).

Środek w postaci wydalenia cudzoziemca z terytorium państwa jest ostatnim spośród środków o charakterze osobistym. Zgodnie z art. 235 CP sąd nakazuje wydalenie z terenu państwa cudzoziemca lub obywatela państwa członkowskiego Unii Europejskiej, jeżeli został skazany na karę pozbawienia wolności przekraczającą 2 lata.

Majątkowymi środkami zabezpieczającymi są gwarancyjna kaucja dobrego prowadzenia się i konfiskata (art. 236 CP). Gwarancyjna kaucja dobrego prowadzenia się jest unormowana w przepisach art. 237–239 CP. Zgodnie z art. 237 CP polega na złożeniu do depozytu sądowego wskazanej przez sąd kwoty pieniężnej bądź zabezpieczenia dobrego prowadzenia się, np. w drodze hipoteki. Czas trwania zabezpieczenia wynosi od 1 do 5 lat, zatem jest ograniczony zarówno co do minimum (jak środki o charakterze osobistym), jak i co do maksimum. Czas, od którego liczony jest bieg środka, wyznacza dzień, w którym faktycznie złożono kaucję. W wypadku niezłożenia kaucji w wyznaczonym terminie sąd zastępuje ją dozorem (art. 238 CP). W razie popełnienia w czasie trwania kaucji przestępstwa lub innego naruszenia prawa, za które możliwe jest pozbawienie sprawcy wolności, kaucja przepada na rzecz państwa. W innym razie po upływie terminu wygasa i podlega zwrotowi (art. 239 CP).

Konfiskatę reguluje art. 240 CP. Następuje ona w przypadku skazania sprawcy i obejmuje rzeczy, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, a także owoce przestępstwa. Konfiskata jest obligatoryjna w odniesieniu do rzeczy, które były opłatą za przestępstwo⁸⁴, i rzeczy, których wytwarzanie, używanie, posiadanie, unieszkodliwianie są zabronione jako przestępstwo⁸⁵.

Katalog środków zabezpieczających we włoskim prawie karnym jest więc dosyć szeroki. Warto podkreślić, że wspólną cechą wszystkich, poza gwarancyjną kaucją dobrego prowadzenia się, środków zabezpieczających wymiernych w czasie jest to, że ustawa określa tylko minimalny okres, w jakim środek powinien być wykonywany. Generalną cechą środków jako takich jest oparcie ich na elemencie społecznego niebezpieczeństwa sprawcy. W przypadku środków orzekanych obok kary

⁸⁴ Nie dotyczy to rzeczy stanowiącej własność osoby innej niż sprawca.

⁸⁵ Nie dotyczy przypadków, kiedy na czynności te sprawca posiada zezwolenie stosownych władz.

pozbawienia wolności zasadą jest wykonywanie ich po zakończeniu odbywania kary, choć sąd może zmienić tę kolejność w sytuacjach określonych w ustawie. Orzekanie o możliwości zastosowania środka ma miejsce w postępowaniu jurysdykcyjnym, natomiast w postępowaniu wykonawczym możliwe jest dokonanie całego szeregu modyfikacji środka, z zastąpieniem go innym środkiem włącznie. Istnieje środek w postaci umieszczenia w kolonii rolnej lub domu pracy stosowany po wykonaniu kary pozbawienia wolności wobec przestępców zawodowych, z nawyknięcia i popełniających przestępstwa w wyniku trwałej skłonności. Niewątpliwie należy podzielić pogląd, że włoski system środków zabezpieczających we współczesnym kształcie jest konsekwencją tradycji pozytywistycznej włoskiego prawa karnego⁸⁶. Jest on dosyć represywny, a istniejące środki zabezpieczające często pełnią po prostu funkcje kar. Ponadto uregulowania w tym zakresie cechuje z jednej strony znaczna kazuistyka i spora sztywność norm (liczne reguły obligatoryjne przy wymiarze środków), z drugiej – istnienie całego szeregu przypadków, kiedy sąd otrzymuje bardzo szeroką władzę dyskrecyjną. Jest to, jak słusznie zauważa się w literaturze, cecha nie tylko systemu środków zabezpieczających, ale włoskiego prawa karnego jako takiego⁸⁷.

Szczególne zastrzeżenia budzi środek zabezpieczający w postaci umieszczenia nieletniego w reformatorium, stanowiący przejaw traktowania nieletnich jako tzw. małych dorosłych, która to koncepcja jest współcześnie uznawana za mało skuteczną⁸⁸.

8. SŁOWENIA

Nowy kodeks karny Słowenii z 20.05.2008 r.⁸⁹ (dalej jako KZ, Krivični Zakon) ograniczył ilość środków zabezpieczających w porównaniu do poprzednio obowiązującego kodeksu z 23.04.1999 r. Nowy kodeks karny nie zna już środka zabezpieczającego w postaci przymusowego leczenia sprawców uzależnionych od alkoholu i narkotyków. Środek taki był przewidziany w art. 66 KZ z 1999 r., obecnie natomiast nie istnieje jako samodzielny środek zabezpieczający. Leczenie sprawców uzależnionych jest możliwe, jednak wyłącznie za ich zgodą, w ramach innych niż środki zabezpieczające instytucji prawa karnego, mianowicie w ramach skazania warunkowego połączonego z nadzorem (art. 65 ust. 3 KZ), w ramach wykonywania kary więzienia (art. 85 KZ) i w ramach warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 88 KZ). Nie istnieją natomiast w słoweńskim prawie karnym przepisy pozwalające nałożyć obowiązek takiego leczenia.

W obecnie obowiązującym kodeksie karnym Słowenii istnieje pięć rodzajów środków zabezpieczających. Są to zgodnie z art. 69 KZ:

⁸⁶ M. Filar w: *Prawo karne niektórych państw...*, s. 100; M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 188.

⁸⁷ M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 189.

⁸⁸ Warto dodać, że uregulowania włoskiego kodeksu karnego w tym zakresie są uzupełniane przepisami administracyjnymi i cywilnymi, np. w dekretach z 20.07.1934 r. (nr 1404) i ustawie nr 835 z 1935 r. System ten, w praktyce sprowadzający się do swego rodzaju karania nieletnich przy zastosowaniu w pierwszym rzędzie umieszczenia w reformatorium, jest oceniany, także we włoskiej literaturze przedmiotu, jako mało efektywny – por. M. Filar w: *Prawo karne niektórych państw...*, s. 104–105; M. Filar w: *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości...*, s. 190–191 i powołana tam literatura włoska.

⁸⁹ Uradni List (dziennik ustaw Republiki Słowenii), p. 5865–5956, ze zm.

- przymusowe leczenie psychiatryczne i zamknięcie we właściwej instytucji;
- przymusowe leczenie psychiatryczne na wolności;
- zakaz wykonywania zawodu;
- unieważnienie prawa jazdy;
- przepadek przedmiotów.

Istnieją uregulowania odnośnie do zasad orzekania środków zabezpieczających. Zgodnie z art. 70 ust. 1 KZ sąd może orzec jeden lub więcej środków zabezpieczających, jeżeli zachodzą podstawy prawne ich zastosowania. Stosując środek zabezpieczający, sąd jest związany zasadą proporcjonalności, uwzględnia wagę popełnionego czynu zabronionego i czynów zabronionych, które – zgodnie z racjonalnym przekonaniem sądu – mogą być popełnione przez sprawcę w razie gdyby nie zastosowano wobec niego środka zabezpieczającego (art. 70 ust. 2 KZ). Przymusowe leczenie psychiatryczne i zamknięcie we właściwej instytucji oraz przymusowe leczenie psychiatryczne na wolności mogą być samodzielnie zastosowane wobec sprawcy niepoczytalnego, jeżeli nie ma innej możliwości zapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwu. Wraz z tymi środkami sąd może stosować również wszystkie inne środki zabezpieczające (art. 70 ust. 3 KZ). Unieważnienie prawa jazdy i przepadek przedmiotów mogą być orzeczone w razie skazania sprawcy (wymierzenia lub kary więzienia, warunkowego skazania lub wymierzenia kary napomnienia sądowego), jak również w razie odstąpienia od wymierzenia kary (art. 70 ust. 4 KZ). Zakaz wykonywania zawodu może zostać zastosowany w razie skazania na karę więzienia bezwzględną lub w ramach warunkowego skazania (art. 70 ust. 5 KZ).

Już z samej analizy podstaw orzekania środków zabezpieczających można wniesić, że część z nich odpowiada polskiemu środkom karnym, jednak mogą one występować także w funkcji klasycznych środków zabezpieczających. Słoweńskie prawo karne normuje zatem środki zabezpieczające podobnie jak np. niemieckie.

Przymusowe leczenie psychiatryczne i zamknięcie we właściwej instytucji może zostać orzeczone przez sąd, jeżeli sprawca dopuścił się czynu zabronionego zagrożonego karą co najmniej 1 roku więzienia w stanie niepoczytalności lub poczytalności znacząco ograniczonej, gdy na podstawie wagi popełnionego czynu i stopnia zaburzeń intelektualnych sprawcy można przypuszczać, że pozostając na wolności, sprawca może dopuścić się ciężkiego przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, wolności seksualnej lub mieniu, a niebezpieczeństwo to może być zażegnane tylko przez zapewnienie, by sprawca otrzymał leczenie i opiekę w placówce leczenia psychiatrycznego, która spełnia szczególne wymogi bezpieczeństwa przewidziane prawem (art. 70a ust. 1 KZ). Czas stosowania środka nie może być dłuższy niż 5 lat (art. 70a ust. 3 KZ). Sąd może uchylić ten środek lub zastąpić go przymusowym leczeniem psychiatrycznym na wolności, jeżeli uzna, że dalsze wykonywanie go nie jest konieczne. Decyzję w sprawie zasadności dalszego stosowania tego środka sąd podejmuje co 6 miesięcy (art. 70a ust. 2 KZ). W przypadku sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie poczytalności znacząco ograniczonej i został skazany na karę więzienia, sprawca jest kierowany nie do zakładu karnego, lecz do zamkniętej placówki leczenia psychiatrycznego. Czasu pobytu w tym ośrodku nie uważa się za czas wykonywania środka zabezpieczającego, jego wykonanie jest bowiem w tym czasie zawieszony, lecz czas wykonywania kary więzienia, i jest zaliczany na jej poczet.

Jeżeli nie istnieje potrzeba dalszego leczenia sprawcy, a nie upłynął jeszcze czas, na który orzeczono karę więzienia, sąd może warunkowo zwolnić sprawcę lub zdecydować o wykonaniu pozostałej części kary więzienia. W przypadku podjęcia decyzji o warunkowym zwolnieniu sąd bierze pod uwagę w szczególności pozytywne wyniki terapii, stan zdrowia sprawcy, czas pobytu w placówce leczniczej i pozostałą do odbycia część kary więzienia (art. 70a ust. 3 KZ). W razie warunkowego zwolnienia na opisanych wyżej warunkach sąd może zastosować wobec sprawcy leczenie w warunkach wolnościowych (art. 70b ust. 2 KZ).

Leczenie psychiatryczne na wolności zgodnie z art. 70b ust. 1 KZ sąd stosuje wówczas, kiedy sprawca dopuścił się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności i jest to konieczne i właściwe, by zapobiec popełnieniu przez niego czynu zabronionego w przyszłości. Wyżej wskazano na możliwość zastosowania tego środka także w razie warunkowego zwolnienia sprawcy uprzednio leczonego w placówce zamkniętej (art. 70b ust. 2 KZ), a także możliwość zamiany leczenia w warunkach zamkniętych na ten środek (art. 70a ust. 2 KZ).

Czas leczenia psychiatrycznego w warunkach wolnościowych nie może przekraczać 2 lat. Sąd może uchylić ten środek, jeżeli uzna, że dalsze wykonywanie go nie jest konieczne. Decyzję w sprawie zasadności dalszego stosowania tego środka sąd podejmuje co 6 miesięcy (art. 70b ust. 3 KZ). Jeżeli sprawca odmawia leczenia lub samowolnie je przerywa lub jeżeli leczenie nie przynosi oczekiwanych efektów, sąd może zarządzić umieszczenie go w placówce zamkniętej, jednak tylko pod warunkiem spełnienia przesłanek leczenia w placówce zamkniętej określonych w art. 70a ust. 1 KZ⁹⁰. Jednak wtedy pobyt w placówce zamkniętej nie może trwać dłużej niż 2 lata, a po upływie 6 miesięcy od umieszczenia sprawcy w placówce zamkniętej sąd podejmuje decyzję w sprawie konieczności dalszego stosowania środka, ewentualnej zamiany go na środek wolnościowy lub zrezygnowania z jego dalszego stosowania (art. 70b ust. 4 KZ).

Zakaz wykonywania zawodu polega na tym, że sąd zakazuje sprawcy wykonywania określonego zawodu, działalności gospodarczej lub stanowiska, jeżeli sprawca dopuścił się czynu zabronionego, a sąd ma podstawy, by uważać, że dalsze wykonywanie przez niego zawodu, prowadzenie działalności lub zajmowanie stanowiska może być niebezpieczne (art. 71 ust. 1 KZ). Sąd określa długość trwania zakazu. Trwa on jednak nie krócej niż 1 rok, a nie dłużej niż 5 lat, licząc od dnia, kiedy wyrok stał się niezaskarżalny. Do czasu trwania zakazu nie wlicza się czasu pobytu sprawcy w więzieniu lub zamkniętej placówce leczniczej (art. 71 ust. 2 KZ). W razie warunkowego skazania sąd może zastrzec, że złamanie zakazu wykonywania zawodu będzie podstawą odwołania warunkowego skazania (art. 71 ust. 3 KZ). Po 2 latach trwania zakazu sąd może go odwołać. Czyni to na wniosek sprawcy, jeżeli uzna, że odpadły podstawy, które zdecydowały o jego zastosowaniu (art. 71 ust. 4 KZ).

Unieważnienie prawa jazdy obejmuje uprawnienia do prowadzenia pojazdów silnikowych lub pojazdów określonego rodzaju. Po jego orzeczeniu sprawca traci

⁹⁰ Wskazano je wyżej – sprawca dopuścił się czynu zabronionego zagrożonego karą co najmniej 1 roku więzienia, na podstawie wagi popełnionego czynu i stopnia zaburzeń intelektualnych sprawcy można przypuszczać, że pozostając na wolności, sprawca może dopuścić się ciężkiego przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, wolności seksualnej lub mieniu, a niebezpieczeństwo to może być zażegnane tylko przez zapewnienie, by sprawca otrzymał leczenie i opiekę w placówce leczenia psychiatrycznego, która spełnia szczególne wymogi bezpieczeństwa przewidziane prawem. W danym wypadku chodzi wyłącznie o sprawcę, który popełnił czyn zabroniony w stanie niepoczytalności.

uprawnienia do prowadzenia pojazdów, a nowe prawo jazdy nie może mu być wystawione w czasie trwania środka (art. 72 ust. 1 KZ). Środek ten sąd może orzec w razie popełnienia czynu zabronionego przeciwko bezpieczeństwu w ruchu drogowym (art. 72 ust. 1 KZ). Materialną podstawą orzeczenia zakazu jest stwierdzenie, że przyszłe uczestnictwo sprawcy w publicznym ruchu drogowym mogłoby zagrażać jego bezpieczeństwu z powodu zachowania sprawcy, jego właściwości osobistych lub niezdolności do bezpiecznego prowadzenia pojazdów silnikowych (art. 72 ust. 2 KZ). Jeżeli sprawca nie dysponuje uprawnieniami do prowadzenia pojazdów, sąd może zdecydować, że w tym czasie nie można sprawcy wystawić prawa jazdy (art. 72 ust. 1 KZ). Po zakończeniu okresu, na który orzeczono środek, sprawca może uzyskać nowe prawo jazdy na zasadach ogólnych (art. 72 ust. 4 KZ). Środek ten trwa od 1 do 5 lat (art. 72 ust. 1 KZ), a czas ten biegnie od dnia wydania ostatecznego orzeczenia w sprawie (art. 72 ust. 3 KZ). Do czasu trwania zakazu nie wlicza się czasu pobytu w więzieniu lub zamkniętej placówce leczniczej (art. 72 ust. 3 KZ). Sąd może skrócić okres trwania zakazu, jeżeli był on wykonywany przez 2 lata, jeżeli uzna, że podstawy do jego utrzymywania już nie istnieją (art. 72 ust. 5 KZ).

Przepadek przedmiotów jest uregulowany w art. 73 KZ. Zgodnie z art. 73 ust. 1 KZ przedpawkowi podlegają przedmioty służące lub przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego, a także uzyskane za pomocą czynu zabronionego, o ile stanowią własność sprawcy. Natomiast jeżeli przedmioty te nie stanowią własności sprawcy, ich przepadek może być orzeczony tylko wtedy, jeżeli przedmioty te stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego lub moralności, a prawa innych osób, które mogą żądać naprawienia szkody od sprawcy, nie zostają przez to naruszone (art. 73 ust. 2 KZ). Ustawa może przewidywać orzekanie przepadku jako środka zabezpieczającego w szerszym zakresie (art. 73 ust. 3 KZ).

Ogólnie uregulowanie słoweńskie może być postrzegane jako dosyć przejrzyste i przemyślane. Jego wadą jest brak określenia możliwości postępowania z osobami upośledzonymi umysłowo. Dyskusyjny jest brak środka zabezpieczającego stosowanego wobec osób uzależnionych. Nie istnieje żadna postać postępowania z wielokrotnymi recydywistami. Ogólną cechą środków zabezpieczających w słoweńskim kodeksie karnym jest ich łagodny charakter, co zresztą jest charakterystyczne dla słoweńskiego prawa karnego jako takiego.

9. CZARNOGÓRA

Artykuł 67 kodeksu karnego Czarnogóry z 17. 12. 2003 r. (Krivični Zakon, Cerne Gore dalej jako KZC)⁹¹ wymienia następujące środki zabezpieczające:

- przymusowe leczenie psychiatryczne w szpitalu psychiatrycznym;
- przymusowe leczenie psychiatryczne w warunkach wolnościowych;
- przymusowe leczenie z uzależnienia od narkotyków;
- przymusowe leczenie z uzależnienia od alkoholu;
- zakaz wykonywania zawodu, zajmowania stanowiska lub prowadzenia działalności;

⁹¹ Službeni list Republike Crne Gore (dziennik ustaw Republiki Czarnogóry), 2003, poz. 70 ze zm.

- zakaz prowadzenia pojazdów silnikowych;
- przepadek przedmiotów;
- wydalenie cudzoziemca z terytorium państwa;
- podanie orzeczenia do publicznej wiadomości.

Zgodnie z art. 68 ust. 1 KZC sąd może zastosować jeden lub więcej środków zabezpieczających, jeżeli jest to dozwolone przepisami kodeksu. Środki polegające na przymusowym leczeniu, zarówno w warunkach izolacyjnych, jak i na wolności, stosowane są wobec sprawców niepełnosprawnych psychicznie. Orzeka się je samodzielnie, a także obok kary. Obok środków związanych z leczeniem psychiatrycznym sprawy w odniesieniu do sprawcy niepełnosprawnego psychicznie można orzec zakaz wykonywania zawodu, zajmowania stanowiska lub prowadzenia działalności, zakaz prowadzenia pojazdów i przepadek przedmiotów (art. 68 ust. 2 KZC). Przymusowe leczenie z uzależnienia od narkotyków, przymusowe leczenie z uzależnienia od alkoholu, zakaz wykonywania zawodu, zajmowania stanowiska lub prowadzenia działalności, zakaz prowadzenia pojazdów, przepadek przedmiotów i podanie wyroku do publicznej wiadomości mogą być orzeczone zarówno obok kary, jak i w razie warunkowego skazania, bądź uniewinnienia sprawcy (art. 68 ust. 4 KZC), natomiast wydalenie cudzoziemca z kraju może być orzeczone jedynie w razie skazania lub skazania warunkowego (art. 68 ust. 4 KZC).

Przymusowe leczenie psychiatryczne w szpitalu psychiatrycznym może być orzeczone przez sąd wobec sprawcy, który popełnił czyn zabroniony jako przestępstwo w stanie poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej, jeżeli można uważać, że w związku ze stanem umysłowym sprawcy oraz wagą popełnionego przez niego czynu może popełnić w przyszłości poważne przestępstwo (art. 69 ust. 1 KZC). Przy zachowaniu pozostałych warunków można orzec przymusowe leczenie w szpitalu psychiatrycznym także wobec osoby, która popełniła czyn zabroniony w stanie niepoczytalności (art. 69 ust. 2 KZC). Jeżeli przesłanki umieszczenia w placówce odpadają, sąd ma obowiązek uchylić środek (art. 69 ust. 3 KZC). Jeżeli środek został orzeczony obok kary pozbawienia wolności⁹², długość pobytu w placówce medycznej nie może przekraczać długości orzeczonej kary (art. 69 ust. 4 KZC). W przypadku sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie poczytalności znacząco ograniczonej i został skazany na karę pozbawienia wolności, sprawca jest kierowany nie do zakładu karnego, lecz do zamkniętej placówki leczniczej. Czasu pobytu w tym ośrodku nie uważa się za czas wykonywania środka zabezpieczającego, lecz za czas wykonywania kary pozbawienia wolności, i jest on zaliczany na jej poczet. Jeżeli nie istnieje potrzeba dalszego leczenia sprawcy, a nie upłynął jeszcze czas, na który orzeczono karę pozbawienia wolności, sąd może warunkowo zwolnić sprawcę lub zdecydować o wykonaniu pozostałej części kary pozbawienia wolności (art. 69 ust. 5 KZC).

Leczenie psychiatryczne na wolności sąd orzeka w razie popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego jako przestępstwo w stanie niepoczytalności, jeżeli uzna, że ze względu na stan sprawcy i wagę popełnionego przez niego czynu istnieje niebezpieczeństwo ponownego popełnienia przez niego czynu zabronionego, jednak

⁹² Co jest możliwe w przypadku orzekania na podstawie art. 69 ust. 1 KZC.

wystarczające jest leczenie go na wolności (art. 70 ust. 1 KZC). Środek ten jest stosowany także wobec sprawcy niepoczytalnego w czasie popełnienia czynu zabronionego, wobec którego stosowany był środek w postaci przymusowego leczenia w szpitalu psychiatrycznym, jednak z uwagi na stan sprawcy wystarczające już jest leczenie go w warunkach wolnościowych (art. 70 ust. 2 KZC). Obie te możliwości istnieją na mocy art. 70 ust. 3 KZC także w odniesieniu do sprawcy, który popełnił przestępstwo, działając z poczytalnością w znacznym stopniu ograniczoną. Terapia w warunkach wolnościowych trwa tak długo, jak to konieczne, jednak nie dłużej niż 3 lata (art. 70 ust. 5 KZC).

Jeżeli jest to konieczne dla powodzenia terapii, środek wolnościowy może być okresowo wykonywany w placówce zamkniętej, jednak pobyt w niej nie może każdorazowo przekroczyć 15 dni, a łącznie 2 miesięcy (art. 70 ust. 4 KZC). Możliwe jest także umieszczenie skazanego w placówce zamkniętej na stałe, jednak tylko wtedy, gdy – przy zachowaniu innych wymogów zastosowania tego środka – sprawca nie podejmuje leczenia lub samowolnie je przerywa (art. 70 ust. 6 KZC).

Przymusowe leczenie z uzależnienia od narkotyków można orzec w razie popełnienia przez sprawcę przestępstwa w związku z uzależnieniem od narkotyków, a istnieje poważne niebezpieczeństwo popełnienia takiego czynu w przyszłości (art. 71 ust. 1 KZC). Środek ten jest wykonywany w placówce medycznej lub innej wyspecjalizowanej placówce. Czasu trwania leczenia nie określa się z góry, jednak nie może być on dłuższy niż 3 lata (art. 72 ust. 3 KZC). Jeżeli orzeczono karę pozbawienia wolności krótszą niż 3 lata, okres wykonywania środka nie może być dłuższy od kary (art. 71 ust. 4 KZC). Czas spędzony w ośrodku jest zaliczany na poczet kary (art. 71 ust. 4 KZC). Środek ten może być wykonywany w warunkach wolnościowych, jednak wyłącznie w razie skazania na karę wolnościową (art. 71 ust. 5 KZC), a jeśli sprawca nie podejmuje leczenia lub samowolnie je przerywa, można leczenie wykonać w warunkach placówki zamkniętej (art. 71 ust. 6 KZC). Leczenie w warunkach wolnościowych trwa tak długo, jak to konieczne, jednak nie dłużej niż 3 lata (art. 71 ust. 5 KZC).

Przymusowe leczenie z uzależnienia od alkoholu można orzec w razie popełnienia przez sprawcę przestępstwa w związku z uzależnieniem od alkoholu, a istnieje poważne niebezpieczeństwo popełnienia takiego czynu w przyszłości (art. 72 ust. 1 KZC). Środek ten jest podobny do przymusowego leczenia z uzależnienia od narkotyków, z tą tylko różnicą, że maksymalny okres wykonywania środka wynosi 2 lata (art. 72 ust. 4 KZC). W pozostałym zakresie zachowują aktualność uwagi poczynione wyżej.

Orzeczenie zakazu wykonywania zawodu może objąć zarówno wykonywanie zawodu, jak i zajmowanie stanowiska, prowadzenie działalności czy dokonywanie pewnych ściśle określonych czynności w ramach tej działalności. Materialną przesłanką jest słuszne przekonanie sądu, że wykonywanie działalności bądź czynności mogłoby stanowić niebezpieczeństwo na przyszłość (art. 73 ust. 1 KZC).

Zakaz orzekany jest na okres od 1 do 10 lat, a termin jego trwania nie biegnie w czasie, gdy wobec sprawcy wykonywana jest kara pozbawienia wolności lub środek zabezpieczający skutkujący pozbawieniem wolności (art. 73 ust. 2 KZC).

W przypadku skazania warunkowego podjęcie przez sprawcę zakazanych działań jest obligatoryjną podstawą wykonania kary (art. 73 ust. 3 KZC).

Jeżeli środek był wykonywany przez 3 lata, sąd może zdecydować o jego uchyleniu (art. 78 ust. 1 KZC). Orzekając o tym, sąd bierze pod uwagę zachowanie sprawcy po popełnieniu czynu, czy wynagrodził pokrzywdzonemu szkodę, czy zwrócił korzyść majątkową osiągniętą w drodze przestępstwa, a także inne okoliczności, które mogą pomóc w ocenie, czy uchylenie środka byłoby słuszne (art. 78 ust. 2 KZC).

Środek zabezpieczający zakazu prowadzenia pojazdów silnikowych można orzec w razie popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego narażającego bezpieczeństwo w ruchu drogowym (art. 74 ust. 1 KZC). Zakaz odnosi się do kategorii lub rodzajów pojazdów, zatem sąd powinien określić w wyroku, o jakie pojazdy chodzi (art. 74 ust. 2 KZC). Przy orzekaniu zakazu sąd powinien uwzględnić wagę popełnionego czynu, wagę i charakter wcześniejszych naruszeń zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym, jeżeli sprawca się ich dopuszczał, a także poziom niebezpieczeństwa, które wiąże się z prowadzeniem pojazdów określonej kategorii przez sprawcę (art. 74 ust. 3 KZC). Środek ten może być orzeczony także w odniesieniu do cudzoziemca. Wówczas zakaz obowiązuje tylko na terytorium Czarnogóry (art. 74 ust. 4 KZC). W razie skazania warunkowego niestosowanie się przez sprawcę do zakazu jest obligatoryjną podstawą wykonania kary (art. 74 ust. 5 KZC). Jeżeli środek był wykonywany przez 3 lata, sąd może zdecydować o jego uchyleniu (art. 78 ust. 1 KZC). Orzekając o tym, sąd bierze pod uwagę zachowanie sprawcy po popełnieniu czynu, czy wynagrodził pokrzywdzonemu szkodę, czy zwrócił korzyść majątkową osiągniętą w drodze przestępstwa, a także inne okoliczności, które mogą pomóc w ocenie, czy uchylenie środka byłoby słuszne (art. 78 ust. 2 KZC).

Przypadkowi przedmiotów (art. 75 ust. 1 KZC) podlegają przedmioty służące lub przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego, a także uzyskane za pomocą czynu zabronionego, o ile stanowią własność sprawcy. Natomiast jeżeli przedmioty te nie stanowią własności sprawcy, ich przepadek może być orzeczony tylko wtedy, jeżeli orzeczenie ich przepadku jest konieczne ze względów bezpieczeństwa publicznego lub moralności, a prawa innych osób, które mogą żądać naprawienia szkody od sprawcy, nie zostają przez to naruszone (art. 75 ust. 2 KZC).

Wydalenie z terytorium państwa może być orzeczony wobec cudzoziemca, który popełnił przestępstwo. Wydalenie obejmuje zakaz powrotu na okres od 1 do 10 lat. W przypadku recydywisty możliwe jest orzeczenie wydalenia na zawsze (art. 76 ust. 1 KZC)⁹³. Orzekając środek, sąd bierze pod uwagę czas, wagę, motyw, sposób oraz inne okoliczności popełnienia przestępstwa, które wskazują na to, że cudzoziemiec nie powinien przebywać na terytorium Czarnogóry (art. 76 ust. 2 KZC).

Podanie wyroku do publicznej wiadomości jest możliwe w razie popełnienia przestępstwa za pomocą środków masowego komunikowania się. Polega na opublikowaniu orzeczenia lub informacji o nim na koszt sprawcy (art. 77 ust. 1 i 2 KZC).

Oceniając uregulowanie w prawie karnym Czarnogóry, należy wskazać na spore podobieństwo przyjętych rozwiązań do tych, jakie prezentuje kodeks karny Słowenii z podobnymi wadami i zaletami. Różnica leży w nieco szerszym katalogu środków zabezpieczających, kodeks karny Czarnogóry zna bowiem przymusowe

⁹³ Chodzi o recydywę ogólną określoną w art. 43 KZC i stanowiącą okoliczność obciążającą przy wymiarze kary.

leczenie osób uzależnionych, a także podanie wyroku do publicznej wiadomości i wydalenie cudzoziemca z terytorium państwa, które to środki w gruncie rzeczy wykazują znaczne podobieństwo do środków karnych istniejących w polskim prawie karnym.

10. SERBIA

Serbski kodeks karny z 10.06.2009 (dalej KZS – Krivični Zakonik Republike Srbije)⁹⁴ jako podstawowy cel środków zabezpieczających wskazuje w art. 78 KZS wyeliminowanie okoliczności lub warunków, które mogą mieć wpływ na popełnienie przez sprawcę czynu zabronionego w przyszłości.

Środkami zabezpieczającymi zgodnie z art. 79 ust. 1 KZS są:

- przymusowe leczenie psychiatryczne w szpitalu psychiatrycznym;
- przymusowe leczenie psychiatryczne w warunkach wolnościowych;
- przymusowe leczenie z uzależnienia od narkotyków;
- przymusowe leczenie z uzależnienia od alkoholu;
- zakaz wykonywania zawodu, zajmowania stanowiska lub prowadzenia działalności;
- zakaz prowadzenia pojazdów silnikowych;
- przepadek przedmiotów;
- wydalenie cudzoziemca z terytorium państwa;
- podanie orzeczenia do publicznej wiadomości.

Środki zabezpieczające zgodnie z art. 79 ust. 2 KZS mogą być zastosowane wobec osób, które popełniły czyn zabroniony lub przestępstwo w stanie niepoczytalności lub poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej, przy spełnieniu dodatkowych warunków określonych przepisami szczególnymi.

Zgodnie z art. 80 ust. 1 KZS sąd może, w razie spełnienia określonych w ustawie przesłanek, zastosować jeden lub więcej środków zabezpieczających. Przymusowe leczenie psychiatryczne w szpitalu psychiatrycznym oraz przymusowe leczenie psychiatryczne w warunkach wolnościowych może być zastosowane wobec sprawcy zaburzonego psychicznie, zarówno jeżeli w czasie czynu jego poczytalność była wyłączona, jak i w przypadku poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej (art. 80 ust. 3 KZS). Obok tych środków wobec sprawcy, o którym mowa, można zastosować zakaz wykonywania zawodu, zajmowania stanowiska lub prowadzenia działalności, zakaz prowadzenia pojazdów silnikowych i przepadek przedmiotów (art. 80 ust. 2 KZS). Przymusowe leczenie z uzależnienia od narkotyków, przymusowe leczenie z uzależnienia od alkoholu, zakaz wykonywania zawodu, zajmowania stanowiska lub prowadzenia działalności, zakaz prowadzenia pojazdów, przepadek przedmiotów i podanie wyroku do publicznej wiadomości mogą być orzeczone zarówno obok kary, jak i w razie warunkowego skazania, jak też w razie niewinienia sprawcy (art. 80 ust. 4 KZS).

Przymusowe leczenie psychiatryczne w szpitalu psychiatrycznym można zastosować zgodnie z art. 81 ust. 1 KZS wobec sprawcy, który popełnił przestępstwo

⁹⁴ Służebni gласnik (dziennik urzędowy Republiki Serbii), RS 2009, poz. 41 ze zm.

w stanie poczytalności ograniczonej w znacznym stopniu, a zgodnie z art. 81 ust. 2 KZS – wobec sprawcy, który popełnił czyn zabroniony w stanie niepoczytalności. W obu przypadkach zastosowanie środka jest możliwe, jeżeli czyn wynikał z zaburzenia umysłowego, a istnieje obawa, że sprawca w przyszłości popełni taki lub poważniejszy czyn ponownie, w związku z tym leczenie w warunkach zamkniętych jest konieczne, by temu zapobiec. W wypadku orzeczenia środka wobec sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie poczytalności ograniczonej, środek może być zastosowany obok kary pozbawienia wolności, a jego wykonywanie nie może trwać dłużej niż wykonywanie kary (art. 80 ust. 4 KZS). Czas spędzony w ośrodku leczenia jest zaliczany na poczet kary pozbawienia wolności. Jeżeli czas ten jest krótszy od orzeczonej kary, po wykonaniu środka sąd decyduje, czy należy wykonać karę. Może wówczas sprawcę przedterminowo zwolnić (art. 80 ust. 5 KZS), przy czym możliwe jest wówczas zastosowanie środka w postaci leczenia psychiatrycznego na wolności (art. 81 ust. 3 KZS).

Zgodnie z art. 80 ust. 3 KZS jeżeli odpadnie materialna podstawa leczenia, sąd decyduje o zaniechaniu stosowania środka.

Podstawy zastosowania środka w postaci przymusowego leczenia psychiatrycznego na wolności są podobne jak w przypadku leczenia w ośrodku zamkniętym. Zgodnie z art. 82 ust. 1 i 2 KZS podstawą jest popełnienie czynu zabronionego w stanie niepoczytalności lub popełnienie przestępstwa w warunkach poczytalności ograniczonej, jeżeli istnieje niebezpieczeństwo, że sprawca popełni taki czyn ponownie, a dla zapobieżenia temu wystarczy leczenie psychiatryczne w warunkach wolnościowych. Wykonywanie tego środka nie może trwać dłużej niż 3 lata (art. 82 ust. 5 KZS).

Jeżeli jest to konieczne dla powodzenia terapii, środek wolnościowy może być okresowo wykonywany w placówce zamkniętej, jednak pobyt w niej nie może każdorazowo przekroczyć 15 dni, a łącznie 2 miesięcy (art. 82 ust. 4 KZS). Możliwe jest także umieszczenie skazanego w placówce zamkniętej na stałe, jednak tylko wtedy, gdy – przy zachowaniu innych wymogów zastosowania tego środka – sprawca nie podejmuje leczenia lub samowolnie je przerywa (art. 82 ust. 6 KZS).

Przymusowe leczenie z uzależnienia od narkotyków orzeka się w razie popełnienia przez sprawcę przestępstwa pozostającego w związku z uzależnieniem, jeżeli istnieje poważne niebezpieczeństwo popełnienia przez niego takiego przestępstwa w przyszłości (art. 83 ust. 1 KZS). Leczenie wykonuje się w ośrodku zamkniętym, okres jego trwania nie może przekroczyć 3 lat (art. 83 ust. 2 KZS), a czas ten zalicza się na poczet orzeczonej kary pozbawienia wolności (art. 83 ust. 4 KZS). Leczenie może być przeprowadzone także w warunkach wolnościowych, jeżeli sąd uzna to za wystarczające. Także i w tym przypadku okres leczenia nie może przekraczać 3 lat (art. 83 ust. 3 KZS). Jeżeli sprawca został skazany na karę wolnościową, leczenie musi być przeprowadzone w warunkach wolnościowych (art. 83 ust. 5 KZS). Zawsze jednak jest możliwe umieszczenie skazanego w placówce zamkniętej, jeżeli sprawca nie podejmuje leczenia lub samowolnie je przerywa (art. 83 ust. 6 KZS).

Przymusowe leczenie z uzależnienia od alkoholu można orzec w razie popełnienia przez sprawcę przestępstwa w związku z uzależnieniem od alkoholu, a istnieje poważne niebezpieczeństwo popełnienia takiego czynu w przyszłości (art. 84

ust. 1 KZS). Zasady orzekania i wykonywania tego środka są identyczne jak środka w postaci przymusowego leczenia z uzależnienia od narkotyków, z tą różnicą, że wykonywanie środka w warunkach wolnościowych może maksymalnie trwać nie 3, lecz 2 lata (art. 84 ust. 4 KZS).

Orzeczenie zakazu wykonywania zawodu może objąć zarówno wykonywanie zawodu, jak i zajmowanie stanowiska, prowadzenie działalności czy dokonywanie wszystkich lub niektórych czynności w ramach tej działalności. Materialną przesłanką jest słuszne przekonanie sądu, że wykonywanie działalności czy czynności mogłoby stanowić niebezpieczeństwo na przyszłość (art. 85 ust. 1 KZS). Zakaz orzekany jest na okres od 1 do 10 lat, a czas jego trwania nie biegnie, gdy wobec sprawcy wykonywana jest kara pozbawienia wolności lub środek zabezpieczający skutkujący pozbawieniem wolności (art. 85 ust. 2 KZS). W przypadku skazania warunkowego podjęcie przez sprawcę zakazanych działań jest obligatoryjną podstawą wykonania kary (art. 85 ust. 3 KZS).

Środek zabezpieczający zakazu prowadzenia pojazdów silnikowych można orzec w razie popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego narażającego na niebezpieczeństwo w ruchu drogowym (art. 86 ust. 1 KZS). Zakaz odnosi się do kategorii lub rodzajów pojazdów (art. 86 ust. 2 KZS). Przy orzekaniu zakazu sąd powinien uwzględnić wagę popełnionego czynu, wagę i charakter wcześniejszych naruszeń zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym, jeżeli sprawca się ich dopuszczał, a także poziom niebezpieczeństwa, które wiąże się z prowadzeniem pojazdów określonej kategorii przez sprawcę (art. 86 ust. 3 KZS). Zakaz może trwać od 3 miesięcy do 5 lat (art. 86 ust. 4 KZS). Środek może być orzeczony także w odniesieniu do cudzoziemca. Wówczas zakaz obowiązuje tylko na terytorium Serbii (art. 86 ust. 5 KZS). W przypadku skazania warunkowego niestosowanie się przez sprawcę do zakazu jest obligatoryjną podstawą wykonania kary (art. 86 ust. 6 KZS).

Przedmiotowi przedmiotów (art. 87 ust. 1 KZS) podlegają przedmioty służące lub przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego, a także uzyskane za pomocą czynu zabronionego, o ile stanowią własność sprawcy. Natomiast jeżeli przedmioty te nie stanowią własności sprawcy, ich przepadek może być orzeczony tylko wtedy, gdy orzeczenie ich przepadku jest konieczne ze względów bezpieczeństwa publicznego lub moralności, a prawa innych osób, które mogą żądać od sprawcy naprawienia szkody, nie zostają przez to naruszone (art. 87 ust. 2 KZS).

Wydalenie z terytorium państwa może być orzeczone wobec cudzoziemca, który popełnił przestępstwo. Wydalenie obejmuje zakaz powrotu na okres od 1 do 10 lat. Orzekając ten środek, sąd bierze pod uwagę czas, wagę, motywy, sposób oraz inne okoliczności popełnienia przestępstwa, które wskazują na to, że cudzoziemiec jest osobą niepożądaną na terytorium Serbii (art. 88 ust. 1 i 2 KZS).

Podanie wyroku do publicznej wiadomości jest możliwe w razie popełnienia przestępstwa za pomocą środków masowego komunikowania się lub w celu wyeliminowania zagrożenia dla życia lub zdrowia (art. 89 ust. 1 KZS).

Warto zauważyć, że kształt środków zabezpieczających w prawie karnym Serbii jest niemal identyczny jak w prawie karnym Czarnogóry, a bardzo podobny jak w prawie karnym Słowenii. Zachowują zatem aktualność uwagi podsumowujące wypowiedziane na gruncie obu omówionych wyżej systemów.

11. RUMUNIA

Nowy rumuński kodeks karny⁹⁵ (dalej jako CPR) jeszcze nie wszedł w życie⁹⁶, jednak wydaje się, że analizę środków zabezpieczających w rumuńskim prawie karnym należy oprzeć właśnie na nim, wskazując jedynie na przypadki, w których zaszły poważniejsze zmiany w stosunku do uregulowania, które jeszcze obowiązują. Nowy kodeks karny Rumunii przewiduje następujące środki zabezpieczające (art. 108 CPR): zobowiązanie do leczenia, internowanie medyczne, zakaz pełnienia funkcji lub wykonywania zawodu i przepadek⁹⁷. Celem stosowania środków zabezpieczających jest zapobieżenie niebezpieczeństwu popełnienia nowych czynów zabronionych przez prawo (art. 107 ust. 1 CPR). Stosować je można tylko wobec osób, które dopuściły się czynu zabronionego (art. 107 ust. 2 CPR). Środki zabezpieczające można stosować także wtedy, kiedy nie jest możliwe wymierzenie kary (art. 107 ust. 3 CPR).

Przymusowe leczenie stosuje się wobec sprawców cierpiących na choroby psychiczne, uzależnionych od alkoholu lub substancji psychoaktywnych lub cierpiących na chorobę wywołaną zatruciem tymi substancjami, jeżeli stanowią zagrożenie dla społeczeństwa. Jego stosowanie jest uzasadnione koniecznością wyeliminowania zagrożenia (art. 109 ust. 1 CPR). Identycznie zostały określone przesłanki internowania medycznego (art. 110 CPR). Leczenie w warunkach internowania ma miejsce wówczas, kiedy nie jest wystarczające leczenie w warunkach wolnościowych (art. 109 ust. 2 CPR). Jeżeli wobec sprawcy orzeczono karę pozbawienia wolności, leczenie odbywa się w czasie jej wykonywania (art. 109 ust. 3 CPR).

Zakaz wykonywania zawodu można orzec, jeżeli sprawca dopuścił się czynu zabronionego z powodu niezdadności, braku wykształcenia lub z innego powodu, który sprawia, że jest niezdadny do wykonywania zawodu, pełnienia funkcji lub wykonywania określonych czynności (art. 111 ust. 1 CPR). Środek ten można uchylić na wniosek sprawcy, jeżeli był stosowany przynajmniej przez rok i jeżeli sąd uznał, że ustały przyczyny, dla których go zastosowano. W wypadku odrzucenia wniosku kolejny nie może zostać złożony przed upływem kolejnego roku (art. 111 ust. 2 CPR).

Przepadkowi podlegają zgodnie z art. 112 ust. 1 CPR następujące kategorie przedmiotów:

- przedmioty pochodzące z czynu zabronionego;
- przedmioty służące lub przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego, jeżeli należą do sprawcy, a także jeżeli należą do innej osoby, która wiedziała o ich użyciu lub przeznaczeniu do popełnienia czynu zabronionego;
- przedmioty użyte natychmiast po popełnieniu czynu zabronionego w celu zapewnienia sprawcy bezkarności⁹⁸;

⁹⁵ Kodeks karny Rumunii Codul Penal al Romaniei, Monitorul Oficial (dziennik urzędowy | Rumunii), cz. I, poz. 510.

⁹⁶ Ma to nastąpić 1.02.2014 r., obecnie obowiązuje jeszcze kodeks karny z 2004 r.

⁹⁷ Obecnie obowiązujący kodeks z 2004 r. zawiera dodatkowo zakaz przebywania w określonym miejscu, zakaz powrotu do domu rodzinnego przez określony okres i wydalenie cudzoziemca z kraju (art. 128 CPR z 2004 r.).

⁹⁸ Jest to nowa kategoria przedmiotów podlegających przepadkowi w rumuńskim prawie karnym. Obecnie obowiązujący kodeks karny z 2004 r. jej nie przewiduje.

- przedmioty, które stanowiły nagrodę lub zapłatę za popełnienie czynu zabronionego;
- przedmioty nabyte w drodze popełnienia czynu zabronionego;
- przedmioty, których posiadanie jest zabronione przez prawo karne.

System środków zabezpieczających w rumuńskim prawie karnym nie jest zatem rozbudowany. Charakteryzuje się, co jest często spotykane w Europie, brakiem uregulowań odnoszących się do postępowania z osobami upośledzonymi umysłowo. Nie istnieje środek stosowany wobec niebezpiecznych sprawców wykonywany po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności.

12. ROSJA

W kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej z 24.05.1996 r.⁹⁹ (dalej jako UKRF od Ugodowny Kodeks Rossijskoj Fiedieracyi) istnieje rozdział XV zatytułowany „Środki zabezpieczające o charakterze medycznym”. Artykuł 97 ust. 1 UKRF reguluje podstawy zastosowania tych środków. Zgodnie z nim medyczne środki zabezpieczające mogą zostać wymierzone tylko przez sąd. Wymierza się je sprawcom, którzy dopuścili się czynów zabronionych przewidzianych w kodeksie karnym¹⁰⁰ w stanie niepoczytalności; sprawcom, u których po popełnieniu przestępstwa wystąpił rozstrój psychiczny; sprawcom, którzy popełnili przestępstwo w stanie rozstroju psychicznego niewyłączającego poczytalności; sprawcom, którzy w wieku powyżej 18. roku życia dopuścili się przestępstwa o charakterze seksualnym wobec małoletniego, jeżeli cierpieli na zaburzenie preferencji seksualnych (pedofilię), które nie usunęło ich poczytalności¹⁰¹. Zgodnie z art. 97 ust. 2 UKRF środek zabezpieczający może zostać wymierzony tylko wtedy, kiedy rozstrój psychiczny wiąże się z możliwością wyrządzenia przez sprawcę istotnej szkody albo z niebezpieczeństwem dla sprawcy lub innej osoby. W przypadku osób cierpiących na zaburzenia wskazane w art. 97 ust. 1 UKRF, niestanowiących zagrożenia ze względu na swój stan psychiczny, sąd może przekazać niezbędne materiały organom ochrony zdrowia w celu rozwiązania problemów ich leczenia lub skierowania ich na leczenie psychoneurologiczne w zakładach opieki zdrowotnej (art. 97 ust. 3 UKRF).

Zgodnie z art. 98 UKRF celem stosowania medycznych środków zabezpieczających jest poprawa stanu psychicznego sprawców, a także zapobieżenie dokonaniu przez nich nowych czynów zabronionych przewidzianych w kodeksie karnym.

Rodzaje środków określa art. 99 ust. 1 UKRF. Są to: przymusowa ambulatoryjna obserwacja i przymusowe ambulatoryjne leczenie psychiatryczne, przymusowe leczenie psychiatryczne w oddziale typu ogólnego, przymusowe leczenie psychiatryczne w oddziale typu specjalnego oraz przymusowe leczenie psychiatryczne w oddziale typu specjalnego z intensywną obserwacją. Środki te mogą być orzeczone

⁹⁹ Sobranije Zakonodatielstwa Rossijskoj Fiedieracyi (Zbiór Prawodawstwa Federacji Rosyjskiej), SZRF 1996, nr 25, s. 2954 i n. ze zm.

¹⁰⁰ Prawo karne Federacji Rosyjskiej jest zawarte wyłącznie w kodeksie karnym. Nie istnieją ustawy karne dodatkowe.

¹⁰¹ Tę kategorię sprawców wprowadzono ustawą z 29.02.2012 r. o zmianie kodeksu karnego ZSRF nr14, poz. 3.

zarówno samoistnie, jak i obok kary pozbawienia wolności. Ten ostatni przypadek zachodzi wówczas, kiedy sprawca został skazany za czyn popełniony w stanie poczytalności, jednak wymaga leczenia psychiatrycznego. Wówczas możliwe jest orzeczenie środka wolnościowego (art. 99 ust. 2 UKRF).

Środek wolnościowy – przymusowa ambulatoryjna obserwacja psychiatryczna i przymusowe ambulatoryjne leczenie psychiatryczne – może być orzeczone zgodnie z art. 100 UKRF wówczas, kiedy istnieją podstawy orzeczenia środka medycznego przewidziane w art. 97 UKRF, jednak nie istnieje potrzeba zastosowania środka izolacyjnego.

Przymusowe leczenie psychiatryczne we wszystkich postaciach może być orzeczone, jeżeli istnieją podstawy orzeczenia środka medycznego przewidziane w art. 97 UKRF, a charakter zaburzenia psychicznego osoby wymaga takich warunków leczenia, traktowania i obserwacji, które mogą być zapewnione jedynie w szpitalnym oddziale psychiatrycznym (art. 101 ust. 1 UKRF). Leczenie w psychiatrycznym oddziale ogólnym może zostać orzeczone, jeżeli sprawca ze względu na swój stan psychiczny wymaga leczenia i obserwacji o charakterze stacjonarnym, jednak nie wymaga intensywnej obserwacji (art. 101 ust. 2 UKRF). Przymusowe leczenie psychiatryczne w oddziale typu specjalnego może być orzeczone, gdy sprawca ze względu na swój stan psychiczny wymaga stałej obserwacji (art. 101 ust. 3 UKRF). Przymusowe leczenie psychiatryczne w oddziale typu specjalnego z intensywną obserwacją może być orzeczone, jeżeli sprawca ze względu na swój stan psychiczny przedstawia szczególne zagrożenie dla siebie i otoczenia oraz wymaga stałej i intensywnej obserwacji (art. 101 ust. 4 UKRF).

Przedłużenie, zmiana i przerwanie stosowania środka może nastąpić na mocy decyzji sądu podjętej na wniosek jednostki wykonującej przymusowe leczenie, sprawującej nadzór penitencjarny nad wykonaniem środka. Wniosek jest składany na podstawie opinii komisji lekarzy psychiatrów (art. 102 ust. 1 UKRF). Osoba, wobec której zastosowano ten środek, podlega kontroli wykonywanej przez komisję lekarzy psychiatrów nie rzadziej niż co 6 miesięcy. Celem kontroli jest stwierdzenie istnienia podstaw złożenia wniosku o zmianę lub przerwanie stosowania środka. Kontrolę przeprowadza się także z inicjatywy lekarza leczącego sprawcę, jeżeli w trakcie terapii doszedł on do wniosku, że istnieje konieczność zmiany lub zaprzestania stosowania środka, a także na wniosek samego sprawcy, jego przedstawiciela ustawowego lub bliskiego krewnego. W braku podstaw do zmiany lub zaprzestania stosowania środka właściwy organ przedstawia sądowi wniosek o przedłużenie czasu jego stosowania (art. 102 ust. 2 UKRF).

Szczególny charakter ma przepis art. 102 ust. 2.1 UKRF, wprowadzony ustawą o zmianie kodeksu karnego z 29.02.2012 r.¹⁰² Stanowi on, że niezależnie od czasu ostatniego badania i od podjętej decyzji o przerwaniu stosowania medycznego środka zabezpieczającego sąd na podstawie wniesionego nie później niż 6 miesięcy od zakończenia wykonywania kary wniosku właściwego organu zarządza badanie sądowo-psychiatryczne sprawcy, który w wieku powyżej 18. roku życia dopuścił się przestępstwa o charakterze seksualnym wobec małoletniego, jeżeli cierpiał na zaburzenie preferencji seksualnych (pedofilię), które nie usunęło jego poczytalności. Celem badania jest stwierdzenie, czy istnieje potrzeba stosowania medycznych

¹⁰² SZRF nr 14, poz. 3.

środków zabezpieczających w okresie próby przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu, w okresie odbywania łagodniejszej kary lub po wykonaniu kary. Na podstawie badania sąd może orzec ambulatoryjne leczenie psychiatryczne.

Zmiana lub przerwanie stosowania medycznego środka zabezpieczającego następuje na mocy decyzji sądu w razie takiej zmiany stanu psychicznego sprawcy, przy której odpada potrzeba stosowania środka zabezpieczającego lub powstaje potrzeba zastosowania innego środka niż dotąd stosowany (art. 102 ust. 3 UKRF). W przypadku zaprzestania przymusowego leczenia w szpitalu psychiatrycznym sąd może przekazać niezbędne materiały organom ochrony zdrowia w celu rozwiązania problemów leczenia sprawców lub skierowania ich na leczenie psychoneurologiczne w zakładach opieki zdrowotnej (art. 102 ust. 4 UKRF).

W przypadku leczenia osoby, u której zaburzenie psychiczne zaistniało po popełnieniu przestępstwa przy wyznaczaniu kary lub wznowieniu jej wykonywania, czas, przez który wobec sprawcy stosowano leczenie przymusowe w szpitalu psychiatrycznym, jest zaliczany na poczet kary pozbawienia wolności (art. 103 UKRF).

W przypadkach przewidzianych przez art. 99 ust. 2 UKRF¹⁰³ lecznicze środki zabezpieczające są wykonywane w miejscu odbywania kary pozbawienia wolności, a w przypadku skazania na inną karę – w postaci leczenia ambulatoryjnego (art. 104 ust. 1 UKRF). Jeżeli w stanie zdrowia sprawcy zająd takie zmiany, które wymagają leczenia szpitalnego, skierowanie skazanego na takie leczenie możliwe jest tylko w sytuacjach przewidzianych przepisami o ochronie zdrowia (art. 104 ust. 2 UKRF), a okres leczenia szpitalnego zaliczany jest na poczet kary (art. 104 ust. 3 UKRF).

Ze stosowania środka zabezpieczającego połączonego z odbywaniem kary rezygnuje sąd na wniosek właściwego organu złożony na podstawie decyzji komisji lekarzy psychiatrów (art. 104 ust. 4 UKRF).

Środki medyczne są jedyną postacią środków zabezpieczających znaną rosyjskiemu prawu karnemu. Warto zauważyć, że nie istnieją w rosyjskim kodeksie karnym środki zabezpieczające medyczne związane z leczeniem uzależnień, czy to od alkoholu, czy od innych środków, natomiast istniejące środki polegają wyłącznie na leczeniu psychiatrycznym. Brak jest terapii właściwej dla zaburzeń o charakterze psychologicznym, a także środków zabezpieczających polegających na zakazach i przepadku. Nie istnieje stosowny system postępowania wobec osób, które są wielokrotnymi recydywistami. Katalog środków jest zatem bardzo wąski. Zwraca natomiast uwagę możliwość przekazania przez sąd karny materiałów dotyczących stosowania środka właściwemu organowi administracyjnemu w celu zastosowania leczenia w trybie odrębnych przepisów.

13. BIAŁORUŚ

Kodeks karny Białorusi z 09. 07.1999 r.¹⁰⁴ (dalej jako UKRB – Ugołownyj Kodeks Riespubliki Biełaruś) reguluje środki zabezpieczające w rozdziale IV zatytułowanym „Środki przymusu bezpieczeństwa i leczenia”.

¹⁰³ Sprawca został skazany za czyn popełniony w stanie poczytalności, jednak wymaga leczenia psychiatrycznego.

¹⁰⁴ Nacionalnyj rejestr prawowych aktow Riespubliki Biełaruś (dziennik ustaw Republiki Białorusi), Nr 275, poz. 3 ze zm.

Artykuł 100 ust. 1 UKRB stanowi, że środki przymusu bezpieczeństwa i leczenie mogą być zastosowane przez sąd w stosunku do osoby cierpiącej na chorobę psychiczną, która dopuściła się czynów społecznie niebezpiecznych przewidzianych przez kodeks karny, w celu leczenia i ochrony tej osoby, a także w celu zapobieżenia dokonaniu przez nią nowych czynów zabronionych.

Jeżeli sprawca w czasie popełnienia czynu był poczytalny, środek można zastosować obok kary, przy zachowaniu wyżej wskazanych celów (art. 100 ust. 2 UKRB). Dotyczy to także osób, które popełniły przestępstwo w związku z uzależnieniem od alkoholu, narkotyków lub innych środków, w celu leczenia sprawców i osiągnięcia warunków odpowiednich do realizacji celów odpowiedzialności karnej (art. 100 ust. 3 UKRB).

Zgodnie z art. 101 UKRB wobec sprawcy, który w czasie popełnienia czynu zabronionego był niepoczytalny albo który dopuścił się przestępstwa w stanie poczytalności, lecz do czasu wydania wyroku lub wykonania kary zachorował psychicznie, tak że nie może rozpoznać znaczenia swoich czynów, a w związku z charakterem swych dolegliwości i popełnionego czynu można uważać, że stanowi zagrożenie dla otoczenia, można zastosować następujące środki zabezpieczające:

- przymusowe leczenie ambulatoryjne i ambulatoryjna obserwacja przez lekarza psychiatrę;
- przymusowe leczenie w szpitalu lub oddziale psychiatrycznym połączone ze zwykłą obserwacją;
- przymusowe leczenie w szpitalu lub oddziale psychiatrycznym połączone ze wzmocnioną obserwacją;
- przymusowe leczenie w szpitalu lub oddziale psychiatrycznym połączone z surową obserwacją.

Na mocy art. 106 ust. 1 UKRB środki te mogą być zastosowane także wobec sprawców przestępstw, którzy popełnili je w stanie poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej.

Szczegółowe podstawy zastosowania poszczególnych postaci leczenia określa art. 102 UKRB, który w ust. 1 stanowi, że w przypadku, kiedy nie jest konieczne leczenie w warunkach zamkniętych, sąd może zastosować wobec sprawcy leczenie i obserwację w warunkach ambulatoryjnych. Jeżeli sprawca z uwagi na charakter popełnionego czynu i schorzenia wymaga leczenia w warunkach zamkniętych, sąd stosuje środek w postaci leczenia w szpitalu lub oddziale psychiatrycznym połączonego ze zwykłą obserwacją (art. 102 ust. 2 UKRB). Przymusowe leczenie w szpitalu lub oddziale psychiatrycznym połączone ze wzmocnioną obserwacją jest stosowane w przypadku sprawców, którzy popełnili czyn zabroniony, jednak inny niż przeciwko życiu i zdrowiu. Środek ten można zastosować, nawet jeżeli stan psychiczny sprawcy nie uzasadnia przekonania, że stanowi on zagrożenie dla otoczenia, jeżeli sąd uzna, iż sprawca potrzebuje leczenia szpitalnego w warunkach wzmocnionej obserwacji (art. 102 ust. 3 UKRB). Przymusowe leczenie w szpitalu lub oddziale psychiatrycznym połączone z surową obserwacją stosuje się wobec sprawców, którzy ze względu na charakter popełnionego czynu stanowią szczególne niebezpieczeństwo dla społeczeństwa i w związku z tym wymagają leczenia psychiatrycznego połączonego z surową obserwacją (art. 102 ust. 4 UKRB). Dwie ostatnie

postaci leczenia wykonywane są w specjalnych warunkach, które mają uniemożliwić sprawcom popełnienie nowego czynu zabronionego (art. 102 ust. 5 UKRB).

Możliwe jest dokonywanie zmian w toku leczenia. Czyni to sąd na podstawie opinii komisji lekarskiej (art. 103 ust. 1 UKRB), przy czym osoba, w stosunku do której jest wykonywany środek, przynajmniej raz na 6 miesięcy powinna być badana przez komisję lekarską w celu stwierdzenia podstaw podjęcia decyzji, a jej opinia może być zaskarżona do sądu (art. 103 ust. 2 UKRB). Podobnie możliwe jest przerwanie stosowania środka także na podstawie decyzji sądu (art. 103 ust. 3 UKRB). Istnieje podobne do rosyjskiego rozwiązanie przypadku, kiedy sąd uzna, że dana osoba nie potrzebuje już leczenia wykonywanego w ramach środka zabezpieczającego, jednak powinna nadal znajdować się pod opieką psychiatry. Sąd może przekazać wówczas akta do decyzji w sprawie leczenia w trybie administracyjnym właściwemu organowi, którym jest Miński Miejski Komitet Wykonawczy. Organ ten może zarządzić w trybie administracyjnym przymusową obserwację psychiatryczną sprawcy w miejscu zamieszkania (art. 103 ust. 4 UKRB).

Po zakończeniu stosowania środka, jeżeli wobec sprawcy orzeczono również karę, a nie upłynął jeszcze termin przedawnienia jej wykonania, można ją wykonać, o czym decyduje sąd. Co ciekawe, ponieważ białoruskie prawo karne dopuszcza zastosowanie środka karnego bez rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności karnej, pojawia się tu również możliwość wymierzenia kary. W omówionym wyżej przypadku, kiedy sprawca, popełniając czyn, był poczytalny, jednak zachorował psychicznie po popełnieniu czynu, a przed wydaniem wyroku, sprawcy może, ale nie musi, być wymierzona kara. Można bez rozstrzygnięcia w ogóle kwestii jego odpowiedzialności karnej zastosować wobec niego, i wykonywać, środek zabezpieczający, okresu trwania którego nie określa się z góry. Następnie, po uznaniu środka za wykonany, można przeprowadzić postępowanie karne o czyn, w związku z którym wobec sprawcy stosowano środek zabezpieczający, orzec karę i skierować ją do wykonania (por. art. 104 UKRB). Rozwiązanie to należy ocenić krytycznie z punktu widzenia gwarancyjnej funkcji prawa karnego, tworzy bowiem szerokie pole do różnego rodzaju nadużyć. Źródłem tej wysoce wątpliwej możliwości jest istniejąca w białoruskim prawie karnym możliwość zastosowania środka bez rozstrzygnięcia w sprawie¹⁰⁵. W razie wcześniejszego lub późniejszego orzeczenia kary pozbawienia wolności wykonany środek zabezpieczający zalicza się na jej poczet (art. 105 UKRB).

W przypadku osób, które popełniły przestępstwo w stanie poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej, środki zabezpieczające stosuje się w razie skazania na karę izolacyjną – w miejscu jej odbywania, w razie skazania na karę nieizolacyjną – w miejscu zamieszkania, zawsze w postaci leczenia i obserwacji w warunkach ambulatoryjnych (art. 106 ust. 2 UKRB).

¹⁰⁵ Różnica między rozwiązaniem polskim a białoruskim jest więc taka, że w Polsce w sytuacji, kiedy w czasie czynu sprawca jest poczytalny, jednak w czasie postępowania nie, sąd rozstrzygnie kwestię jego odpowiedzialności karnej, z wymierzeniem kary włącznie, natomiast po ewentualnym wykonaniu środka zabezpieczającego podjęcie decyzji, czy konieczne jest wykonywanie już orzeczonej kary. W białoruskim stanie prawnym możliwa jest sytuacja, gdy wobec sprawcy wykonuje się środek zabezpieczający w układzie, w którym nie rozstrzygnięto, czy w ogóle dopuścił się czynu zabronionego. Możliwe jest bowiem, że dopiero po wyleczeniu sprawcy sąd w ogóle rozpozna sprawę co do meritum. Możliwa jest do pomyślenia sytuacja, że w takim procesie okaże się, iż sprawca w ogóle nie popełnił zarzucanego mu czynu, a zatem środek zabezpieczający stosowano wobec niego bezpodstawnie.

Przymusowe leczenie z uzależnienia jest na podstawie art. 107 ust. 1 UKRB stosowane wobec sprawców, którzy popełnili przestępstwa, cierpiąc na alkoholizm, narkomanię lub toksykomanię¹⁰⁶, przy czym jest stosowane zawsze obok kary¹⁰⁷. W przypadku osób skazanych na kary izolacyjne leczenie prowadzone jest w miejscu wykonywania kary, natomiast w razie skazania na kary nieizolacyjne – w postaci leczenia i obserwacji w miejscu zamieszkania (art. 107 ust. 2 UKRB). Przerwanie leczenia jest dokonywane na wniosek komisji lekarskiej (art. 107 ust. 3 UKRB).

Uregulowanie środków zabezpieczających w białoruskim prawie karnym wykazuje znaczne podobieństwo do rozwiązań rosyjskich, prezentując podobne wady i zalety. Podstawową różnicą jest istnienie w białoruskim prawie karnym środka zabezpieczającego polegającego na leczeniu uzależnień, natomiast zwraca uwagę osłabienie systemu gwarancyjnego.

14. UWAGI KOŃCOWE

Uregulowanie środków zabezpieczających w państwach poddanych analizie jest zróżnicowane. We wszystkich analizowanych państwach przesłanką zastosowania środka jest zagrożenie, jakie sprawca stanowi dla społeczeństwa, przy czym w pojedynczych przypadkach (Włochy, Niemcy) jest ono określane jako stan niebezpieczeństwa sprawy. W przypadku stanu niebezpieczeństwa sprawy jako podstawy orzekania środka zabezpieczającego zawsze wskazuje się na jego niebezpieczeństwo dla otoczenia, niekiedy także na to, że sprawca jest niebezpieczny sam dla siebie (Holandia).

Wszędzie też podstawą zastosowania środka zabezpieczającego jest to, że sprawca dopuścił się czynu zabronionego lub przestępstwa; jedynie prawo włoskie dopuszcza wyjątki pozwalające na zastosowanie środka wobec osoby, która nie dopuściła się czynu zabronionego, jednak wyjątki te każdorazowo muszą być wprowadzone ustawowo.

Zróżnicowanie między poszczególnymi państwami występuje natomiast w zakresie samego katalogu istniejących środków, a także kolejności ich wykonywania. Zróżnicowane są też podstawy orzekania środków, chociaż – jak wskazano wyżej – wszędzie podstawą jest istnienie niebezpieczeństwa ze strony sprawcy. Podstawa ta jest niekiedy uzupełniana dodatkowymi warunkami. Na przykład kodeks karny Szwajcarii zastrzega, że mimo możliwości kumulatywnego orzeczenia wobec jednego sprawcy kilku środków zabezpieczających sąd powinien z niej korzystać tylko wyjątkowo, natomiast przy wyborze jednego środka powinien się kierować dyrektywą wyboru środka, którego wykonanie jest dla sprawcy najmniej dolegliwe. Niemiecki kodeks karny zastrzega, że zastosowanie środka zabezpieczającego powinno być proporcjonalne do wagi popełnionego przez sprawcę czynu i jego niebezpieczeństwa. Podobne uregulowanie zawiera kodeks karny Republiki Czeskiej, stanowiąc, że krzywda wyrządzona sprawcy w wyniku zastosowania środka zabezpieczającego nie może być poważniejsza niż konieczna do osiągnięcia celów

¹⁰⁶ Określenie kodeksowe.

¹⁰⁷ Jest tak dlatego, gdyż na gruncie białoruskiego prawa karnego działanie w stanie odurzenia nigdy nie wyłącza poczytalności.

środka. Uregulowanie czeskie zawiera, obok zasady proporcjonalności stosowanego środka, także zasadę jego subsydiarności, bowiem stanowi, że środków zabezpieczających nie stosuje się, jeżeli nie jest to odpowiednie z uwagi na charakter i wagę czynu, a także zagrożenie, jakie na przyszłość stanowi sprawca zarówno dla siebie, jak i dla interesów chronionych przez prawo karne. Na konieczność stosowania środków zabezpieczających z uwzględnieniem zasady proporcjonalności wskazuje kodeks karny Słowenii.

Środki zabezpieczające we wszystkich analizowanych państwach mogą być stosowane zarówno samodzielnie, jak i obok kary.

We wszystkich analizowanych państwach istnieją środki zabezpieczające związane z leczeniem chorób psychicznych. Natomiast już nie we wszystkich istnieją możliwości zastosowania odpowiedniego trybu postępowania w stosunku do osób upośledzonych umysłowo. Niekiedy leczenie choroby psychicznej jest utożsamiane z postępowaniem stosowanym wobec osób upośledzonych umysłowo, niekiedy ustawa w ogóle nie przewiduje odrębnego postępowania w stosunku do osób upośledzonych umysłowo, co może oznaczać, że praktyka traktuje te osoby jako chore psychicznie.

W niektórych państwach (Austria, Niemcy, Holandia, Słowenia, Czarnogóra, Serbia) istnieje możliwość umieszczenia sprawców upośledzonych umysłowo w szpitalu psychiatrycznym, co wydaje się być nie do końca prawidłowe z uwagi na różny charakter obu zaburzeń, co oznaczać musi różny sposób postępowania z osobami nimi dotkniętymi. Inne ustawodawstwa nie interesują się w ogóle kwestią postępowania w stosunku do osób upośledzonych umysłowo, co oznacza, że prawdopodobnie w praktyce stosowane jest wobec nich umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym (Rumunia, Rosja, Białoruś). W innych wreszcie jest przewidziany środek polegający na umieszczeniu sprawcy upośledzonego umysłowo w specjalnym zakładzie, w którym stosowane są odpowiednie środki (Czechy, Włochy).

Czasu pobytu w szpitalu psychiatrycznym czy w ośrodku, w którym prowadzone jest stosowne postępowanie wobec osób upośledzonych, co do zasady nie określa się z góry, jednak w niektórych państwach istnieją regulacje odnoszące się do maksymalnego okresu pobytu w takim ośrodku (Szwajcaria – 5 lat z możliwością przedłużenia, Słowenia) lub do uregulowanej już w samym przepisie kodeksu karnego konieczności przeprowadzania okresowych badań stanu sprawcy w celu rozstrzygnięcia, czy istnieje potrzeba dalszego stosowania środka (Słowenia, Rosja, Białoruś). W przypadku środka orzeczanego obok kary pozbawienia wolności spotykana jest reguła uniemożliwiająca przetrzymywanie sprawcy w zakładzie dłużej niż orzeczona kara (Austria, Czarnogóra, Serbia). Niekiedy istnieją ograniczenia odnoszące się do możliwości skierowania na leczenie w warunkach zamkniętych wyłącznie sprawców, którzy dopuścili się tylko najpoważniejszych przestępstw (Austria). Znana jest też możliwość wykonywania leczenia w zakładzie karnym w ramach samej kary (Szwajcaria). Pewien wyjątek stanowi prawo karne włoskie, które dla środków terapeutycznych w postaci umieszczenia w domu leczenia i opieki oraz umieszczenia w sądowym szpitalu psychiatrycznym tworzy minimalne okresy pobytu, nie odnosząc się do maksymalnych. Dużą punitivność tego uregulowania łagodzi przewidziana przepisami możliwość zamiany pierwszego z wymienionych środków na dozór.

Obok leczenia psychiatrycznego czy też terapii psychologicznej, wykonywanych w warunkach zamkniętych, powszechnie znany jest środek polegający na terapii wykonywanej w warunkach wolnościowych.

W większości analizowanych państw istnieje środek polegający na przymusowym leczeniu odwykowym sprawcy. Nie zna go prawo słoweńskie, a w Holandii jest on wykonywany wolnościowo, jako element innego środka zabezpieczającego, jakim jest dozór. Pozostałe państwa znają leczenie odwykowe wykonywane zarówno w zakładzie zamkniętym, jak i w warunkach wolnościowych. Istnieją przypadki, kiedy leczenie w warunkach wolnościowych może się odbywać okresowo w zakładzie zamkniętym, zawsze jednak z ograniczeniem w czasie (Słowenia, Serbia, Czarnogóra). W niektórych państwach istnieje możliwość zastosowania leczenia stacjonarnego w odniesieniu do sprawcy, wobec którego stosowane było bezskuteczne leczenie na wolności. W szczególności dotyczy to uregulowań przewidujących warunkowe zwolnienie z wykonywania środka, jednak nie tylko, istnieją bowiem państwa, których regulacje przewidują możliwość ponownego umieszczenia sprawcy w zakładzie zamkniętym także wówczas, kiedy sąd, nie zwalniając go warunkowo, zdecydował o zamianie środka izolacyjnego na wolnościowy (Słowenia, Serbia, Czarnogóra, Włochy). Niekiedy czas leczenia odwykowego w zakładzie zamkniętym jest ograniczony (Szwajcaria, Niemcy). W odniesieniu do leczenia stosowanego obok kary pozbawienia wolności wykonywanego przed nią znana jest też zasada, że długość stosowania środka nie może przekraczać długości kary (Niemcy).

Terapeutyczne środki zabezpieczające wykonywane są co do zasady przed odbyciem kary pozbawienia wolności, jeżeli została orzeczona (Austria, Niemcy, Szwajcaria), jednak istnieją w tym zakresie pewne różnice. Niekiedy możliwe jest wykonywanie środka i kary jednocześnie (Szwajcaria). Istnieje przypadek, kiedy sąd może zdecydować o wykonaniu części kary przed wykonaniem środka (Niemcy). Często okres pobytu w ośrodku zamkniętym jest zaliczany na poczet kary (Austria, Szwajcaria, Serbia). Niekiedy zakończenie terapii wcześniej niż zakończenie wykonania kary stwarza możliwość odstąpienia od jej dalszego wykonania (Austria, Niemcy, Serbia) lub warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary (Austria, Serbia). Istnieją jednak ustawodawstwa przewidujące możliwość leczenia psychiatrycznego po odbyciu kary pozbawienia wolności (Czechy, z zastrzeżeniem, że jeżeli wykonanie kary bez uprzedniego przeprowadzenia terapii jest niemożliwe, najpierw przeprowadza się terapię; Włochy, jednak z wyjątkiem w odniesieniu do umieszczenia w sądowym szpitalu psychiatrycznym, które jest zawsze wykonywane przed wykonaniem kary).

W niektórych państwach istnieje, niezależnie od możliwości zamiany izolacyjnego środka terapeutycznego na nieizolacyjny, możliwość warunkowego zwolnienia z pobytu w ośrodku zamkniętym, co wiąże się z oddaniem pod dozór, a niekiedy z terapią wolnościową (Szwajcaria). Możliwość warunkowego zwolnienia często odnosi się także do środków izolacyjnych o charakterze nieterapeutycznym, jeżeli dane ustawodawstwo je przewiduje (Szwajcaria).

W niektórych ustawodawstwach przewiduje się wprost, że leczenie ambulatoryjne, zastosowane obok kary pozbawienia wolności, przeprowadzane jest w zakładzie karnym, a zatem *de facto* w warunkach izolacyjnych (Czechy).

Dosyć szerokie są możliwości zmiany stosowanych środków terapeutycznych w czasie ich wykonywania, w tym nawet zmiany leczenia ambulatoryjnego

na stacjonarne. Natomiast stosunkowo rzadkie są możliwości zastosowania środka zabezpieczającego w postępowaniu wykonawczym, o ile zastosowanie to nie polega na zmianie już stosowanego środka (Włochy). Zwraca uwagę, że uregulowanie włoskie przewiduje możliwość zastosowania środka zabezpieczającego nawet po wykonaniu kary.

Dodać należy, że obok środków terapeutycznych przewidzianych w prawie karnym w każdym z analizowanych państw istnieją środki administracyjne, których analiza wykracza poza ramy raportu. Tu należy tylko wskazać, że istnieją państwa, których kodeksy karne stanowią, iż sąd w razie odstąpienia od stosowania terapeutycznego środka zabezpieczającego może zawiadomić odpowiedni organ administracyjny w celu leczenia sprawcy w trybie administracyjnym (Rosja, Białoruś).

Obok środków terapeutycznych poszczególne państwa znają także i inne, mające charakter ochronny. Mogą one być stosowane wraz ze środkami terapeutycznymi, można je też stosować samodzielnie. W tej funkcji występują takie środki jak przepadek przedmiotów, zakaz wykonywania zawodu, zakaz prowadzenia pojazdów (pozbawienie prawa jazdy), zakaz pobytu w określonej miejscowości lub regionie, zakaz uczęszczania do miejsc publicznego wyszynku, wydalenie cudzoziemca z terytorium państwa, podanie orzeczenia do publicznej wiadomości. W funkcji swej są one zbliżone do środków karnych znanych polskiemu prawu karnemu. Specyficzne w tym zakresie jest np. uregulowanie niemieckie, gdzie środki zabezpieczające pełnią rolę podobną do tej, jaką w Polsce pełnią środki karne.

Po raz kolejny specyfikę wykazuje uregulowanie włoskie, które za środek zabezpieczający uznaje umieszczenie w reformatorium dla nieletnich, a zatem środek zaliczany powszechnie do osobnej kategorii środków reakcji na popełnienie czynu zabronionego.

W niektórych państwach istnieją wreszcie środki, które odpowiadają cechom środka zabezpieczającego znanym polskiemu prawu karnemu, jednak nie mają charakteru terapeutycznego, a czysto ochronno-resocjalizacyjny. Chodzi o umieszczenie w zamkniętym zakładzie dla recydywistów i dozór ochronny. Środek w postaci umieszczenia w ośrodku zamkniętym istnieje w kilku porządkach prawnych i jest stosowany po odbyciu przez sprawcę kary. Zna go prawo karne Austrii, Szwajcarii (jednak tylko w odniesieniu do sprawców młodocianych, a więc dorosłych poniżej 25. roku życia), Niemiec, Holandii, Włoch. Środek taki stosowany jest wyłącznie w stosunku do poważnych przestępstw i tylko w odniesieniu do wielokrotnych recydywistów. Czas jego stosowania z reguły jest ograniczony, istnieją szerokie możliwości uchylenia środka, warunkowego zwolnienia z jego stosowania, zamiany na inny środek wolnościowy, jakim jest dozór, występujący w prawie karnym Niemiec, Szwajcarii¹⁰⁸, Holandii i Włoch.

W wielu państwach uregulowanie środków zabezpieczających jest niezwykle kazuistyczne, niekiedy mało efektywne. W niektórych z nich dokonywane były w tym zakresie w ostatnich latach pewne zmiany, co zostało wyszczególnione wyżej. Należy jednak zastrzec, że nie stwierdzono istnienia klauzul pozwalających na zastosowanie nowo wprowadzanych środków do sprawców czynów popełnionych przed

¹⁰⁸ Wobec istniejącej możliwości warunkowego zwolnienia ze stosowanego środka izolacyjnego.

wprowadzeniem zmian ustawowych. Najdalej w zakresie stosowania ustawy nowej idzie kodeks karny Włoch, który przewiduje w razie zmiany przepisów stosowanie ustawy nowej do środków orzeczonych w trakcie obowiązywania poprzedniego stanu prawnego. Jednak ta klauzula nie obejmuje przypadków wprowadzenia nowych środków zabezpieczających, a jedynie sposób wykonania już istniejących, co w gruncie rzeczy jest materia, przynajmniej częściowo, procesową.

15. WNIOSKI

1. Uregulowanie środków zabezpieczających w prawie karnym analizowanych państw wykazuje znaczne zróżnicowanie. Niekiedy jako środki zabezpieczające klasyfikowane są odpowiedniki środków karnych i środków stosowanych wobec nieletnich, znanych prawu polskiemu.

2. Regulacje poszczególnych państw różnią się między sobą także pod względem redakcyjnym, wykazując znaczną rozpiętość od syntetycznego do wysoce kazuistycznego sposobu normowania.

3. We wszystkich analizowanych państwach istnieje środek lub środki polegające na leczeniu chorób psychicznych, zarówno stacjonarnym, jak i w warunkach wolnościowych. Środek ten można orzec samodzielnie bądź obok kary. W razie orzeczenia obok kary pozbawienia wolności jest najczęściej wykonywany przed wykonaniem kary. Możliwa jest zamiana środka izolacyjnego na nieizolacyjny, możliwa jest też, aczkolwiek rzadziej, zamiana środka nieizolacyjnego na izolacyjny. Niekiedy ustawa określa dopuszczalny maksymalny czas stosowania terapii zarówno w warunkach izolacyjnych, jak i wolnościowych.

4. Pewnym deficytem licznych unormowań jest brak uregulowań odnoszących się do postępowania ze sprawcami upośledzonymi umysłowo. Z reguły są oni traktowani jak sprawcy chorzy psychicznie, co umożliwia umieszczenie ich w szpitalu psychiatrycznym (przy spełnieniu przesłanek zastosowania środka izolacyjnego), a co trudno uznać za rozwiązanie satysfakcjonujące. Jest to wada, która dotyczy także rozwiązania polskiego, a nie występuje jedynie w nielicznych spośród analizowanych państw.

5. W większości analizowanych państw występuje środek w postaci przymusowego leczenia odwykowego sprawców uzależnionych, zarówno stacjonarnego, jak i w warunkach wolnościowych. Środek ten można orzec samodzielnie bądź obok kary. W razie orzeczenia obok kary pozbawienia wolności jest najczęściej wykonywany przed wykonaniem kary. Możliwa jest zamiana środka izolacyjnego na nieizolacyjny, możliwa jest też, aczkolwiek rzadziej, zamiana środka nieizolacyjnego na izolacyjny. Niekiedy ustawa określa dopuszczalny maksymalny czas stosowania zarówno terapii w warunkach izolacji, jak i na wolności. Zwraca uwagę dosyć często spotykana możliwość zastosowania warunkowego zwolnienia sprawcy z możliwością późniejszego umieszczenia w ośrodku zamkniętym w razie negatywnego przebiegu próby.

6. Niektóre z państw znają środki stosowane wobec recydywistów. Środki te mają postać dozoru lub internowania zabezpieczającego. Ten ostatni środek jest stosowany tylko wyjątkowo, wobec najgroźniejszych recydywistów, z reguły jest ograniczony w czasie i wiąże się z możliwością warunkowego zwolnienia. W odróżnieniu od środków terapeutycznych jest wykonywany po zakończeniu odbywania przez sprawcę kary pozbawienia wolności.

7. Możliwości leczenia sprawców zaburzonych po odbyciu kary są stosunkowo rzadko spotykane; najczęściej wiąże się to z zamianą izolacyjnego środka terapeutycznego na nieizolacyjny, z przedterminowym zwolnieniem z kary pozbawienia wolności czy z warunkowym zwolnieniem ze środka zabezpieczającego. Co do zasady mają charakter wolnościowy. Nie stwierdzono przypadków leczenia sprawców po odbyciu kary, z której sprawca został warunkowo zwolniony, poza przypadkami stosowania internowania zabezpieczającego, które jest wykonywane po odbyciu kary i które może się wiązać ze stosowaniem elementów terapii.

8. Nie stwierdzono przypadków istnienia klauzul pozwalających na zastosowanie nowo wprowadzanych do ustawy karnej środków zabezpieczających do sprawców czynów popełnionych przed wprowadzeniem zmian ustawowych.

9. Obok trybu przewidzianego przepisami kodeksu karnego w grę wchodzi system środków o charakterze administracyjnym, który istnieje w poszczególnych państwach niezależnie od reżimu prawnokarnego. System ten nie był przedmiotem analizy, która ograniczona została do środków zabezpieczających w prawie karnym¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Wniosek z punktu 8 prowadzi do konstatacji, że w przedstawionych państwach nie jest możliwe zastosowanie środków zabezpieczających w rozumieniu prawa karnego do sprawców zwalnianych z zakładów karnych po odbyciu kary, jeżeli środki te nie istniały w czasie popełnienia przez nich czynu zabronionego. Ostatnio w Polsce dyskutowana jest potrzeba zabezpieczenia społeczeństwa przed przyszłymi zachowaniami sprawców, do których nie mogą mieć zastosowania ewentualne nowo wprowadzone do kodeksu karnego środki zabezpieczające. Wydaje się, że system środków o charakterze administracyjnym stwarza tu możliwości, jakich nie daje system środków zabezpieczających. W tę stronę wydają się też iść prace polskiej Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego.

Summary

Marek Kulik – *Securing measures in criminal law of selected European states*

The purpose of the report is to present the regulations concerning securing measures in selected European states. The analysis covers the list of measures, their character, the possibility of their modification in course of execution, the time when they are decided, in particular from the point of view of whether it is possible to decide on securing measures during enforcement proceedings. Attention is also drawn to determining what possibilities exist for securing measures being imposed in addition to penalties, in particular whether isolation securing measures are executed before the penalty of imprisonment is served, or afterwards. In order to attain the goals set in this way, the norms relating to securing measures in individual states had to be presented and then it was possible to venture to formulate any possible common features and general principles.

Criminal laws in individual contemporary states usually include some securing measures. But they differ depending on the criminal policy assumptions made in a given state. Thus the selection of states for the analysed sample is not easy. An assumption was made that it might be useful to examine securing measures applied in states with criminal law systems similar to the Polish one (German system). But limiting oneself to the German system may be seen as insufficient, the more so that contemporary criminal laws of the German model display a certain trend of Romanization, manifested by narrowing down the scope of judges' freedom in the administration of penalties in the broad sense, greater casuistry in the criminal statutes, considerable stratification of types of offences and richer set of means of criminal law reactions to offences. This trend, observable in the recent years, results in inclusion in the considerations that follow of a number of states whose criminal laws can be included in the Roman law circle, in the broad sense.